Брана Филиповић

ПРВА СРПСКА ПЛАВА ГРОБНИЦА

ЈУНАЦИ ЛЕГЕТА
ХЕРОЈИ НЕГОТИНА И КРАЈИНЕ

Брана Филиповић

ПРВА СРПСКА ПЛАВА ГРОБНИЦА

ЈУНАЦИ ЛЕГЕТА
ХЕРОЈИ НЕГОТИНА И КРАЈИНЕ

Највећа катастрофа Српске војске
у Првом светском рату

Неготин
2017.

Брана Филиповић
ПРВА СРПСКА
ПЛАВА ГРОБНИЦА

Издавач
СОЛАРИС МЕДИА БОР

За издавача
Добрила Филиповић, професор

Рецензија
Генерал Мићо Грубор

Технички уредник
Александар Живуловић

Штампа
СаТЦИП Врњачка Бања

Главни донатор
SCS Promet doo - Užice

Друго измењено
и допуњено издање

(*Прва корица*: Река Сава код Легета; потомци старих српских ратника у чамцу из легетске битке 1914. извађеном у лето 2016. са дна реке полажу венац у славу крајинских јунака; мајор др Миливоје Петровић, праунук Хајдук Вељка Петровића, спасао је ратну заставу 13. пука.
***Друга корица*: Споменик ослободиоцима Неготина и Крајине у Великом рату и француском генералу Гамбети у градском парку у Неготину)**

Леīеū, 2014.

РЕЧ АУТОРА

Иако није било тако тешко, након књиге "Стравична ноћ Тимочке дивизије" 2000. године (дело овог аутора), као и публикација у новије време, др Радована Срдића "Битка на легету 1914" и Милана Милићевића "На погрешној обали" , написати нову књигу о највећем страдању Српске војске у Првом светском рату и првој српској, речној Плавој гробници, реци Саве код Легета у Срему и Чевpнтији у Мачви, учињен је, верујем, корак напред и напор који би требало да се настави. Још један искорак у историографији није велики, али је очевидан труд да се крене напред – да се сагледа како ми, Срби, страдалници у ослободилачким ратовима и жртвовани због туђих интереса, негујемо и чувамо најсветлије традиције своје војске и свог народа. Како су се браћа по вери и вековном заједничком животу, Власи и Срби, као један, борили за свету слободу и земљу Србију. Колико поштујемо и ценимо наше несаломиве и славне претке и њихово херојство и јунаштво доказано и после чувене церске битке, прве победе савезника у Великом рату, у овом случају на пољу Легет при премошћавању широке реке и невиђеној изгибенији. Све ради највиших циљева: да се помогне руским и француским пријатељима и да се коначно Војводина припоји матици земљи Србији. Они су то с жарком жељом, по цену својих младалачких живота, учинили и најскупље могуће платили. У мутној и студеној води остала је младост Неготина и Крајине, хиљаде тих голобрадих момака никад се није вратило из заробљеништва, многи су подлегли ранама у најтежим мукама. И швапски генерали одали су им признање, чак су свом љутом непријатељу на Легету, 1917. године, подигли споменик. Слобода се на "пољу тимичког јунаштва" исковала у страдалништву целог неустрашивог 13. пука "Хајдук Вељко", пука на који успомену чува цео народ Срема. И данас су дични Сремци захвалан за слободу која им је стигла из далека, тамо где је "Вељков град", тамо где се отаџбина увек бранила и одбранила свим срцем и снагом непокора. И они, Сремци, преживели су крваву одмазду непријатеља након легетског амбиса. Аутроугари су још од 1906. године спремани за надолазећу суровост над српским народом. Француски новинар Анри Барби циитирао је наредбу аустроугарског генерала Хорштајна у којој дословно пише: „Свако ко би од наших војника показао милост биће најстрожије кажњен". А у Тимочкој крајини о Легету и Чевpнтији, о тој стравичној бици, мало се зна и говори, тек покаткад, о ретким годишњицама прозбори се по која пригодна реч. У Сремској Митровици посве је другачије: тамо је, крај обале Саве, подигнут монумент, организују се изложбе и свечаности, штампају публикације, највреднији објекти носе име Тимочке дивизије, оснивају се патриотска удружења. Одужују се Сремци својој неготинској сабраћи с поносом и с достојном пажњом. И уметници, у

новије време, описују легетски бој препознатљивим рукописом, с довољно емоција и стваралачке снаге.

Ова књига је највише плод разумевања Општине Неготин која је 2016. прихватила пројекат "Јунаци с Легета, понос Неготина и Крајине" и на тај начин подстакла аутора да се лати одговорног посла. Није битка на Легету или Чевpнтији само историсјки важна, она је и слика нашег целокупног родољубља и читанка будућим генерацијама. Она је и узвишени чин истрајавања, поноса, патње, бола, пркоса, постојања. Из тог легетског страдалништва никло је побратимство два града, Митровице у Срему и Неготина у Крајини, на истоку Србије. Развила се вечна нада Србинова да само слога спасава. Речи актуелног министра у Влади Србије и бившег градоначелника С. Митровице, Бранислава Недимовића да би се и његови Сремци, не дај Боже да устребе, и данас и сутра одазвали у одбрану Тимока и Крајине, тако громовито одзвањају од Саве и Дунава до Дели Јована и Старе планине. И сам почетак рукописа је можда неуобичајен: кренуло се, не од 1914, него 101 годину касније, када је промовисано треће издање монографије др Радована Срдића о легетској трагедији. Крај је означен најсвежијом беседом историчара, проф. др Бране Димитријевића о тужној судбини војничког гробља славној Тимочкој дивизији у Хриси (Слатина) у Грчкој и нашој небризи за сопствену историју.

У садржају се могу пронаћи различити подаци неких догађања јер су из различитих извора , па је читаоцу остало да сам расуди и размисли о сваком детаљу. Јер, о Легету 1914. дуго се ћутало, скриване су истине, није се, посебно после 1945, могло шире анализирати и отворенније говорити. Политика се дебело уврежила у овај, истини за вољу, неславни сегмент наше историје, али се није могло за свагда остати нем и наглув, најпре због херојске младости која је пала на бојном пољу далеко од родног прага. Зарад Србије. И браће по роду.

Овде се први пут појављују поједине фотографије (један број фотоса је дело аутора), први пут су, након 102 године, с дна реке, "изронили" ратни чамци још неуништени од зуба времена; запловили су првом српском плавом гробницом и понели потомке неустрашивих предака. Подсетили су на крајинске страдалнике херојског кова, на голобраде момке који неповратно осташе на бранику отаџбине. Зато је и наслов примерен том величанственом домету: показали су се јунацима на Легету, касније, у слободи, кад се расветлио заборав, посташе неустрашиви хероји своје, Хајдук Вељкове Крајине. Потпуковник, др Слободан Ђукић, професор војне историје на Војној академији у Београду, записао је у додатку „Сремских новина" 2014, и ово: Тимочка дивизија првог позива, 6. септембра 1914., изгубила је 46 официра, 159 подофицира и 3.611 каплара и војника, од којих је највећи број заробљен. Стравичан биланс у само једном дану једне несрећне младости - како их заборавити, како их неовековечити!

Ова књига је њима у славу и част, иако скроман допринос, разјасниће многе догађаје који су вешто скривани и од нас самих. Чувена "Књига о Милутину", у којој је и прича о Чевpнтији и Легету, ласно је забрањивана, а писац Данко Поповић несхватљиво и безразложно подвргнут "стубу срама". Време лечи ране, тако је и ова "легетска рана" некако исцељена у народу, с вером да ће вас вјекова, док је Срба и Србије – с посебним нагласком, и крајинских Влаха – трајати, и живети са нама.

ИЗ РЕЦЕНЗИЈЕ

На захтев савезника, у првом реду Француске и Русије, Врховна команда Српске војске, после битке на Церу, почетком септембра 1914., наредила је Првој и Другој армији да премосте Саву и нападну аустроугарске положаје у Срему, како би се спречило пребацивање непријатељских трупа на источни и западни фронт. После почетног успеха Тимочке дивизије првог позива и 13. пука "Хајдук Вељко" Аустријанци су свежим снагама пробили мостобран између Чеврнтије у Мачви и Легета код Сремске Митровице. Тимочки првопозивци, млади Неготинци и Крајинци, јуначки су се борили док су имали муниције, после је уследила – највећа катастрофа у победничкој, ратној 1914. У првој српској Плавој гробници, у мутној реци Сави, остали су заувек младићи са истока Србије, многи су изгинули, највише их је заробљено. Нестао је цео херојски 13. пук. Најстравичнија ноћ славне Тимочке дивизије остала је, у немало сегмената, до данас нерасветљена. Недовољно се о овој теми говорило и писало, најдуже после 1945. године. Истина о легетској изгибенији крила се и у предратној Србији. На пример: у Споменици поводом откривања и освећења споменика палим борцима Тимочке крајине, у одељку „Тимочка дивизија у ратовима 1912 – 1918. – кратак историјски преглед", издатој 1929. у Зајечару с репринет издањем од 2014, о страдању на Легету пише само ово: „За време сремске операције Тимочка дивизија I поз. узела је видног учешћа, а Тимочка дивизија II поз. остала је на подножјима на Дрини". Готово је невероватно како у детаљно строгим описима ратног пута тимочких дивизија – нема ни честите речи о тој страшној бици са толиким жртвама. Очигледно је да тадашњем војном и државном врху није одговарало да се спомиње неуспех и, недвосмислено је, грешка врха команде с војводом Путником на челу. Уопштеније посматрано, и у целој земљи брзо је заборављено непоновљиво херојство и слободарство палих ратника, па тако имамо и запис зајечарског професора Божа Ђерића у „Поменику хероја из Тимочке крајине изгинулих за отаџбину 1912- 1919.", објављеног 1922., када напомиње: „О, Ви, светле сени палих Тимочана, опростите, што вас ми, ваша браћа, тако брзо заборависмо. Опростите велим, јер су наша сујета, грамжљивост и сва блага овога света срца окаменили, и сваки осећај ближњега утрне, те заборависмо на вас из чијих нам костију никну слобода и Отаџбина. Простите, и нека је мир души вашој".

Зато је допринос аутора ове публикације утолико значајнији у свеукупном расветљавању ове историјске драме, с посебним, личним књижевним осврtом и умењем, од прве и једини засад поеме до стихова инсипирисаних споменичким простором крај Саве. Тај део књиге је и сјајан бисер родољубља исказан с дубином поетске мисли и осећања. Први пут се већа пажња поклања и „неготинској страни", завичају легетских хероја који ће их, надајмо се, већ истински овековечене и овим делом, још узвишеније славити. Јер, Неготин и Крајина, од Хајдук Вељка до данас, и јесу колевка јунаштва, родољубља, духовности, знаменитости...

ђенерал Мићо Грубор

СТРАВИЧНА НОЋ „ХАЈДУК ВЕЉКОВОГ“ 13. ПУКА

Последњи догађај који је значајније обележио сећање на стогодишњицу легетске битке 1914. и на јунаке са Тимока и Хајдук Вељкове Крајине, јесте промоција трећег, допуњеног издања култне књиге др Радована Срдића “Битка на Легету 1914” 18. новембра 2015. у градској библиотеци Сремске Митровице “Глигорије Возаревић”. У дивном амбијенту, у препуној дворани старог митровачког здања, сваки тренутак је одисао ретко доживљеним патриотским набојем. Било је часно и поносно осећати се Тимочанином и Неготинцем, потомком славних предака који, након чувене церске битке, оставише заувек младалачке животе у првој српској речној Плавој гробници, на пољу Легет крај сремскомитровачке обале реке Саве. О Срдићевој књизи говоре истакнути историчари, писци, зналци. Помно се прати свака реч говорника о изузетном делу др Срдића. Не чује се ни дах присутних, тиха језа од нових сазнања за стравичну изгибенију као да је завладала двораном и библиотечким одајама… и целим равним поноситим Сремом.

– Битка на Легету, у ноћи 5. и 6. септембра 1914, “прогутала” је око 6.500 крајинских и осталих првопозиваца из целог 13. и делом 15. пука, које палих, које утопљених, највише заробљених. Била је то највећа трагедија Српске војске, не само у Првом светском рату, него и у свим ослободилачким бојевима. Страдао је цео 13. пук “Хајдук Вељко Петровић” (и делови 15. пука “Стеван Синђелић”) борећи се до последњег метка против моћне аустроугарске царевине за прво присједињење Војводине матици Србији. Истовремено, упркос неспремности и преморености, као и недостатку материјала за мостобран, морало је да се изврши наређење Врховне команде (и захтев савезника: Фанцуске, Русије и Енглеске) како би се офанзивом у сремској равници задржала непритељска армада да у пуном саставу не крене на источни фронт, у Галицију. Крајински дечаци, још голобради, након 16 километара усиљеног ноћног марша, ненавикнути на ћуди велике реке, тек две године раније пешке стигли до Вардара, Марице и Једрена, потом Брегалнице и Цера, нису застали, стигли су у зору и у чамцима, засипани швапским куршумима, прешли око 400 метара широку Саву између Чеврнтије у Мачви и Легета у Срему. Искрцао се цео 13. пук и убрзо, развијен у стрелце, успешно гонио непријатеља према Шашинцима и С. Митровици.

– Стојимо украј села и уживамо како Србијанци косе непријатеља… Слика на пољани била је страховита. Из оне густе гомиле мртвих и рањених довуче се тек по који војник пузећи натраг да би дошао до лекара. Аустријанци су немоћни и због тога су очајни. И ово је стање отприлике трајало до пола два после подне, све док Аустријанцима возовима нису пристизале врло јаке снаге од Митровице и Руме – сећа се Михајло Вученовић из Шашинаца.

Очевидац битке, немачки новинар и писац Егон Ервин Киш (1885-1948.), записао је у својој књизи (његова најпознатија књига је "Запиши то, Киш"): – *Мени као непријатељском војнику било је драго да гледам како се Срби туку за своју Отаџбину".*

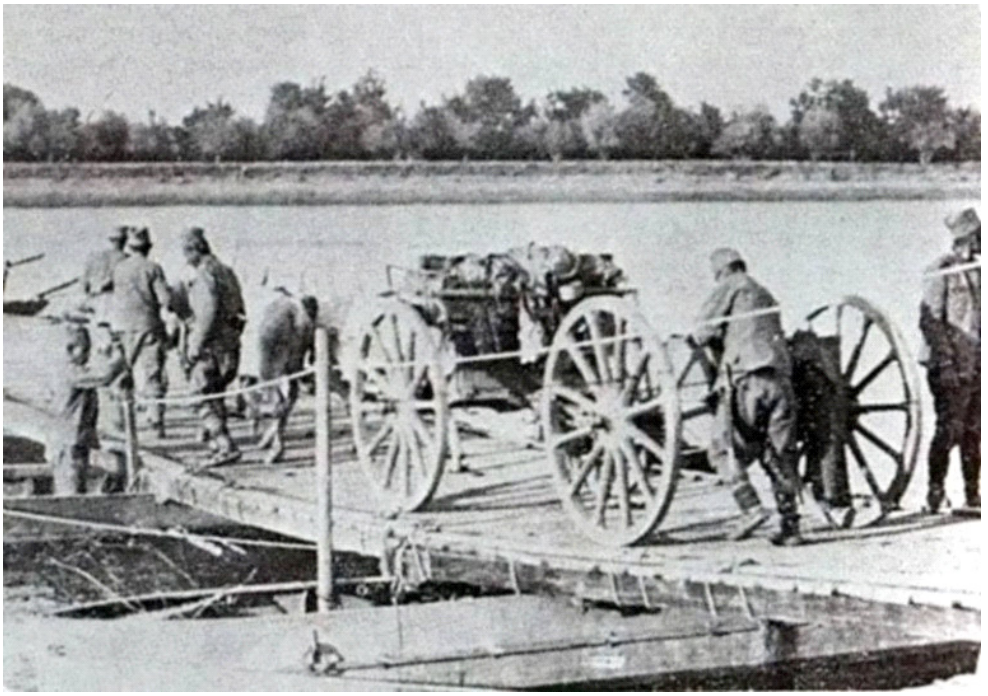
Око поднева истог дана на фронту дугачком 18 километара било је око 7.000 војника. Уследила је и одлука Врховне команде да се прелазак реке обустави до завршетка моста. На сремској страни развила се жестока борба. Аустријанцима пристижу нове, свеже снаге. Појавили су се непријатељски аероплани и монитори (речни бродови), тако да је у вечерњим сатима уследило повлачење 13. пука према обали реке. Тамо их је тек чекало изненађење – понтонски мост није био завршен, преостало је 55 метара до обале. Био је то увод у катастрофу. Недостајало је не само људства, него и муниције. Војска је нагрнула и цео мостобран се срушио. Најмање 600 Тимочана нашло се у вировитој реци, ретко ко се извукао јер мало их је знало да плива. Настао је ужасан призор. Звиждук метака и грмљавина топова заглушивали су језиве крике дављеника. Река је тада понела своје жртве. Расути делови моста и чамаца пливали су заједно са дављеницима. Умирало се у најтежим мукама. Остаци 13 и 15. пука поново су пред вече прешли у напад, али су Швабе ураганском ватром решили битку. Није им било тешко, наши су пред зору остали без иједног метка. Предлаган је последњи напад бајонетима. Одустало се у последњи час.

-Нити се трупе пребацују, нити се муниција шаље, нити се мост гради – написао је у свом извештају командант 13 пука, пуковник Драгутин Ристић.

-Слика на Сави била је страшна. Лешеви на све стране у већим и мањим групама. Највише близу моста. Лежали су један преко другог. Од моста су остали само дрољци. Касније је ископана огромна гробница. Било је и много мањих рака. Тако су се, након пет дана од погибије, смириле кости српских бораца. Сви су остали на Легету, на мало уздигнутој обали, десетак метара од Саве, као на вечној стражи – сећа се свештеник Богољуб Бошњаковић.

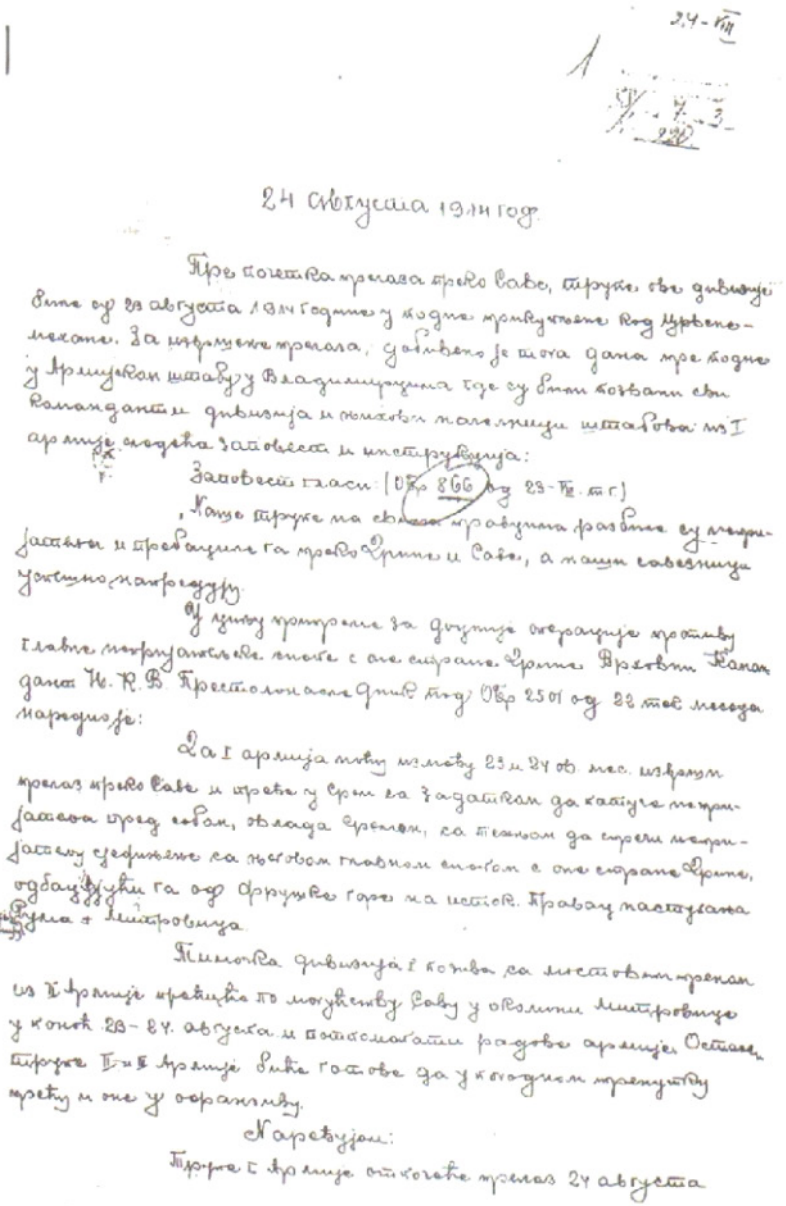
Промоција 3. издања књиге др Радована Срдића „Битка на Леґету 1914." у Сремској Митровици

Прелазак 13. пука са Чеврнтије на Леѓеѣ пређо Саве 1914.

Наше жрѣве 13. пука на Леѓеѣу (фоѣоїрафија из Народної музеја у Шайцу)

24 августа 1914 год.

Пре почетка преласка преко Саве, пружа се ова дивизија Вина од 23 августа 1914 године у којој прилужење Код Црвеног-мекота. За извршење преласа, одређено је пет дана пре поднеј у Врховном штабу у Владимирцима где су били позвани сви Команданти дивизија и њихови начелници штабова из I армије следећа заповест и инструкција:

Заповест број (Ов 866 од 23-VIII т.г.)

„Наше трупе на свима правцима развијена су напредовале и прешавиле га преко Дрине и Саве, а наши коњички ухватили додир.

Ја ћу ићи преласе за даљу операцију против главне непријатељеве снаге с оне стране Дрине. Врховни Команда дана Н. К. В. Престолонаследник Ђорђе под Ов 2501 од 22 тог месеца наређује:

Да I армија ноћу између 23 и 24 ов. мес. изврши прелаз преко Саве и пређе у срем са задатком да кашњење непријатеља пред собом, колико буде могла, са тежњом да спреми непријатељу сметње са његовом главном снагом с оне стране Дрине, одбацујући га од Дрињске горе на исток. Правац наступања Руме и Митровица.

Шумадијска дивизија ће кола са материјалом превести из Ваљева преко Саве у околини Митровице у ноћи 23-24. августа и потпомагати радове армије. Остале трупе II и III армије биће готове да у згодном тренутку пређу и оне у операцију.

Наређујем:

Трупе I армије отпочеће прелаз 24 августа

(факсимил наређења Врховног команданта Њ.К.В. Престолонаследника о преласко српске војске преко Саве)

СПАСАВАЈТЕ ЗАСТАВУ, ВИКАО ЈЕ КОМАНДАНТ РИСТИЋ...

Ево још једног потресног сећања из Срдићеве књиге:

– Мост се одједном, на 30 метара од обале, сруши у Саву. .. Маса испреплетана, склупчана, час потоне, час се појави на води. Очајне руке дижу се у вис тражећи да се за нешто дохвате. Све је то праћено надљудским гласовима који цепају срце и леде крв. Измешаше се јауци, писка и животињски крици са треском граната, фијуком шрапнела, клокотом митраљеза, пуцњавом пушака. Са наше стране чује се ужасна вика ка нашима на српској обали: -Не пуцајте, браћо! Не пуцајте. .. Аустријанци нагрћу на мост не гледајући ништа пред собом. Они, на висини, изнад обале скачу на главе оних под обалом, па се вуку и котрљају док не падну у воду где их гомила дављеничких руку дочекује и хвата. Они напред виде да моста нема, али их позадина гура силом у воду и све то тоне уз страшне крике. На обали где сам стајао падају читаве масе војника као покошено класје жита... *О овој сцени најбоље објашњење је у Српској трилогији Стевана Јаковљевића, књига 1, поглавље "Преко Саве".*

У Срдићевој књизи следи и опис атмосфере након битке...

-Све је, изгледа, стало. Изненадна тишина притисла је пољану. Ништа се не чује, као, као да је живот одједном замро. Само понеки јаук, тешко дисање успаханих војника. Ноћ влада унаоколо. Чини се да једино поглед тих српских младића цепа прву помрачину...Много је заробљених, нико није могао бројати колико их је подављено у Сави, ни колико је изгинулих на бојном пољу. То је тужни биланс вечерње панике.

-Тог дана по подне, око 2 сата, митраљез ми је одсекао обе ноге. Лежао сам међу ратним друговима, између неколико теже рањених официра, искрено желећи да ме захвати једна од тих експозија...Десно и лево више кукуруза изникоше блиставе оштрице ножева, а за њима мађарске шапке. - Спасавајте заставу, зачуо се повик старог команданта Ристића испрекидан експлозијом зрна... Таман да затворим очи кад поред мене пројури један наш официр и заустави се на ивици обале. Он збаци блузу с чијих се еполета засија златна змија... Висок, блед, као пламен светлих очију. Смаче кошуљу и тело поче обавијати неким платном. Застава. Тробојка. Он скочи у воду и махну рукама...- написао је Сава Дринчић у „Ратном поменику" 1937.

Војничку част спасао је активни санитетски мајор, др Миливоје Петровић који је као лекар 13. пука, не штедећи живот, заједно са војником Јаковом Нехилом, преотео већ заробљену заставу и скочивши у Саву запливао на десну обалу. Војник Нехил је погинуо пливајући, док је мајор Петровић, иако рањен на више места, успео да преплива реку и сав крвав изнесе заставу на обалу. Петровић је родом из Неготина и

праунук је Хајдук Вељка Петровића. Био је једини српски лекар у три ослободилачка рата од 1912. до 1918. За подвиг на Легету одликован је Карађорђевом звездом 4. реда са мачевима. Генерал Франше Д Епере доделио му је француску Легију части.

Пала је тако и последња српска одбрана Легета. Пропала и једна давна замисао о ослобођењу и уједињењу сремских крајева са Србијом.Та велика идеја остала је неостварена, пресечена у залету, срушена да чека још четири године сурове ратне голготе како би у тријумфу бљеснула пуним победничким сјајем.

Слободан Лазаревић, новинар „Политике", крај ратне заставе 13. пука на промоцији 3. издања књиге „Битка на Легету 1914."

Мостовни трен Друге армије на Чевртији 6. септембра 1914.

др Миливоје Петровић, праунук Хајдук Вељка, спасао је ратну заставу 13. пука

Прелаз преко Саве на потезу Чеврнтија - Леген 6. септембра 1914.

Заробљени српски војници 7. септембра 1914. на Леґету, у другом плану поље Леґет после битке и споменик на Леґету снимљен са реке Саве (експонати са изложбе „Битка на Леґету", Зајечар, октобар 2016.)

Командант 29. дивизије Аустроугара, ґенерал Алфред Краус

ОВДЕ ПОЧИВА 800 НЕПРИЈАТЕЉСКИХ ВОЈНИКА

Процењује се да је током битке погинуло 1.000 наших војника и официра, њих 600 нашло је смрт у таласима Саве, а у ропство је пало њих 4.800. Тамо су страховито мучени, мало се ко вратио. Око 600 војника и официра спасло се препливајући Саву. Педесет пет тешких рањеника преминуло је у болници у Руми *(обновљено им је спомен-гробље 2014. на 100-годишњицу од битке на Легету).* Ипак, једини сигуран податак остао је записан на дрвеном крсту који су, у славу погинулих Срба, аустроугарске власти 1917. године подигле поред обале Саве: *"Овде почива 800 непријатељских јунака из битке на Легету 6. IX 1914. Митровица 1917"*. Текст је написан на српском и немачком језику. У историјским аналима остало је записано: и аустријски генерал Јозеф Шен дивио се храбрости српских војника: *„Ви сте ми нанели велике губитке. Од овог момента ви сте заробљени као јунаци на пољу части..."* Нажалост, још нико није сачинио цео списак погинулих из Неготинске Крајине. На Чевpнтији је погинуо и командант 15. пука, потпуковник Василије Ј. Стојановић, сахрањен је са групом својих војника и официра на гробљу у мачванском селу Глушци. Командант 1. батаљона 13. пука, мајор Драгољуб Лазић држао се храбро. Тек кад је видео коначно страдање свог пука, негде око поноћи, кренуо је са групом војника да преплива Саву. Сви су се подавили. Командант 2. батаљона, мајор Милан Вељковић, иако рањен у обе ноге, није желео да напусти своје борце. Касније је заробљен и умро је у мукама. Сахрањен је у гробљу у Руми. Команданта 3. батаљона Радослава Старчевића пресекао је митраљески рафал. Није се предао, извршио је смаоубиство у кукурузишту. Командант 4. батаљона, Јован Оцокољић извршио је самоубиство при заробљавању. У љутом окршају погинуо је мајор Белотрепић који је требало да замени рањеног Старчевића. Бранећи мостобран на Легету, у касним вечерњим сатима, погинули су: мајор Михајило Ваљаревић, мајор Миленко Арсовић и резервни капетан Светислав Кановић. Пронађени су у густој гомили лешева. Командант 13. пука, потпуковник Драгутин Ристић до последњег је остао на Легету штитећи мостобран како би се на крају пливајући вратио на Чевpнтију.

А међу војницима Тимочке дивизије који су нашли смрт у бици на Легету био је и Живојин Михајловић, трговац из села Војник код Деспотовца. Он је деда нашег познатог писца, академика Драгослава Михајловића. Имао је четири сина: Живорада, рођеног 1902, Божидара, рођеног 1904, Станислава (оца академика Михајловића), рођеног 1907. и најмлађег Димитрија, рођеног 1909. године. Био је ожењен Милицом из породице Николић. Родио се у Ћуприји, почетком рата имао је око 35 година. Како је изгубио живот и где је сахрањен, до данас није познато. Према писању "Политике" од 17. фебруара 2015. године, његов унук, академик Драгослав Михајловић сматра да је

пораз у овој бици у великој мери и последица озбиљних пропуста у српској Врховној команди укључујући и регента Александра – јер су недовољно припремљену војску послали у операцију унапред осуђену на неуспех.

– Мој деда Миливоје био је припадник Тимочке дивизије и страдао је на Легету, а моја мајка умрла је од туге кад је чула да јој је муж погинуо. Оставили су иза себе четири дечака, узраста од пет до 12 година. На њих је смрт родитеља оставила велике последице. Нису добро прошли у животу. О овом догађају код нас се никад није довољно говорило, мада је прошло више од 100 година – напомиње академик Михајловић.

Можда се предуго ћутало баш због могуће грешке Врховне команде, мада постоји више претпоставки и оцена о исходу стравичне погибије.

Први споменик на Легету подигли су Аустро-Угари 1917.

Споменик и заједничка гробница аустро-угарским војницима у С. Митровици (шире објашњење на следећој, 19. страници)

Српска артиљерија на Сави

Обновљено војничко гробље у Руми. Овде је сахрањено 55 тимочких ратника са Легета

Амбасада Чешке утврдила је, објавили су медији 19. јануара 2016., да се у каталичком гробљу у С. Митровици налази споменик са заједничком гробницом аустроугарских војника лечених, а потом подлеглих повредама у локалној болници. У овој области су у јесен 1914. вођене битке на Дрини и на Легету.

Споменици легетским јунацима у гробљу у мачванском селу Глушци, у средини је највећи споменик Васи Стојановићу, команданту 15. пука

Потпуковник Васа Стојановић

ДЕЛО ТИМОЧКИХ ЈУНАКА ЈЕ ВЕЧНО

У извештају Врховне команде, војвода Степа је – ипак – за неуспех операције сву кривицу свалио на команданата Тимочке дивизије, генерала Владимира Кондића. Суд је Кондића огласио кривим и осудио на годину дана затвора. На обновљеном процесу од 1922-1927., Кондић је ослобођен и рехабилитован. У потоњој држави битка на Легету је проглашена за "тактички пораз а стратешки успех".

А да и од црњег има још црње, потврдила је одмазда непријатеља над српским становништвом у Срему. Аустроугари нису могли да забораве прелазак Тимочке дивизије у Срем као и истовремени прелазак преко велике реке целе Прве српске армије код Купинова. Многи Срби су стрељани, запаљена су села Јарак и Шашинци, горео је и Шабац, касније су и остала села доживела злу судбину, потпуно је исељено 27 села, срушене су и спаљена цркве, манастири, школе, сељаци су завршавали у логорима у Хрватској, Аустрији, Мађарској. Зверства у Мачви само су наставак терора у Срему.

Свим тим мученицима и страдалницима, али и јунацима и челичним ратницима, Срем се одужио 1923. године подизањем величанственог споменика на Легету. Идејни творац споменика Љубомир Стајић, у листу „Србија", 6. августа 1922., записао је: "На обалама Саве, на пољу Легет, леже кости хероја који су били први весници слободе Србинове. Подигнимо им споменик какав доликује таквим јунацима… Укључило се и Соколско друштво, одазвао се цео народ Срема. Споменик на легетској пољани од 52 хектара обновљен је и уређен за прославу стогодишњице легетске битке 6. септембра 2014. Мост између Мачванске и Сремске Митровице, саграђен у новије време, добио је симболичан назив "Мост Тимочке дивизије".

Витезови са Легета, писале су Новости 2014, осујетили су план начелника аустроугарске војске да целу Другу армију пребаци у Галицију, где су Руси тријумфално потукли Четврту армију Мориса фон Офенберга. Француско-енглеске трупе на Мајни потукле су Немце. Тимочани су испунили обећење дато савезницима, нису закаснили да положе животе на пољу части. Огромна, немерљива жртва.

Промоција књиге др Радована Срдића, часног Шашинчанина и дугогодишњег професора митровачке Гимазије и директора Историјског архива Срема, после ових казивања, настављена је – како објављује портал Сирмијумпресс – изјавом о жељи аутора "да на једном месту прикаже све објављено и речено о догађају на Легету почетком септембра 1914". Да овим, трећим, допуњеним издањем није потпуно успео у тој намери сведочи и спремност да настави рад и ускоро објави и четврто проширено издање. Јер, само сазнање да су "прелаз овако великих река у историји Првог светског рата чиниле само добро опремљене војске, а да српски 13. пук, у саставу Тимочке дивизије првог позива, није имао ништа од тога, подстиче на даља истраживања. Ту

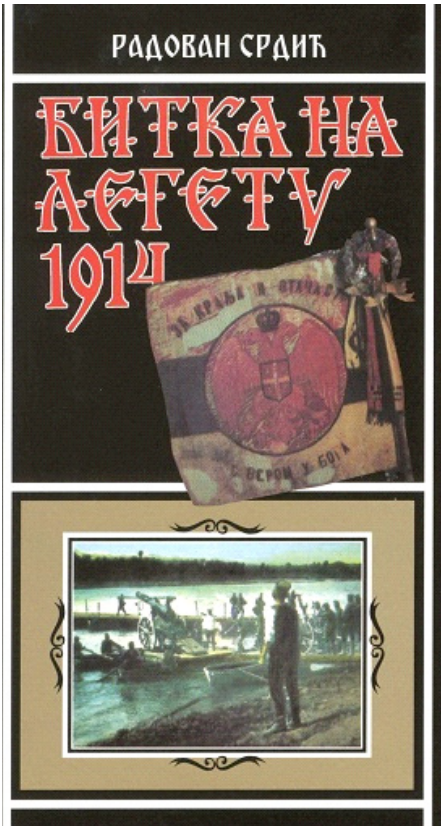
је и истина "да су животи тимочких јунака записани у историју нашег народа, јер њихово дело је вечно". Књига посебно напомиње "да је 13. пук отишао у легенду, у небески предо отаџбине. Нама остаје да чувамо успомену".

– Срдићева монографија јесте највреднији споменик за више од 40.000 војника и старешина Тимочке дивизије првог и другог позива, од којих је половина, њих 20.000 бесмртних – дало је живот за Отаџбину. То је пола данашњег Зајечара или Бора, највећих тимочких градова. Ова болна истина остала је забалежена и у дневницима ратника писаним у кратким предасима усиљених маршева и бојева. Један од тих ратника је и Петар Радовановић из села Злот, подно планине Малиник, рударски радник и социјалистички првак са Димитријем Туцовићем. Петар је војевао у оба балканска и оба светска рата. Он је у свом дневнику, 1914, записао:

-Негде у Ноћају, у Мачви, 14. септембра, увече, сретосмо наше војнике који су једва остали живи, јер је Шваба код Чеврнтије потукао наше трупе. Био је то остатак од трајичног 13. пука и осталих група…Били су прешли на њихову обалу Саве код Чеврнтије, био је то 13. пук Тимочке дивизије и пола 15. пука, као и делови коњице, болничари и два топа. Остали су тамо јер их је аустријска војска потукла. Све је заробљено или побијено, а врло мало живо утекло, тј. остали су само добри пливачи. Ми смо још ноћу чули трубу која је позивала на предају наших залуталих трупа. Ту смо гледали ужасне призоре на обали. Пуно рањених и мртвих било је на супротној страни…

Легетски момумент на вечној стражи на сремској обали Саве, снимљено 2011.

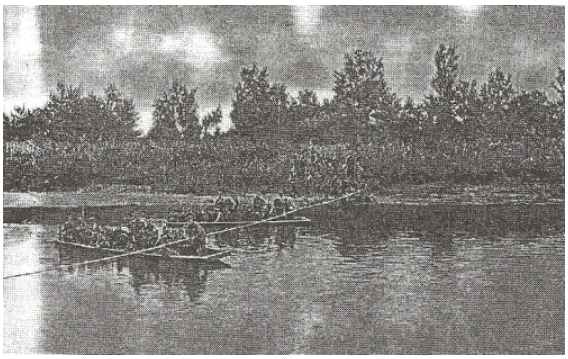

др Радован Срдић говори на промоцији своје књиге „Битка на Легету 1914.” у С. Митровици

Прелаз Прве српске армије у Срем, септембар 1914.

Прелаз српских војника у чамцима Чеврнтија - Леїетӣ, 1914.

Аустроуїарска разїледница битке на Леїетӣу

ТИМОК ЈЕ ПРИТОКА САВЕ

„Вечерње новости" су 2014. објавиле фељтон у седам наставака „Поље тимочког јунаштва" из пера др Радована Срдића и Слободана Лазаревића, с тим што се на обележавању 100-годишњице појавио и додатак у Сремским новинама"Легетска битка 1914 – 2014", а годину касније, у издању Завода за уџбенике Србије, објављена је књига Милића Милићевића „На погрешној обали". Оба ова штива новијег датума, сем ретких појединачних случајева, нису стигла до читалаца у Неготинској Крајини. Ове публикације јесу изузетно важне јер се појављују након целог једног века од страшне битке и зато, након толиког раздобља, расветљавају многе недоумице и историјске чињенице. Зато с пажњом прелиставаомо подлистак "Сремских новина" користећи га као допуну и нову садржинску димензију најновијем издању др Срдића…

Бранислав Недимовић, градоначелник Сремске Митровице:

– Ти момци који су у освит 6. септембра 1914. прешли набујалу Саву имали су срце, храброст и кураж, они су надокнадили недостатак технике и опреме.Тимок је постао једна од највећих и за нас Сремаце најзначајнијих притока Саве… Сремска Митровица никада неће заборавити храбре и пожртвоване Тимочане и никада неће допустити да се наружи или наруши њихов мир, да се спомен-комплекс угрози без обзира на потребе нашег града. Уредићемо споменички простор и Српско војничко гробље у Руми на којем почивају тимочки јунаци. Ја сам сигуран да би се Сремци данас, кад би се указала потреба, радо одазвали позиву Тимочана и да би, као некада „13 пук", прегазили Тимок како би помогли својој браћи и пријатељима. То је у нашој традицјии и нашој крви, и то је добро да је тако…

Стево Лапчевић, новинар:

– Младима да знају и да памте, старијима да се још једном сете, а свима нама да знамо да се слобода стиче и чува, не снагом топова, него чашћу, поштењем, пожртвованошћу и свешћу да од слободе нема ничег важнијег. То су јунаци са Легета знали најбоље.

Др Душан Батаковић, историчар, дипломата, директор Балканолошког института САНУ:

– Тежња за уједињењем није била спорна, она је у српском народу тога доба у свим покрајинама насељеним Србима била јединствена, али услови су се стекли тек 1918. Дочек српских трупа и потом страдање Срба у Срему и одмазда због подршке до тада победничкој војсци краља Петра, то убедљиво показују. У војном смислу то је била недовољно добро осмишљена војна акција, изведена пре свега под притиском великих савезника којима се тај захтев није могао одбити…

Чедомир Афремовић, Неготин:

– Ми, Крајинци и Тимочани, потомци првопозиваца Тимочке дивизије и 13. пука „Хајдук Вељко“, оних који су за слободу пролили своју крв на пољу Легет и оних који су своје младе животе изгубили у таласима Саве, верно ћемо чувати успомену на њихова дела и неговати све док Срба буде било на овим просторима. Верујем и да ће се брига о спомен-обележјима наставити оним интензитетом какав је био кад су саграђени…

Бора Чекеринац, историчар:

– У наредби о преласку Српске војске преко Саве стоји и ово: - Тимочка дивизија првог позива са мостовним треном Друге армије прећи ће по могућству Саву у околини Митровице у поноћ 23-24. августа (по старом календару) и потпомагати редове армије. Остале трупе Друге и Треће армије биће готове да у погодном тренутку пређу и оне у офанзиву. По наредби врховног команданта Краљевине Србије водећа улога поверена је Првој српској армији, а активност Тимочке дивизије првог позива, из састава Друге армије, имала је циљ да олакша главни прелаз Прве српске армије у Срем…

Бора Димитријевић, директор Народног музеја Зајечар:

-Примивши наредбу Врховне команде војвода Степа Степановић наређује команданту Тимочке дивизије првог позива, генералу Владимиру Кондићу да изврши све потребне припреме. Требало је да у један сат после поноћи 6. септембра почне пребацивање људства преко Саве – истовремено када је Прва армија требало да форсира потез на линији Скелане-Купиново (овај прелаз био је успешан уз незнатан отпор непријатеља). Тимочка дивизија првог позива била је смештена у околини села Липолист у коме је био и главни штаб. Јачина дивизије износила је 25.000 људи, 24 топа и 20 митраљеза. Мостовни трен налазио се у 40 километара удаљеној Коцељеви… Но, са почетком операције се закаснило, уместо по поноћи, тимочки првопозивци притиснути усиљеним маршом стигли су тек у јутро. Касније је дошло до катастрофе. Подаци о томе колико је војника погинуло, удавило се и било заробљено до данас, нажалост, ниису поуздани…

Проф. др Ненад Лемајић:

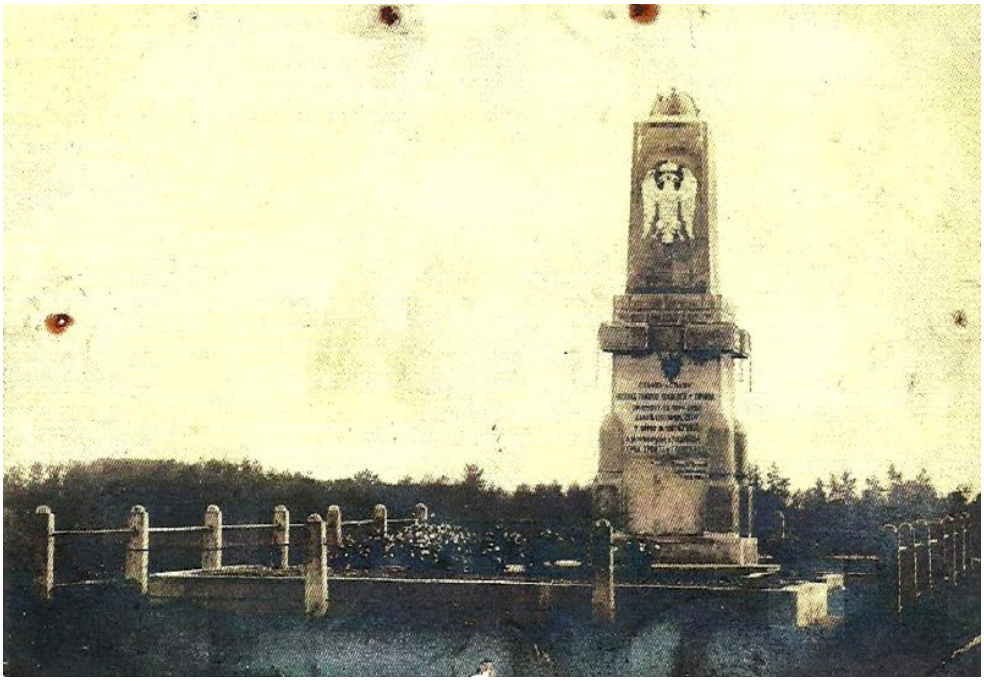
– Епилог битке био је трагичан за Србе. Преко 6.000 војника и официра избачено је из строја. Од тог броја око 4.800 било је заробљено. Не зна се тачан број погинулих, али их је извесно било преко 800, па можда и до 1.000. Процена је да се пливањем на нашу обалу пребацило 600 војника…

Др Радован Срдић:

– У време Краљевине Југославије Шашинчани су прилично свечано обележавали сећање на легетску битку. Након 1945. године нова власт је „легетску славу“ претворила у социјалистичко славље које је тада имало свако село. Тако је традиција, иако зачињена НОБ-ом, некако очувана. До застоја у обележавању дошло је крајем осамдесетих година прошлог века, али је током деведесетих дошло до поновне обнове. Поново су стигли свештеници и опело је опет постало најважније. Највише пажње поклањано је десетогодишњицама, од 1924. до данас. Моја књига о бици на Легету је и мој дуг који Шашинчани и Срби Срема имају према Тимочанима.

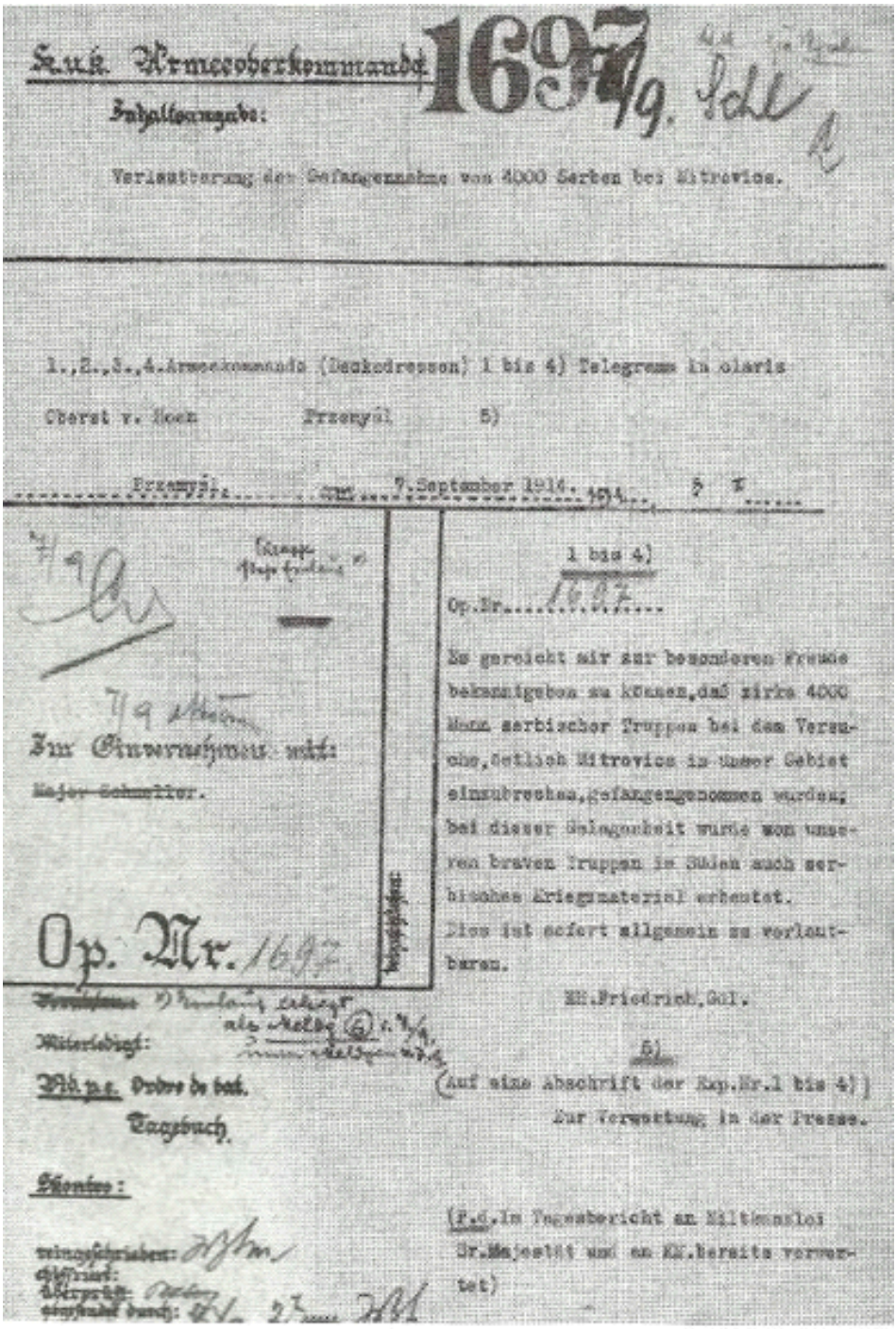
Љубиша Шулаја, директор Завода за заштиту споменика културе С. Митровице:

– Легет је био и остао светионик у тами за све генерације Срба које су после 1914. угледале свет, као и за оне који тек долазе…

Споменички йросшор на Леїешу йосле 1923. їодине

K.u.k. Armeeoberkommando 1697/9.

Inhaltsangabe:

Verlautbarung der Gefangennahme von 4000 Serben bei Mitrovica.

1.,2.,3.,4.Armeekommando (Deckadressen 1 bis 4) Telegramm in claris

Oberst v. Hoen Przemyśl 5)

Przemyśl, am 7.September 1914.

Op.Nr. 1697.

Es gereicht mir zur besonderen Freude bekanntgeben zu können,daß zirka 4000 Mann serbischer Truppen bei dem Versuche,östlich Mitrovica in unser Gebiet einzubrechen,gefangengenommen wurden; bei dieser Gelegenheit wurde von unseren braven Truppen in Süden auch serbisches Kriegsmaterial erbeutet. Dies ist sofort allgemein zu verlautbaren.

FM.Friedrich,Gnl.

5)

(auf eine Abschrift der Exp.Nr.1 bis 4)

Zur Verwertung in der Presse.

(F.d.Im Tagesbericht an Militärkanzlei Sr.Majestät und an KM.bereits verwertet)

Zur Einvernehmung mit:

Major Schmeller.

Op. Nr. 1697

Mitteilung:

Präs. Probe de bat.

Tagebuch.

Normiert:

Aустроугарски документ о заробљавању српских војника

Обележавање годишњице легетске битке 6. септембра 2008.

Војни аташе Грчке са солунцима, Леће 1991.

Шашинчани са солунцима на Лећу

СТРАВИЧНА НОЋ ТИМОЧКЕ ДИВИЗИЈЕ

Ненадано, 2000. године, појавила се књига новинара Радио Београда Бране Филиповића „Стравична ноћ Тимочке дивизије“ чије је поднаслов „Највећа катастрофа Српске војске у Првом светском рату“ наишао на немало интересовање најпре људи који су били у саставу наше војске или су чували и неговали најсветлије традиције српског војника. Савез Удружења ратника и потомака Србије 1912-1920., и предузимљиви генерални секретар Савеза, пуковник Љубомир Марковић, није жалио труда – организовао је величанствену промоцију у Дому војске у Београду. Говорили су аутор, резензенти, уводничари; делове из књиге читали су глумци Народног позоришта из Београда и шабачког Народног позоришта. Најјачи утисак оставило је казивање једног од рецензената, новинара шабачког Гласа Подрињa, Новице Прстојевића.Тада се први пут чуло и за Филиповићеву поему о Легету „Уби ме, Степо, тај с моста крик“. Касније је у Клубу војске промоцију организовало и Удружење Тимочана и Крајинаца на челу са Неготинцем, генералом Љубишом Стојимировићем. Ипак, Прстојевићеве надахнуте мисли на првом представљању остале су у дубоком сећању учесника промоције и зато објављујемо скраћену верзију рецензије која ће, уверени смо, најсликовитије показати значај и историјску величину легетског крвавог боја.

Тајна у ружи и сузи девојачкој (О првој српској Плавој гробници)

-За све наше блиставе победе увек се нашло и гусала и песника, а о страдањима и изгибенији, и тога је у летопису овог ослободилачког народа морало да буде, ређе се говорило. И то, најчешће, о каквим годишњицама, поменима јунацима изгубљених битака, и то шкрто, кроз стиснуте зубе, скоро шапатом. Аутор је овом књигом разбио таму лажног стида. И, у име одбране моралног лика српског ратника, храбро проговорио о жртвама и херојима злосрећне битке Српске војске вођене почетком септембра 1914. године, непосредно по окончању блиставе победе на Церу када је Тимочка дивизија, на молбу савезника, упућена на форсирање реке Саве и отварање, изненадним бочним ударом, новог фронта на пољима Срема, који је тада био у саставу злогласне Аустро-Угарске.

Ишчитавао сам ову поему слободе која – попут старославне српске фреске о српским небеским ратницима – представља јединствен споменик изгинулим момцима и домаћинима, неопојаним а непрежаљеним борцима и официрима из поносне Тимочке крајине који су, у име слободе, заувек, са очима окренутим према Тимоку и својој Србији, остали у туђини. За тренутак, засенут импресијама са једног давнашњег новинарског задатка, нађох се и сам – у друштву цвета шабачке младости – поново

над таласима те још непризнате и непознате речне „Плаве гробнице“. Међу Шапчанима је, од пре десетак година, сећања на стравичну причу палим јунацима битке на Чеврнтији и код поља Легет љубоморно чувао прим. др Марко Марковић који је – на сваку годишњицу овог боја – тамо одводио чланице Секције „Детињство деци“ из шабачке Медицинске школе. И док смо, брзим чамцима тадашње ЈНА, бродили Савом према Митровици, проф. др Марковић је, по ко зна који пут, говорио новим генерацијама ђака о цени слободе и подвижништву оних који су се испречили пред злотворима и целом свету показали како и један овако мали народ, када се бори за опстанак, може бити велики…Тамо где је некада стајао незавршени понтонски мост, сведок и саучесник многих страдања, Сава је, учинило нам се, била најдубља и најнемирнија. На српској обали, на Легету, положили смо венце на споменик палим борцима Тимочке дивизије. А онда су девојке, њих двадесетак, бацале црвене руже у модрозелене Савине таласе. Тамо где је некада била прва српска „Плава гробница“ канула је и по која скривена суза девојачка… Са мачванске обале, отуд одакле су некада пристизали наши јуришници, дочекала нас је само блистава тишина недељног преподнева. Цер се, једва, на истоку, назирао, Фрушка гора, севернije, била је тако нестварно близу: до њеног подножја стигао је српски војник са којим се судбина тако поиграла…

Покушао сам, касније, да у локалним архивима нађем више детаља о овој немилој епизоди из великог отаџбинског рата, али је аутентичних докумената било премало… У Узвећу, селу ближем Чеврнтији, Љубиша и Ана Фирауновић причали су да им је њихов отац Мика казивао како је тог септембра 1914. добошар изненада објавио наредбу да се мобилишу сви коњи, волови и њихови возари и да се, све са дуплим запрегама, одвлаче понтони уз Битву која тече још само на платнима Милића од Мачве, па поред Густе крушке (она и сада тамо цвета), до Чеврнтије. Говорило се и да је тај продор српске војске у Срем, уз Французе, лично тражио и руски цар Николај, како би се одложио напад душмана на Москву и Париз. Српски војник,отргнут са свог кућног прага, гурнут је неприпремљен у велику кланицу, али је, ипак, успео – по цену само нама знану – да побрка планове Ћесарових силника. Савезници су ту жртву, по обичају, брзо заборавили. Французи су нас, пролећа 1999, чак засипали теписима разорних бомби. Само исти непријатељ ништа није заборавио – и даље се свети за своје поразе и отпор који му је овде пружио народ без резервне домовине.

И ето сад поеме о стравичној ноћи Тимочке дивизије која – уз сведочанства преживелих учесника и изворну грађу – скида вео тајне и у свој величини приказује подвиг тимочких ратника.

Књига заветна, живи споменик, вековник слободара, исклесана у једном даху. Да допре до младића из дубине ћутања и валова „Плаве гробнице“ и њихових најдражих са обала Тимока и широм немирне Крајине, која још увек као да ишчекује њихов повратак из те славне војне – уписане у будућност.

Ова, по Прстојевићу заветна књига, имала је и промоцију у Бору. Тираж је брзо нестао, мада је остало жаљење што није штампана у већем броју и што се није нашла у школама и свим библиотекама у Србији. Можда се овим рукописом (пројектом Општине Неготин) ова грешка, или скромност издавача и аутора, исправљају. Можда је овај пропуст, бар делом, исправио Завод за издавање уџбеника Србије који је 2015. штампао дело Милића Ј. Милићевића „На погрешној обали“. Зато ћемо се, у наредном наставку, упознати и са Милићевићевим сазнањима и документима, превасходно са детаљима и описима који су непознати или мање познати.

Ученице шабачке Медицинске школе и војници шабачкоī īарнизона 6. сеīīтембра 1994. крај сīоменика на Леīеīу

На īорушеном оīьишīу у Мачви, 1914.

Мирко Цокић, потомак легетског ратника из борског села Горњане на обали Саве у Срему 1996.

Потомци ратника из Тимочке крајине на Легету 2011.

НА ПОГРЕШНОЈ, НАШОЈ ОБАЛИ

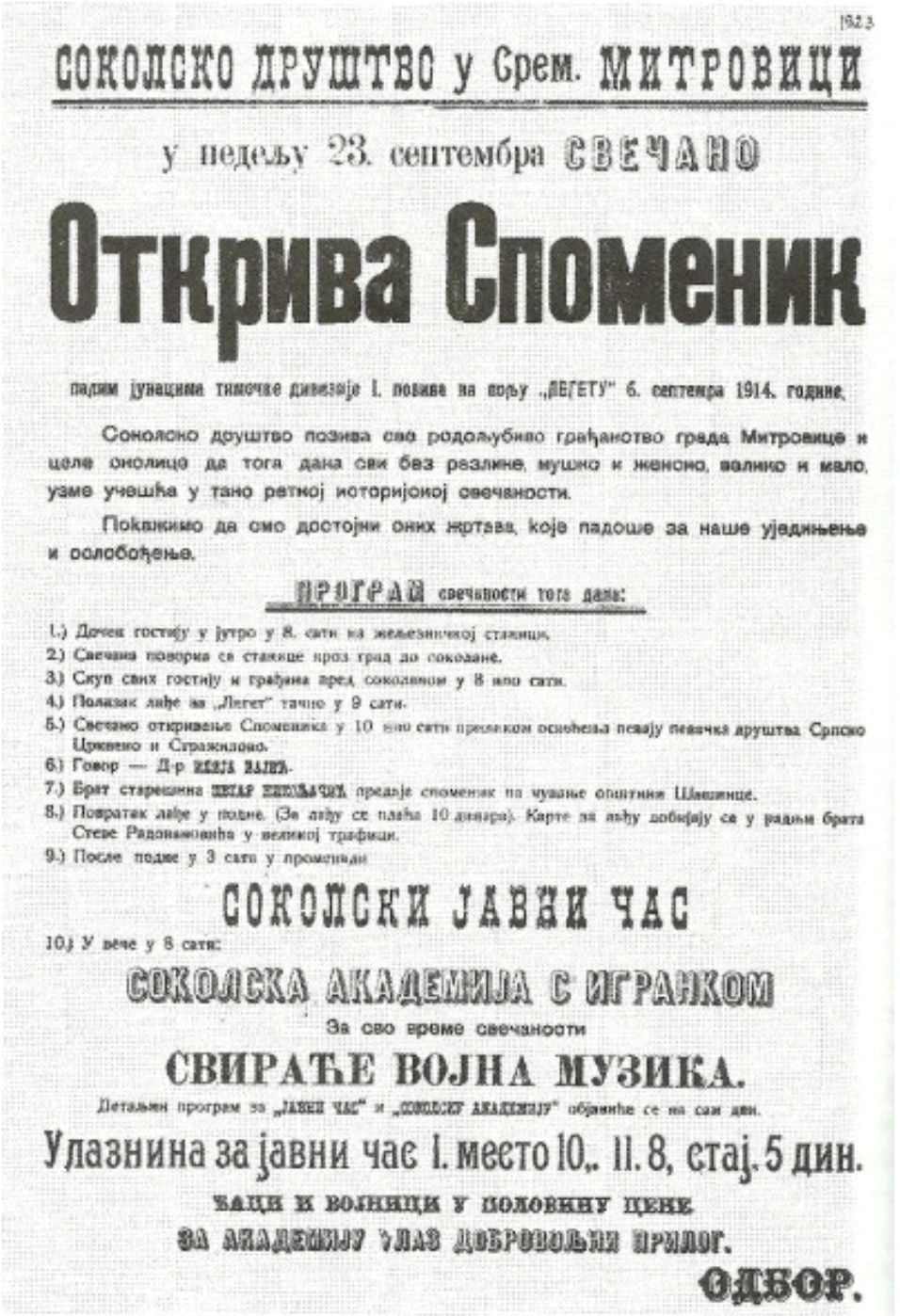
Милић Ј. Милићевић даје наслов својој књизи НА ПОГРЕШНОЈ ОБАЛИ с поднасловом *Пораз трупа Тимочке дивизије у бици код Чеврнтије (на Легету) 6. септембра 1914. године* како би у првом одељку СЕЋАЊЕ НА ПОРАЗ исто тако придодао поднаслов *Чеврнтија (Легет) у историографији.* Он већ у почетку подсећа де је ова битка „вероватно највећи пораз српског оружја током читавог Великог или Светског рата 1914-1918. године". Чеврнтија је, наставља Милићевић, караула на десној, мачванској обали Саве, одакле је започет прелазак Тимочке дивизије првог позива, Легет је поље на левој обали Саве (лигет на мађарском значи луг, гај, а и данас означава периферију града, први пут се ово значење појављује 1369. као рудина, необрађено земљиште обрасло травом), најтачније место битке, док су Шашинци село недалеко од Руме, где су се водиле жестоке борбе.

... Српски пораз на Легету није остао историјски незабележен, мада је, између две велике победе на Церу и Колубари, потиснут у други план. Ипак, тешко је пронаћи неку студију или монографију о Великом рату да се не спомиње легетска катастрофа. Додуше, све је шкрто, на највише десетак страница. И сва ова дела настала су после Другог светског рата. Њихови аутори, сем у једном случају, били су војници. Милићевић напомиње да се „битка на Легету спомиње у најспецифичнијој форми у делу Тоше Искруљева... а његов историографски допринос је практично немерљив". Дело је писано након 1930. године, а Искруљев је савременик и у подизању споменика на Легету 1923. На исти начин саздана је и монографија др Радована Срдића која је, упркос два издања (у међувремену изашло је и треће издање) остала недовољно позната широј публици.То је целовито дело посвећено искључиво овој бици. Многи од аутора текстова и публикација о овој теми су и непосредни учесници догађаја: Драгиша Стојадиновић, Милета Здравковић, Душан Путниковић, Петар Косић. Они су често и противуречни иако су били на истом месту и у исто време, на истом попришту. Прилози су најчешће објављивани на „округле" годишњице, па су тако за 50-годишњицу битке на Легету једино објављени чланци у Политици и НИН-у (*Забелешке старог ратника)* о сведочењу Драгише М. Стојадиновића. Први текстови су објављени у Ратнику 1922. и 1923. У свим овим написима аутори су сагласни „да Тимочка дивизија генерала Кондића није била опремљена за овакву акцију", од понтонске опреме до стрељачког оружја из Русије за које војска није била обучена. Различито су приказани актери пораза. По једнима то је војвода Степа Степановић, по другима генерал Владимир Кондић. Генерал Петар Косић у интервју Младену Жујовићу 1923. у Паризу изнео је најдужи спсиак криваца, чак 27. Није поштедео ни једног команданта.

Милићевић даље бележи и објашњења под насловима *Материјални споменици легетске битке* о Легету и Чеврнтији „забележеним“ на спомен- обележјима и у књижевним делима, како би други одељак назвао *ПОРАЗ – Линије фронта* посебно се осврћући на *„Савезнички притисак на Србију и њен одговор“;* потом подсећа на догађаје *На терену* и покретање војске ка Сави. У одељку *ТИМОЧКА ДИВИЗИЈА: командант и људство,* конкретно, са обиљем података, описује стање командног кадра, опрему, стрељачко наоружање, те сам чин преласка преко велике реке... „До поднева су пребачене све српске снаге, око 7.000 људи који ће се истог дана суочити са непријатељем“. Око осам сати узјутра, на десној обали Саве, појавио се и командант Друге армије Степа Степановић са пратњом. Војвода је прелазак повољно оценио, а једина притужба била је на Кондићев рапорт да је било „тегљења и мувања“, кашњења у пребацивању које је требало убрзати. Остале критике војвода није изнео... Војводин боравак на Чеврнтији окончан је после 10 сати. За разлику од Степановића, начелник Штаба армије, пуковник Воја Живановић изнео је низ негативних опаски које су се показале врло умесним. „Прелазак реке наликовао је циркуској представи у којој је главну тачку изводио командант 13. пука Драгутин Ристић“. Следи поднаслов БОРБЕНО НАДИГРАВАЊЕ, а потом и позната прича о спашавању заставе 13. пука с неким до сада непознаницама „о стварној слици“, мада је ова спектакуларна епизода најчешће истицана и прихватана, чак и у време комунистичке Југославије. Поглавље КАТАСТРОФА довољно сведочи о томе како је дошло до пропасти 13. пука и неизбежне изгибеније. У трећем делу књиге *Тешко побеђенима* с поднасловом *7. септембар 1914.* ***описују се језиви осветнички хирови непријатеља...***

Помен српским војницима Тимочке дивизије 23. септембра 1923. на Легету - свечаност откривања споменика на обали Саве

1923

СОКОЛСКО ДРУШТВО у Срем. МИТРОВИЦИ

у недељу 23. септембра СВЕЧАНО

Открива Споменик

падим јунацима тимочке дивизије I. позива на пољу „ЛЕГЕТУ" 6. септембра 1914. године.

Соколско друштво позива сво родољубиво грађанство града Митровице и целе околице да тога дана сви без разлике, мушко и женско, велико и мало, узме учешћа у тако реткој историјској свечаности.

Покажимо да смо достојни оних жртава, које падоше за наше уједињење и ослобођење.

ПРОГРАМ свечаности тога дана:

1.) Дочек гостију у јутро у 8. сати на железничкој станици.
2.) Свечана поворка са станице кроз град до сокоане.
3.) Скуп свих гостију и грађана пред соколаном у 8 ипо сати.
4.) Полазак лађе за „Легет" тачно у 9 сати.
5.) Свечано откривање Споменика у 10 ипо сати приликом осећења певају певачка друштва Српско Црквено и Стражилово.
6.) Говор — Д-р ЖИВА ВАЛИЋ.
7.) Брат старешина ЈЕВТА ЈЕВТИЋ предаје споменик на чување општини Шапинце.
8.) Повратак лађе у подне. (За лађу се плаћа 10 динара). Карте за лађу добијају се у радњи брата Стеве Радовановића у великој трафици.
9.) После подне у 3 сата у промешади

СОКОЛСКИ ЈАВНИ ЧАС

10.) У вече у 8 сати:

СОКОЛСКА АКАДЕМИЈА С ИГРАНКОМ

За сво време свечаности

СВИРАЋЕ ВОЈНА МУЗИКА.

Детаљан програм за „ЈАВНИ ЧАС" и „СОКОЛСКУ АКАДЕМИЈУ" објавиће се на сам дан.

Улазнина за јавни час I. место 10,. II. 8, стај. 5 дин.

ЂАЦИ И ВОЈНИЦИ У ПОЛОВИНУ ЦЕНЕ.

ЗА АКАДЕМИЈУ УЛАЗ ДОБРОВОЉНИ ПРИЛОГ.

ОДБОР.

Позив на прославу откривања споменика борцима палим на Легету септембра 1923. године

Милић Ј. Милићевић

На погрешној обали

13. ПУК ВИШЕ НЕ ПОСТОЈИ

Одељак КАТАСТРОФА сликовито приказује неминовни пораз српских трупа на Легету... -Генерал Кондић је, уместо ранијег задатка да осигура предвиђено повлачење, сада требао да прихвати трупе у бекству и евентуално ојача снаге на левој обали. У томе ни мало није успео. Према речима команданта батаљона, Милета Здравковића, Кондића и његове војнике, успаничени бегунци, још с половине моста, напросто су потиснули принудивши их да се врате на почетни положај. У свеопштоиј пометњи предњачили су понтонъерци који су, оставши без старешине, погинулог мајора Михајла Ваљаревића, први навалили на конструкцију моста повукавши за собом придошлу пешадију, а потом и све остале јединице. Потпуно неактивна остала су и два батаљона 14. пешадијског пука. Њих је командант Кондић још раније примакао мосту како би их у случају потребе одмах пребацио на леву, легетску обалу реке. У таквом метежу то је било потпуно неизводљиво, тако да се батаљони нису ни померили са свог места. Једино је артиљерија и даље тукла леву обалу пружћајући пешадији тек минималну подршку... После неуспелог покушаја да врати контролу над успаниченим трупама, командант дивизије као да је изгубио главу. Уздрман трагедијом остављао је утисак поптуно сломљеног човека. На сва питања пуковника Живановића (по други пут послат од Степе Степановића у извидницу) генерал Кондић је одговарао сасвим неодређено: - *Ево, све пропаде. Аустријанци побише све наше с оне стране. Несрећа.*

И јесте било тако. На мосту и поред њега десила се незапамћена катастрофа. Милићевић, служећи се најпоузданијим изворима, овако описује немили догађај: - На полудовршену конструкцију, на брзину склепану, нагрнула је, попут мрава, маса здравих и лакше рањених војника, што је изнова изазвало ломљење мосница. Још од раније разлабављени понтони поново су се размакли и повукли људе на дно. Неки срећници успели су да се ухвате за било шта што је плутало, али су већ следећег тренутка и они потонули. Смрт је била неминовна, јер је само око десет одсто српских војника умело да плива. Све остале је однела Сава оставивши поново на површини само њихове шајкаче...

-Јутро 7. септембра потпуно је обелоданило сву тежину пораза. Лева обала реке била је крцата побијеним и заробљеним српским војницима, приличан број њих однела је Сава. Није било милости према поражанима. Неки су одмах по предаји избодени бајонетима, рањеници су усмрћени кундацима. Према сведочењу очевидца, учесника битке, „три, четири аустријска војника били су толико острвљени у мучењу и мрцварењу наших издишућих и поубијаних војника да смо их морали отерати пушчаном ватром".

На десну обалу Саве, од целог 13. пука, вратило се само око 500 војника са стотинак припадника 15. пешадијског пука. Неки званични извештаји и овај број умањују: спасило се око 400 војника и јендог и другог пука. По наводима из дивизијског дневника од 9. септембра „ова предвиђања су делимично потврђена“. Без обзира на све податке, 13. пук „Хајдук Вељко“ више није постојао. Потресна је и истина о припадницима 13. пука из трстеничких села: Велике Дренове, Селишта и Страгара. Из та три села заробљено је или се утопило чак 70 војника, остала су само тројица из Велике Дренова „добрих пливача са Мораве“. Међу погинулима највиши по чину био је командант 15. пука, потпуковник Василије Васа Стојановић. Погинуо је трагично. Погодио га је, вероватно случајно, артиљеријски хитац, а да није ни прешао реку. *(Сахрањен је са својим саборцима на гробљу у мачванском селу Глушци, у непосредној близини цркве. Споменик је подигла родбина и издваја се по величини и облику од осталих споменика његових сабораца).* Трагично се окончала и каријера готово свих команданата батаљона 13. пука, пре свих мајора Милана Вељковића, те мајора Радосава Старчевића и мајора Драгољуба Лазића (он је , као и већи део официра, доспео у заробљеништво). Срећу да остане жив имао је једино мајор Јован Оцокољић. Поручник Димитрије Јовановић из 15. пука, Јагодинац, умро је од рана 13. септембра у болници у С. Митровици. Можда је највише среће имао незаобилазни Драгиша М. Стојадиновић из неготинског села Јасенице – успео једва да преплива Саву и тако избегне заробљеништво. Преживео је и Велики и Други светски рат, много је учинио за Српску војску у изгнанству. Дискутабилно је понашање каомандanта 13. пука Драгутина Ристића, док је изузетно светао примаер поручник Драгиша Ковачевић који се храбро борио до полседњег метка. Остатак рата провео је са осталим српским заробљеним официрима у Мађарској, у логору Јакабахаза. Часно држање приписује се и дивизијском капетану Миленку Арсовићу који је јуначки, до погибије, бранио мостобран. На истоветан начин стардали су и мајор Михајло Ваљаревић и капетан из 13. пука Светсислав Кановић. Нису били мали ни материјални губици. На пример: 13. пук је кренуо у битку са 3.897 пушака, сутрадан, након боја, преостала је само 261 пушка. Ни Аустријанци нису прошли много боље: само из 29. дивизије из строја је избачен 1.961 војник, док их је око 200 погинуло. Не зна се ни за 84 старешине од којих је 19 погинулих.

Сава између Срема и Мачве, прва српска „Плава гробница”

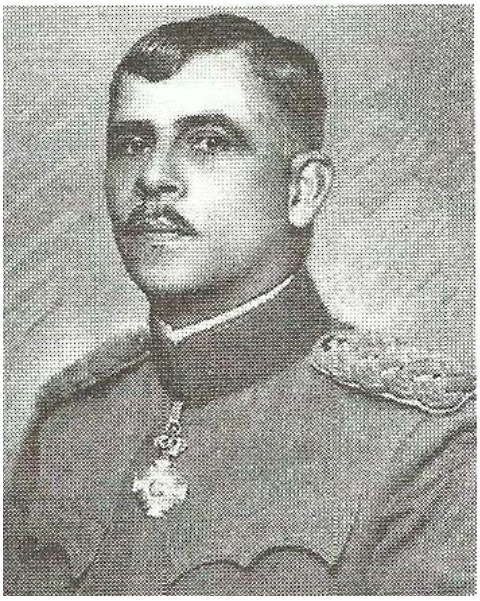
Генерал Владимир Кондић, командант Тимочке дивизије

Пуковник Воја Живановић преузео је дужност после смене генерала Кондића

Споменик Хајдук Вељку Петровићу у центру Неготина, чије име је носио славни 13. пук Тимочке дивизије првог позива

Начелник Штаба Тимочке дивизије, потпуковник Петар Марковић

Пуковник Ђуро Докић

У порти православне цркве у Сремској Митровици сахрањено је 250 бораца са Леђета

СТАРЧЕВИЋУ, КРИЛО ОД КРАЈИНЕ...

У поглављу ОДМАЗДА Милићевићеве публикације посебно су објашњена зверства непријатеља у сремским селима, од спаљивања 96 кућа у Шашинцима 13. септембра 1914. до спаљеног целог Јарка са 286 кућа. Терор непријатеља као да је још више подстицао Србе из Срема, те су прелазили Саву и пријављивали се у добровољачке српске одреде. У први мах било их је 400, касније око 4000 и они су у јесен 1915. били последња одбрана Београда. Наредних дана Мађари су чинили стравичне злочине у свим осталим селима, свуда где је било Срба. *Одељак „Владимир Кондић, крај једне војничке каријере“* објашњава судбину овог прослављеног српског генерала. Он је само дан после битке смењен, а за команданта Тимочке дивизије постављен је пуковник Војислав Воја Живановић. Годину дана касније Кондић је у Ваљеву изведен на суд добивши 12 месеци затвора. Године 1919. покренута је ревизија ранијег процеса, а 1927. ослобођен је и рехабилитован, скинута је са његовог имена и последња мрља. Умро је крајем маја 1940. у Београду, у 77. години живота. Остао је упамћен као победник са Једрена, поражени на Легету и вероватно, највише, као једини српски генерал изведен пред војни суд.

Милићевићава књига, након 101 године од битке на Легету, драгоцена је и по томе што доноси и прилоге, као што су КОМАНДНИ САСТАВ ТИМОЧКЕ ДИВИЗИЈЕ првог позива на дан 6. септембра 1914. и Списак заробљених официра у бици код Легета. Ту је, на крају, као и код др Срдића, песма у десетерцу Паје Травице „Први прелазак Срба у Аустрију и њихов пораз на Легету“. И још нешто битно: први пут је коришћен толико велики број извора и литературе, чланака и докумената, расправа, као и периодике с богатим и стручно обрађеним садржејем. На пример, коришћени су материјали из 49 монографија и студија издатих у последњем веку. Коришћени су и нови извори, те обимна документација Архива виојске Србије, као и Архива Србије, Архива САНУ (*Дневник ӣенерала Душана Сӣефановића)* и Војног музеја у Београду (*леӣаӣ Биљане Ђеловић – Пеӣровић*).

Ови извори и ова књига – највише због свега тога – од непроцењиве су вредности. Ми ћемо се у предстојећим наставцима највише бавити метријалним споменицима легетске битке, неговањем традиција о првој српској Плавој гробници и посебно уметничким приступом овој теми. И док о Драгиши М. Стојадиновићу његови Неготинци и данас, и не само они, препричавају и бележе огромне отаџбинске заслуге, организују скупове и манифестације, дотле се, примерице, о пешадијском капетану прве класе Стевану Ј. Нешићу или пешадијском мајору Радосаву Г. Старчевићу мало зна и још мање спомиње у јавности. Први се истакао у оба балканска рата, а потом је

био и одважни командир чете у 13. пуку „Хајдук Вељко“, где је, на Легету, храбро погинуо. Сахрањен је у сремском селу Шашинци. Захваљујући „Ратном поменику“ број 6 од 1939/40. године налазимо: „ Рођен је 19. априла 1.882. у Чачку. Основну школу и шест разреда Гимназије завршио је у Пожаревцу. По завршетку Војне академије био је водник у 8., а потом и 9. пуку „Књаза Николе“. Године 1912. рањен је на Брдици код Скадра... У балканским ратовима одликован је златном медаљом за храброст и споменицом за оба балканска рата. Раније је добио медаљу Краља Петра Првог. У фељтону „Новости“ 2014., аутори Срдић и Лазаревић, објављују важан детаљ:

„Први је у Срем прешао други батаљон 13. пука. То потврђује више извора... По свој прилици, прва је доспела чета капетана прве класе Стевана Ј. Нешића, старешине чврстог карактера, који је био рањен код Скадра, али се опоравио и постао командир чете...“

Други легетски заслужни ратник међу многим трагичарима те битке јесте Радосав Старчевић...

Рођен је 25. фебруара 1881. у селу Башину, срез јасенички, округ крагујевачки од оца Гаврила и матере Станице. По завршетку Војне академије био је водник у 7. и 9. пешадијском пуку и жандармерији. Четом је командовао и у 5. и 15. пешадијском пуку. У рату 1912. учествовао је као ађутант 13. пука „Хајдук Вељко“. У рату 1913. остао је ађутант у истом пуку борећи се на Криволаку. У рату 1914. командовао је батаљоном 13. пука како би се нашао и у бици на Легету. По прелаксу Саве са својим батаљоном храбро се борио у Срему. Ту је тешко рањен, од рана је умро, сахрањен је у сремском селу Јарак... Био је врло ваљан официр, до крајности савестан и марљив. Борио се јуначки и пожртвовано. Није жалио живот за добро своје отаџбине коју је неизмерно волео. За собом је оставио жену Јулијану, рођену Јокић са двоје нејачи, ћерком Вером и сином Слободаном. За храбро држање одликован је сребрном и златном медељом за храброст. Одликован је и Споменицом Краља Петра Првог и ратним споменицама за ратове 1912. и 1913.

Доказ о пожртвовању Старчевића на Легету налазимо у фељтону историчара, др Срдића и новинара Лазаревића у „Новостима“ из 2014. објављеном поводом стогодишњег јубилеја... - Поподне, после 18. сати, главног дана битке, развила се борба прса у прса... Други батаљон мајора Вељковића и трећи мајора Старчевића дочекују непријатеља на бајонете... „Старчевић је тада прикупио своје две чете и одјурио у бок непријатеља. Борба се још више разбеснела. Аустријанци су поново били сузбијени. Пропао им је и седми јуриш, сећао се водник Драгиша М. Стојадиновић...- Старчевић је убрзо био рањен. Написао је на блокчету поруку: „Рањен сам, одлазим на превијање, заступаће ме капетан Крстић“. Мало потраје и он се врати, схватио је да главнина непријетеља долази из правца Јарка... О свом неготинском гимназијалском другу, команданту батаљона, саборцу, ађутанту пука и капетану, писао је капетан Обрић из Душановца у неготинском „Баштинику“ из 2005. посвећујући му стихове: *„Старчевићу крило од Крајине, а крепости међу војводама, како ћемо тебе прежалити, како ли те оставити сама, да нам чуваш на Легету стражу без одмене, докле је Легета, покрај Саве и у Срему равном“.*

Преживели официри 13. пука после битке на Легету

Капетан Стеван Нешић

Мајор Радосав Старчевић

Спомен-простор на Лећету обновљен је за стогодишњицу од почетка Великог рата највише захваљујући држави Србији и општини Сремска Митровица

РАТНИК С КАМЕРОМ И ПУШКОМ

Драгиша М. Стојадиновић из неготинске Јасенице (1885 – 1968.), један је од мало преживелих Неготинаца из легетског пакла, истакао се у оба светска рата, на Солунском фронту био је шеф Киноматографске секције Српске војске оставивши неизбрисива сведочанства снимљена својом фото и кино камером, више од 120 филмова и неколико хиљада фотографија. О њему, свом земљаку из истог села, увек је и с поносом говорио (аутору ове књиге и лично) генерал Војске Србије, Љубиша Стојимировић, један од најбољих Титових академаца и касније начленик Војне академије у Београду и начелник Штаба Треће армије с највишим положајима у нашој војсци и председник Друштва генерала Србије све до смрти 2014...

-Борбу за ослобођење српске нејачи против Турака и Арнаута почео је још пре пунолетства. Млађани идеалиста (завршио Гиманзију у Зајечару, Правни факултет у Београду) борио се као школарац и студент у одредима комита у Македонији и старој Србији. Храбро је предводио неготинске митраљесце у балканским и Првом светском рату. Из комита отиснуо се у славни 13. пук „Хајдук Вељко“ Тимочке дивизије, где је заволео камеру. Истицао се и с пушком и камером. Био је инструктор у руковању оружјем Гаврилу Принципу пре Сарајевског атентата. Познат је и као апсолутни првак Југославије у гађању ваздушном пушком целе две деценије. Упућивао је оштре киритике и као посланик и Николи Пашићу и председнику Владе Милану Стојадиновићу. У новинарству и публицистици узор му је био Миомир Милановић (1882 – 1944.), родом из борског села Злот, дугоодишњи новинар и уредник „Политике“, ратни друг још из комитских дана. Милановић је ушао у историју „Политике“ и као први новинар с факултетском дипломом. Стојадиновић је оставио 120 филмова и неколико хиљада фотогррафија о ратним страхотама и стварању нове државе. Снимио је и први наш филм у колору 1934. године „Сахрана Краља Александра Карађорђевића у Београду“, забалежио је и превирања 27. марта 1941. Један део филмског материјала и фотографија – нажалост – нестао је у време његовог тамновања у С. Митровици од 1936. до 1939. године. Ипак, доста тога остало је у Југословенској кинотеци. Оставио је и више својих вредних књига. На пример, у зајечарском Историјском архиву налази се дело „Српска Народна скупштина од 1908. до 1912.“

У „Тимочком борцу“ од 1. априла 2011. налазимо да се Стојадиновић „бескорпулозно борио против корупције и фашизације“, није поклекао ни на обновљеном Солунском процесу 1953. године, доказао је да је частан и непокоран, упамћен је по огромним заслугама за српски филм. Истина, као идеалиста и патриота никад није могао да се уклопи у стандарде политичких властодржаца.

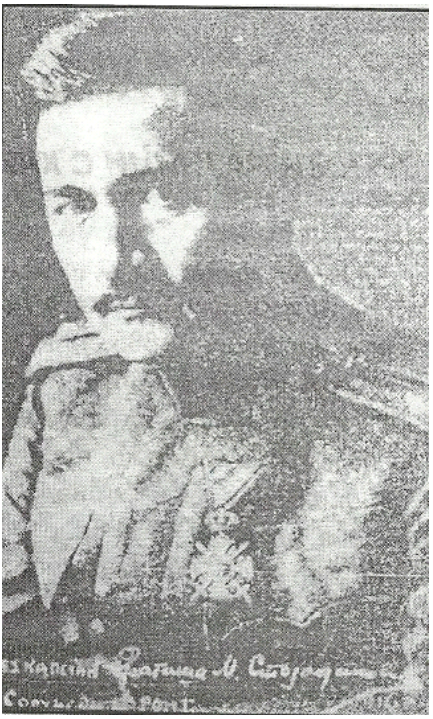
У „Новостима“ 10. маја 2001. године под насловоим „Неготин – град камере“ пише да ће чувени филмски и ТВ снимателји од маја наредне године добити свој фестивал. „Ова манифестација одржаваће се у граду Хајдук Вељка Патровића, Мокрањца и Драгише М. Стојадиновића, пионира српске кинематографије“. Идеја је сазрела као плод изванредне сарадње „Мокрњачевих дана“ и Југословнеске кинотеке. Пре две године, наглашава се, у сарадњи Издавачке куће Агена и Удружења Тимочана и Крајинаца, објављена је књига „С камером и пушком“ аутора Стевана Јовичића, а на згради неготинског биоскопа откривена је спомен плоча Драгише М. Стојадиновића, ратног снимателља и витеза Карађорђеве звезде, рад вајара Милована Крстића. (Овај фестивал, упркос напорима ентузијаста, највише Стевана Јовичића, дугогодишњег директора Југословенске кинотеке и вредног истраживача историје Тимочке крајине, није се одржао). Стојан Тодоровић, новинар „Политике“, писао је, поткрај 2010, у свом листу чланак „Стевини јунаци из Јасенице“ о родољубима челичног кова, Стојадиновићима и Стојимировићима.

На 50-годишњицу легетске битке новинарима и историчарима верно је, и једино, сведочио Драгиша М. Стојадиновић. Из текстова „Политике“ пренето је прегршт његових доживљаја и горких истина. У забелешкама „Старог ратника“, у НИН-у од 6. септембра 1964., у тексту „Једна стравична ноћ“, детаљно описује како је преживео „највећу гробницу у Првом светском рату и страдање својих Тимочана“.

-Одједном смо запали у тешку ситуацију. Готово четири километра далеко од мостобрана, без довољно муниције и без помоћи остављени смо препуштени судбини. У позадини се ништа није знало шта се дешава на фронту. Телефона није било, док су ордонанси тешко преносили извештаје и наредбе – гинули су у овој равници без заклона. Међу првима изгинуше и неки српски пионири. Уместо да граде мостобран преносили су муницију. Тако су и страдали на Легету...

- Са осталима кренусмо и ми у правцу прелаза на Сави. Тамо затекосмо команданта 134. пука Ристића. Седео је на брзометном топу окренут према непријатељу. До њега је др Никола Ристић, други његов лекар који је на немачком саслушавао тројицу аустријских заробљеника. Када смо му рапортирали, саслуша нас, пружи руку ка обали, и рече: „Ови су ми упропастили пук. Видите... још мост нису завршили“.

У Фотографском одсеку Врховне команде, сем Драгише М. Стојадиновића, била су још двојица, мање познатих Тимочана. Први је поручник Михаило Мика Михаиловић, звани Африка, пореклом из зајечарског села Врбица. У истој секцији био је и киноапаратер Душан Михаиловић, електричар из Зајечара. О овом другом мало се зна, сем да је, као и Драгиша, завршио зајечарску Гимназију 1908. и да је рано умро. Михаило Михаиловић је син, исто свршеног зајечарског гиманзијалца, Јеленка Михаиловића, родом из Врбице, професора Универзитета, оснивача и управника Сеизмилошког завода из Београда који и данас постоји. Михаило је мобилисан 1914. у чину потпоручника Тимочке дивизије. Највише је снимао на Солунском фронту.

Мајор Драiиша Стојадиновић

Генерал Љубиша Стојимировић

Тимочани на Леiету 2008.

Споменик ослободиоцима у Неготину, међу најлепшим у Србији тридесетих година, обновљен 2005.

ЉУТЕ РАНЕ ПОРУЧНИКА ЈОВАНОВИЋА

Стојадиновић је оставио више вредних рукописа од изузетног значаја за српски народ (писао је и о друштвеним и политичким приликама и кад је тридесетих година био посланик из Тимочке крајине) од рукописа ЧЕВРНТИЈА (фрагменти за историју од 24. августа до 6. септембра 1914. – успомена о највећој катастрофи Српске војске у Првом светском рату, 184 стране) и СРБИЈА И НЕМАЧКА У РАТУ 1914-1918 до ОДБРАНЕ БЕОГРАДА 1915. и ОДБРАНЕ КОСМАЈА 1914. Познавао је и све своје саборце са чиновима, Неготинце и Зајчераце поготову, па је тако остала упамћена и касније препричавана, „не толико јуначка, колико мученичка смрт", потпоручника Димитрија Јовановића из 15. пука „Стеван Синђелић". Родом Јагодинац (1887.), с пребивалиштем у Зајечару, неожењен од оца Недељка и мајке Јованке. У борби је био погођен у ногу. Сместили су га на носила и кренули ка обали. Нашли су се на удару противничке артиљерије. Поново је погођен, задобио је садам рана. Током ноћи погођен је и у леђа, метак је пробио грудни кош. У највећим мукама ујутру га налазе аустроугарски војници и пребацују у болницу митровачког Казненог завода. Лечили су га српски лекари. Борба за живот трајала је недељу дана. Није издржао. Умро је 13. септембра. Сахрањен је у Српском православном гробљу, у близини цркве, где му је и споменик у камену висок два метра. Посмртни говор држао је лекар који ге је лечио, Илија Бајић. Споменик је подигнут доборвољним прилозима Сремаца 1930. године. ТЕКСТ НА СПОМЕНИКУ: „Димитрије Н. Јовановић, под. пуковник 15. пука Тимочке дивизије. Страдао на Легету у одбрани Отаџбине. Овај споменик храбром српском херојy подижу доборовољни прилагачи из Сремске Митровице, год. 930". На споменику пише да је Јовановић потпуковник, а у ранијим документима стоји да је потпоручник. Грешка је вероватно настала у тексту исписаном на споменику.

На истом месту, у Православном гробљу, где је данас биста српског војника у природној величини с пушком у руци, сахрањено је најмање 250 умрлих у тадашњим робијашницама. Године 1934. тела су ексхумирана и пренета у породичну гробницу митровачког проте Уроша Милутиновића.

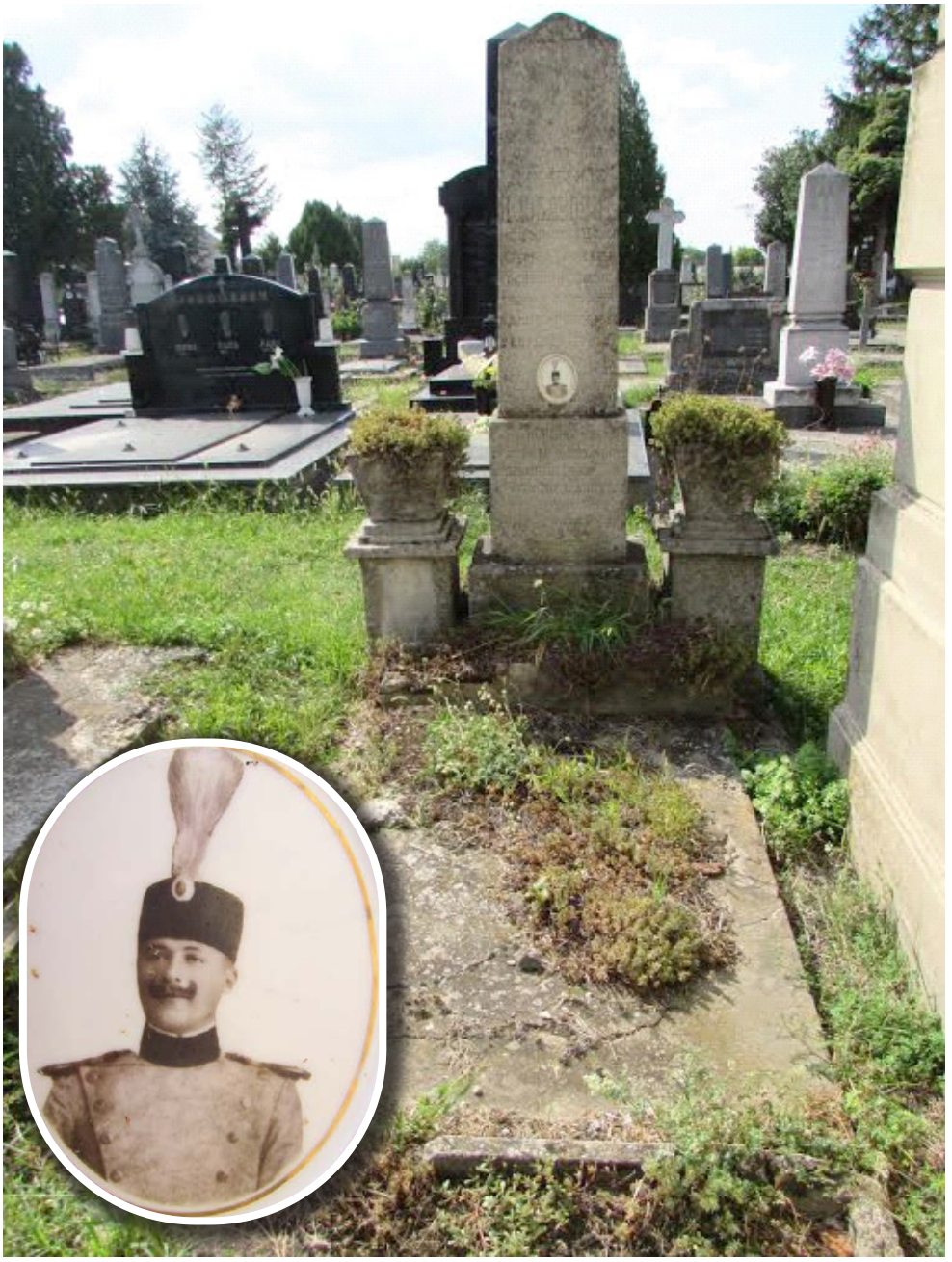
Тачно након 100 година од легетског боја поново се уређује војничко гробље у Руми. Ту су сахрањени јунаци Тимочке дивизије првог позива умрли од задобијених рана или подлегли од тортуре као заробљеници. Они су најпре били смештени у локалну болницу. Године 2016, почетком септембра, већ је било постављено 55 белих мермерних крстова у чијем средишту је бели обелиск с именима страдалих Тимочана. Ово је и први до сада објављени списак тимочких страдалника на Легету 1914. *Следе имена храбрих легетских и тимочких витезова*: „Аврамовић Љубисав, Андрић Миленко, Божинов Анастас, Бојчин Стојан, Вујановић Димитар, Вељковић мајор

Милан, командант 2. батаљона, Вујановић Димитар, Вуковић Александар, Гератовић Марко, Цијемнук Прокопије, Димјић Драгутин, Ђокић Лазар, Ђочић Миливој, Жупнаски Петар, Јанковић Теодор, Јовановић Богосав, Јовановић Ђорђе, Јовић Георгије, Јоковић Васиљко, Керцловић Димитрије, Котуров др Светозар, Лукић Милан, Лукић Павле, Мерче Илија, Милић, име непознато, Милотијевић Михахјло, Милутиновић Антоније, Милутиновић Живко, Мурла Стефан, Настасијевић Јован, Николић Ранко, Павловић Стојан, Славнић Јефта, Специјук Васиљ, Станковић Витомир, Станковић Јован, Станковић Милан, Стефановић Спаса, Стојановић Срета, Урушулица Илија, Херлас Ѓоргије, Цветковић Димитрије, као и 14 војника непознатог имена. Слава им".

На 102. годишњицу легетске битке потекла је иницијатива грађана Сремске Митровице да се и на другој обали, на Чеврнтији, подигне споменик, јер су се борци Тимочке дивизије и у том реону борили, гинули и сахрањивани. Гинули су од непријатељске артиљерије с друге обале, највише их је Сава избацила код Шапца. Пре неку годину у мачванском селу Шеварице сељаци су изорали кости за које је утврђено да припадају и ратницима са Тимока и из Неготинске Крајине. Штаб Друге армије на челу са Степом Степановићем био је стациониран недалеко, у Богатићу, а Штаб Тимочке дивизије у оближњем Липолисту. Драган Сабљов из С. Митровице предложио је да се у склопу будућег споменика на Чеврнтији угради и један од три недавно пронађена војна чамца на дну Саве из легетског пакла. Тимочка дивизија тада је имала 23.771 каплара и редова, 370 официра, 65 војних чиновника и 1.152 подофицира. Готово да није било војника који није имао иксуство у два протекла, балканска рата. Од укупног официрског кадра Тимочке дивизије, њих 62 су погинули или су нестали с обе стране реке. Највише их је непријатељ заробио. Ништа боље није било ни код ужег командног састава дивизије: од њих 29 петорица су погинула, остали су заробљени. У неким документима долази се и до двоструко већег броја, мада и тај списак није коначан, јер се сматра да су се још четворица официра удавила у таласима Саве. То су: капетан Живојин Миленковић, поручник Петар Т. Васиљевић и потпоручници Илија Ђ. Стаменковић и Јован П. Ружић. Највише их је страдало из 13. пука.

Сем споменика из 1917. који су Аустроугари подигли храбрим српским ратницима на пољу Легет, потом споменика српском војнику у сремскомитровачком православном гробљу и у новије време војничког гробља у Руми, од највреднијих обележја посвећених војницима и официрима легетске трагедије, сваку пажњу заслужује јединствени споменички простор крај обале Саве који су подигли „митровачки соколи" 23. септембра 1923. године.

Потпоручник Димитрије Јовановић храбро се борио задобивши седам рана од којих је умро у митровачкој болници. Сахрањен је у порти православне цркве у С. Митровици. Снимак споменика храбром српском официру из 2016.

Рониоци су у лето 2016. године извадили три чамца са дна Саве у којима су се тимочки борци превозили од Чеврнтије на Легет. Потомци српских ратника са Легета прешли су исти пут преко реке Саве 6. септембра 2016. и положили венце у прву српску Плаву гробницу.

СПОРОСТ ВОЈВОДЕ СТЕПЕ И ЂЕНЕРАЛА КОНДИЋА

За највећи неуспех у ратној историји српске Друге армије део одговорности сноси и њен командант, војвода Степа Степановић. Историчари га највише окривљују да је, због претеране конспиративности, неблаговремено саопштио задатак Тимочкој дивизији првог позива, тако да је форсирање Саве почело с великим закашњењем и без преко потребних тактичко-техничких припрема. Шта је о о томе лично рекао („Војвода Степа Степановић", Саво Скоко, књига три, БИГЗ, 1990.) и сам војвода Степа...

„Око 6,30 сати пре подне јавио ми се командант Тимочке дивизије првог позива и ја сам му најпре дао да проучи тачку 2 наређења Врховне команде бр. 2501 честитајући му на тако лепом задатку, а потом сам му предао диспозицију бр. 784 с препоруком да је проучи и да ми јави ако су му потребна каква објашњења... Командант се касније јавио и известио ме да му нису потребна никаква објашњења и да се решио за прелазак код Јасенове греде (стражара Чеврнтија), те је наредио да војска кува ручак. Мада нисам очекивао да ће наређивати кување ручка и тиме одлагати покретање дивизије, ипак, веровао сам да је он добро прорачунао да ће стићи и извршити прелаз у одређено време, па му нисам чинио примедбе, већ сам га оставио да ради по свом плану, и он је отишао да изврши задатак".

Из села Глушци, око 22,50 сати, након усиљеног покрета и више застоја јединица због лоше организације, генерал Кондић упућује депешу војводи Степановићу:

„Част ми је известити да сам учинио све припреме у циљу преласка преко Саве..."

Око осам сати на Чеврнтију стиже командант Друге армије, Степа Степановић, где готово два и по сата посматра форсирање реке. Тада је рекао: - Мене је јако изненадио извештај да дивизија није отпочела прелаз у одређено време, него је доцкан стигла на место прелаза и касно почела превожење. Пошто је операција текла врло повољно, ја у вези с тим нисам ништа предузимао како не би збуњивао команданта у његовом раду и даљим одлукама, него сам оставио да он доцније правда ово задоцњење..." За све време мог боравка превожење је трајало непрекидно, али подизање моста није почело. На моја запиткивање када ће почети подизање моста, одговарано је: - Сада, док се превезе једна батерија".

Касније по Степином одласку, у 12,30 сати, Кондић шаље депешу у којој га обавештава да је изградња понтонског моста започета у 12,40 сати. Први извештај да ситуација није добра Степановић прима у 15 часова... Око 18 часова непријатељ снажно напредује, наши су већ у расулу. Тек око 20 часова командант Степановић сазнаје,

не од команданта Тимочке дивизије Кондића, него од новинара Ђуре Генчића, да је пропао покушај форсирања Севе. Већ око 21 сат непријатељ предузима енергичан напад и ту је уследио неславан крај. Тек сутрадан, 7. септембра, око 2 сата, генерал Кондић обавештава војводу Степановића „да форсирање реке није успело и да се делови на левој обали Саве налазе у критичној ситуацији". На крају наређења генералу Кондићу, око 4 сата, војвода Степановић посебно наглашава: - Препоручујемо хладнокрвност и велику пажњу да се трупе уреде, утврде и оспособе за одбрану, као и да се добро испита ситуација на овој страни Саве, како се не би десила забуна – да се без нужде напушта мостобран". Војвода је, види се, још гајио зрачак нада да се наше трупе могу стаблизовати на непријатељској обали реке. Војвода истог дана упућује депашу Врховној команди:

„Из моје депеше број 891 видеће се у коликој је мери командант Тимочке дивизије, ђенерал Владимир Кондић био спор, скоро нехатан, и у коликој је мери био (неспособан) и збуњен да се нађе у тешкој ситуацији и умањи несрећу своје дивизије. Због тога ја сматрам за дужност да Врховној команди предложим његово смењивање са дужности команданта дивизије. На његово место предлажем пуковника Живановића... За начелника Штаба Тимочке дивизије предлажем ђенералштабског мајора Петра Косића".

Врховна команда је усвојила овој предлог и примопредаја дужности извршена је сутрадан, 9. септембра 1914. Тако се завршило једно од најнепријатнијих поглавља у Степиној војној каријери.

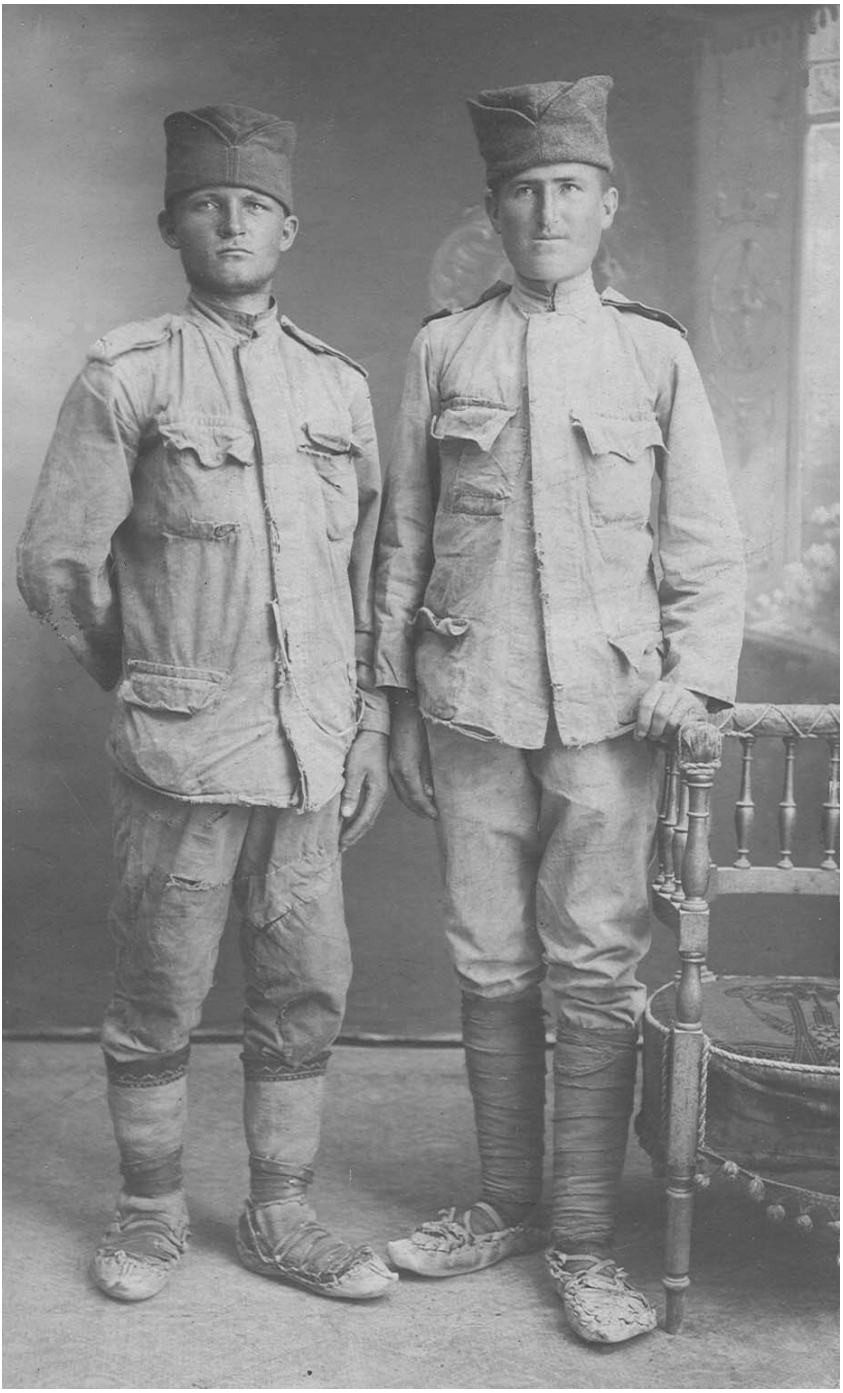
Војвода Стеја Стејановић 1914.

Штаб Тимочке дивизије I позива са командантом, генералом Владимиром Кондићем (у средини, први ред)

Капетан Јован Цветић и наредник Влајко Ђорђевић из Д. Милановца, 13. пешадијски пук „Хајдук Вељко", фотографија из Солуна 1917. (фотографија добијена од Игора Продановића, унука Влајка Ђорђевића)

Др Велимир Шешум завршава роман „Понтони смрти" у којем ће се појавити и јунаци са Леђета из поречког краја. Међу њима су и припадници 13. пешадијског пука „Хајдук Вељко", Илија Павловић и Илија Ж. Митић из села Голубиње. Фотографија је послата из заробљеништва из Будима 1917.

ПРВИ ВЕСНИЦИ СЛОБОДЕ СРБИНОВЕ

На пољани Легет, крај митровачке обале Саве, у пет великих и више мањих гробница, сахрањено је више од 1.000 српских ратника. На месту највеће гробнице, Аустроугари су 1917. подигли велики дрвени крст на постољу од зиданог камена с натписима о херојству непријатеља, српских војника.

У сремскомитровачким новинама од 6. августа 1922. под насловом „Заборављени гробови" предлаже се подизање споменика српским страдалницима плаим на Легету. Љубомир Стајић, градски чиновник, наводи: „На обалама Саве, на пољу Легет, леже кости хероја, првих весника слободе Србинове... Подигнимо им споменик какав доликује таквим јунацима. Народ који не зна поштовати такве људе, не вреди ни да постоји". Соколаско друштво С. Митровице прихвата идеју, одзив је масован, за кратко време прикупљено је 26.000 тадашњих динара. Српска задружна банка прихвата се изградње спомен-простора и монумента. Споменик је, пред огромним бројем народа Срема, Мачве и Тимочке Крајине свечано откривен 23. септембра 1923. године. Легетски див од армираног бетона и опеке висок је осам метара, обојен је у бело. Постављен је 15 корака од обале Саве. Испод споменика је пет гробница ограђених гвозденом оградом. С јужне стране споменик красе два рељефа у бронзи. На једном рељефу, у бронзи, три сестре Крајинка, Тимочанка и Сремица симболизују братство и жртву за одбрану отаџбине својих најмилијих. Са три стране исписани су текстови. На северној страни пише: „У спомен и славу војника Тимочке дивизије првог позива погинулим на овом пољу дана 6. септембра 1914. г. у борби за част Србије, а за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца", Соколско друштво Сремске Митровице, 23. 9. 1923. На западној страни је исписано: Овај камен тек је трошан знамен, да се смртник бесмртности диви, а слобода и јединство рода, жртви вашој споменик су живи". (Овај текст је дело градског лекара Илије Бајића). На источној страни је уклесано: „Чува вас овде бесмртни синци, и тим се дичи село Шашинци". Соколи су наредних година увели традицију која се до данас брижно чува - сваке године 6. септембра одржава се помен са беседом, литургијом и културним програмом. Долази народ Мачве, Срема, С, Митровице, Шумадије, Поморавља. У новије време ту су и делегације борачких организација Београда, Неготина, Бора, Трстеника, Зајечара, Бољевца. Каснијих година, након подизања споменика, Шашинци су поклонили два јутра земље крај Саве, где је 1926. засађено 350 стабала липе. Стабла су се, нажалост, осушила и тек 1933. предложена је изградња спомен-парка. Године 1954. цео простор је поново преуређен у садашњи изглед. Од 1974. споменик и стара шума имају статус споменика културе, а од 1991. Извршно веће АП Војводине проглашава га спомеником културе од изузетног знчаја. Године 1984. уследили су конзерваторски радови како би се монумент

сачувао од пропадања. А Соколска чета из Шашинаца, још од 1933. године, брине о уређењу и заштити спомен-простора. Легетска пољана пошумљена је канадском тополом, тако да је некадашњи изглед остао само у сећањима најстаријих. Легетски споменички простор најцеловитије обновљен је за 100-годишњицу обележавања од чувене битке: из републичког буџета издвојено је 3,3 милиона динара. Стручни надзор био је поверен Заводу за заштиту споменика културе у Сремској Митровици.

Драган Сабљов из С. Митровице, верни чувар успомене на легетске јунаке, средином октобра 2016. упознао је побратиме из Неготинске крајине како је од републичког Завода за заштиту природе добио документ из 1984. године по којем је споменички простор на Легету под заштитом државе Србије. Он сматра да је озваничених 54 хектара превише и није лако за одржавање, али да споменик захвата 1,20 хектара и може боље да се уреди и постане стециште окупљања знатижељника и посебно туриста током целе године. У плану је оснивање Одбора за Легет који би се стално бринуо о светињи не допустивши да се споменички комплекс поред Саве, као до сада, три пута девастира.

И још један монумент, изузетно важан за српски народ, могуће је да је везан за јунаке са Легета – то је Споменик незнаном јунаку на Авали. Истражујући биографију Драгише М. Стојадиновића, Стеван Јовичић пронашао је текст овог знаменитог Неготинца насловљен „Ко је незнани јунак" писан највероватније док је Стојадиновић био на трогодишњој робији (непослушност према тадашњој власти) у сремскомитровачкој казниони. Он се запитао – да ли је реч о војнику из Тимочке Крајине, о припаднику 13. пука „Хајдук Вељко" (Баштиник, Неготин, бр. 3, 2000.) ...

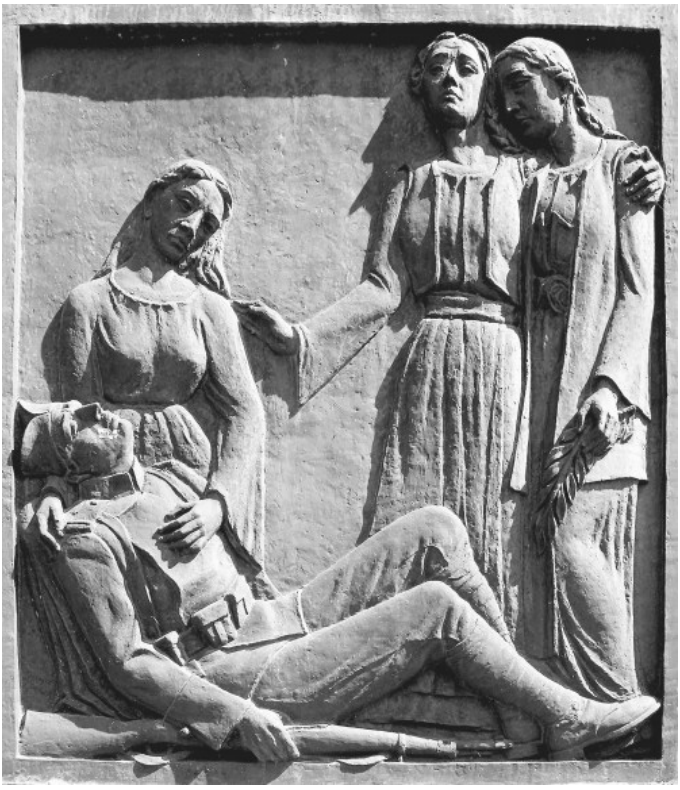
-Године 1915, 27. септембра, у одбрану Београда, најхитније, са бугарске границе, стиже 13. пук тимочких бораца. Од 4.400 војника који су посели Торлак и бранили Авалу, касније се с положаја повукло једва 1.200 ратника, остали су рањени или погинули на положају. Изгинуло је и рањено и много официра... Последња одбрамбена линија 13. пука била је на врху Авале, где су била два митраљеза (водник Ђорђе Николић, рез. наредник из Рогљева, друга два митраљеза држала су друм Београд-Крагујевац (водник Богдан Миловановић, рез. наредник из Петровог села), док су два митраљеза придодата батаљону мајора Свете Ђукића који је штито железничку пругу... Из распореда наших трупа види се да је „незнани јунак" по свој прилици припадао некој од јединица 13. пука. Он је највероватније из Тимочке крајине или са Косова, јер су првопозивци из тих крајева служили војску у Неготину. Од моблизације овог пука 1914. који је пошао из Неготина и који је учествовао у церској бици у правцу села Грушић-Цуњковић до Мекензенове офанзиве на Србију, остао је мали број војника. Пропаст пука догодила се на Легету, при преласку Саве код карауле Чеврнтија. После тог трагичног пораза основан је нови пук од преживелих ратника са Легета и војника дринских јединица из целе земље. И тај нови пук преполовљен је у одбрани Шапца и поново попуњен. Зато се и „незнани јунак" у правом смислу може сматрати представником свих крајева наше предратне Србије – закључује Стојадиновић.

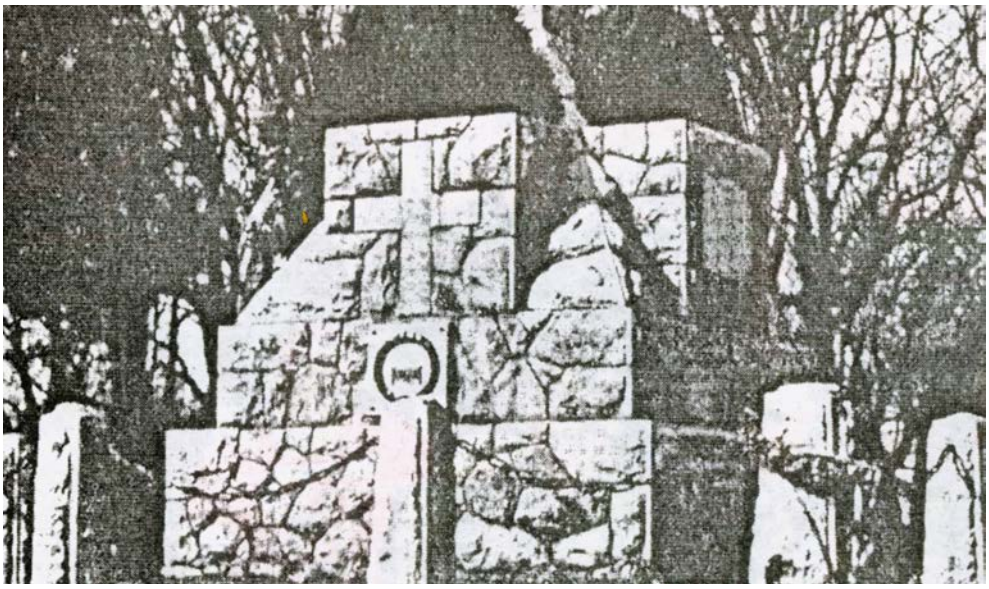
Логор 2016. Културни програм на крају свечаности

Министар у Влади Србије Александар Вулин полаже венац у реку Саву 6. септембра 2014.

Рељеф са споменика на Леґету представља сестре Сремицу, Неготинку и Крајинку крај српског рањеног војника

Први споменик незнаном јунаку на Авали подигла је аустроугарска војска. На спомеником је писало: „Овде лежи један незнани српски јунак". Споменик данас има другачији и препознатљив изглед

Споменик палим ослободиоцима у Великом рату у непотинском селу Уровица - 201 погинули

Споменик српском војнику у природној величини у порти православне цркве у Сремској Митровици

ЗАРОБЉЕНИ ОФИЦИРИ МАХОМ НЕГОТИНЦИ

Долазимо до изузетно битних чињеница – ко су и одакле су знани и незнани јунаци „голобрадог“ а херојског 13. пука „Хајдук Вељко“ славне Тимочке дивизије. Ево насеља и места из којих је мобилисан „Хајдук Вељков“ 13. пук (мобилизација је трајала од 26. јула по новом датуму). Реч је о влашким и српским селима и местима која се и данас диче синовима палим за мајку Србију. КРАЈИНСКИ СРЕЗ: Брусник, Кленовац, Табаковац, Глоговац, Дубочане, Велика Јасикова, Мала Јасикова, Копривница, Јелашница, Чокоњар, Метриш, Лука, Поповица, Салаш, Сиколе, Трњане и Шаркамен. По попису из 1910. године највише становника имала је Копривница – 2.078, а потом В. Јасикова – 1.873. Укупно је било 19.780 становника. НЕГОТИНСКИ СРЕЗ: Брестовац, Буковче, Србово, Видровац, Вељково, Мокрање, Дупљане, Душановац, Јасеница, Корбово, Кобишница, Прахово, Радујевац, Рајац, Речка, Рогљево, Смедовац, Милошево, Самариновац, Тамнич, Чубра и Неготин. Највише житеља имао је Неготин – 6.112, потом Радујевац – 3.022, па: Кобишница – 2.866 и више од 2.500 Буковче, Јасеница, Душановац, Мокрање, Прахово. Свега: 38.747. БРЗОПАЛАНАЧКИ СРЕЗ: Брза Паланка, Купузиште, Река, Вратна, Јабуковац, Малајница, М. Каменица, Махајловац, Слатина, Плавна, Уровица и Штубик. Најбројнији су Уровица – 3.082 и Штубик – 2.180 становника. Укупно: 19.799, а свеукупно 78.327 житеља. На Чеврнтији, након усиљеног марша, “нашло се 3.897 пушака“ . И данас се у овим крајевима с поносом препричава: „ У рат је кренуло све мушко дорасло до пушке. С песмом...“

Паун Страиновић, из борског села Кривељ, у забалешкама потомцима објављеним у књизи „Србија у Великом рату, у 99 слика“, Бор, 2013, сећа се: - После Кумановске битке послаше ме у Окружну команду у Неготин. Отац ме пешке испратио до Неготина, неких 60, 70 километара. Кад тамо, сусретнем Јована Пајића, очевог познаника, и он исприча како је ишао до Куманова да посети сина који је касније од задобијених рана умро у нишкој болници. Јован је плако као киша. Вратили су ме кући, али сам очекивао да ће ме поново позвати. Тако је и било у лето 1914... Ово је само детаљ који може да посведочи да је у саставу Тимочке дивизије било војника из свих крајева Тимочке Крајине. Они најмлађи попуњавали су редове 13. пука и махом су били Неготинци и Крајинци, али било је и оних, као што је Паун Страиновић, из околних, па и удаљенијих места. Страин је, ето, имао среће и вратио се у своје село у Хомоље. Његови ратни другови, из фамилије Цокић из суседног Горњана, остали су у мутним таласима Саве крај Легета. Исто тако: у списку заробљених официра у бици на Легету налазе се и имена из Зајечара, Бољевца, Пожаревца, Ивањице, Алексинца, Смедерева, Ниша... Јер је 13. пук попуњаван и после церске битке, где је такође водио грчевите, страшне борбе прса у прса и где су многи јуначки изгинули.

У Српским новинама, крајем 1914, објављен је Списак заробљених официра, војника и грађана српских у Аустро-угарској са 149 имена. Касније, 1925. године, пронађена су још два имена припадника 15. пука: поручник Сибин Алимпијевић и потпоручник Милован Миловановић.

У Списку заробљених официра 13. пука у бици на Легету 6 -7. септембар 1914., објвљеном у Милићевићевој књизи, налазимо 39 имена, од којих су из Нгеотинске Крајине, капетани: Стојан Дојичић и Станислав Дучић из Штубика и Петар Косић и Илија Перић из Неготина. Поручници: Миодраг Благојевић, Димитрије Станојевић и Владан Ђорђевић из Неготина, Милан Миковић из Кладова, Станислав Степановић из Штубика и Стојадин Сојевић из Зајечара. Потпоручници: Ђорђе Дуклић и Ђорђе Ђукић, Тамнич, Неготинци: Стеван Дедовић, Марјан Ђорђевић, Крста Јовановић, Доњи Милановац, Јосиф Пајовић, Шаркамен, Димитрије Ристић, Мокриште и Кладовљани: Коста Миловановић и Момчило Михајловић. За неке је само написано да су се нашли у „том и том" логору или у болници, или су умрли код неког места. Нису им назначена места рођења. У „Ратном поменику" бр. 6 из 1939. године налазимо први део Спсика изгинулих официра или умрлих од рана и болести током ратних операција у Срему, Јадру, Мачви, у Босни, код Београда и Смедерева током августа, септембра и октобра 1914. На Чеврнитији су заувек остали: пешадијски потпуковник, Василије Ј. Стојановић, Петар Т. Васиљевић, Сибин Алемпијевић, Драгољуб С. Нешић (Неготинац), Михајло Ваљаревић... У каталогу за изложбу „Битка на Легету", отворену у Зајечару 27. септембра и 24. новембра у Књажевцу 2016. (ретроспектива поставке Музеја Срема у Сремској Митровици поводом 100- годишњице од Великог рата у организацији Народног музеја у Неготину), налазимо, по Митру Ђуришићу, аутору књиге „Битка на Дрини", „да су од официра 13. пука само четворица успела да пређу на десну, нашу обалу Саве". Међу њима био је и командант овог пука, потпуковник Драгутин Ристић, док је командант 15. пука, потпуковник Василије Стојановић погинуо на десној обали". Од Зајечараца, живот су изгубили: потпоручник Илија Стаменковић и петорица редова: Миливоје Д. Данковић (удавио се на Чеврнтији), Виден Ђерговић, Драгомир С. Лилић, Драгољуб Марковић и Лука Ј. Радуловић.

Имена Неготинаца и Крајинаца, као и осталих Тимочана изгинулих, заробљених, удављених у Сави и подлеглих ранама и болестима у бици на Легету још нису у целости ни на једном месту прикупљена и објављена. Ипак, на споменицима у неготинским и тимочким селима (готово свако село има споменик или спомен обележје посвећено жртвама Првог светског рата) уклесана су и њихова имена. Негде стоји и где су и тачно које године погинули. У Штубику, примерице, списак је велики и сигурно је да су тамо уписани и легетски хероји. Овде се могу пронаћи и имена изгинулих очева са двојицом и тројицом синова. Не треба заборавити да су ови споменици подизани након 1918. године у оскудици и поратном сиромаштву, тако да су често (рецимо, Рготина код Зајечара, где недостаје 29 имена, или споменик у центру Кладова подигнут 1924., где су уписана имена 147 од 212 погинулих) изостала имена оних чији родитељи нису имали добровољни прилог за подизање достојанственог белега. Спомник на скверу, у центру Зајечара, откривен је 1929. године „палим борцима Тимочке дивизије у ратовима за ослобођење и уједињење". Касније се од те прокламације одустало, па је и овде, као и свуда, остала иста или слична посвета – „онима који су животе дали за отаџбину у Балканским и Првом светском рату" или за „уједињење српства". У Архиву Тимочке Крајине постоји „Поменик хероја изгинулих

за отаџбину 1912-1919. у Тимочкој Крајини“, где се спомињу страдалници из већине места у Тимочкој Крајини, али, сем неколико изузетака, без Неготина и Крајине.

-Срби из Сремске Митровице нису никад, нити ће док је света и века, заборавити тимочке јунаке и легетски крвави бој, и зато је и велелепни мост на Сави између Мачванске и Сремске Митровице добио име, Мост Тимочке дивизије. Диван је то објекат братства и љубави према Неготинцима и Крајинцима. И не само њима, него и целој величанственој Тимочкој дивизији која се једно време звала и Тимочком војском - каже Рада Корица, председник градског СУБНОР-а С. Митровице.

Споменици српским ослободиоцима у неготинском селу Сиколе

Из ове, међу најстаријим кућама у Рајцу и Неготинској Крајини, саграђеној 1730, генерације су одлазиле у ослободилачке ратове Србије – сведочи најмлађи домаћин Милан Николић, потомак Стојанов...

Сремска Митровица је подигла велелепни мост на Сави спајајући Срем и Мачву. Овај прелепи објекат добио је име „Мост Тимочке дивизије"

„ДА СЕ СМРТНИК БЕСМРТНОСТИ ДИВИ“

Сем града Сремске Митровице, у обележавању годишњице битке на Легету, од 2015, укључила се и СВЕБОР дружина „Свети Димитрије“ из С. Митровице организујући „Легетски марш“ под називом „Сваки корак је само знамен да се смртник бесмртности диви“. Како је изјавио новинару Сремаинфо председник дружине, Драган Сабљов, њима су се 2016. придружили и учесници Церског и Колубарског марша. Учесници марша кренули су са Чеврнтије око 7, а до Легета стигло се око 11 сати. Марширало се 14 километара.

Митровачки прота Саво Ракита, обраћајући се учесницима марша, истакао је да су Тимочани бранећи своје домове, жене и децу поднели највећу могућу жртву – за Христа, сведочећи тако истину да је највећа љубав она за коју се поднесе свесна жртва. Он је истакао да би било добро да Митровчани чешће посећују Легет, а не само о годишњицама, јер ће на тај начин и они, као и тимочки хероји, осведочити љубав према отаџбини, слободи, свом народу.

А да није само Сремска Митровица захвална тимочким слободарима, побринуо се и народ оближње Руме: на делу Градског гробља - тада се звало Српско ново гробље - од септембра 1914. године, по завршетку битке на Легету, сахрањивани су изгинули и умрли војници. Сахрањено је 55 војника у 48 гробних места. Било је то једино уређено војничко православно гробље настало током Првог светског рата. На обелиску, у центру комлекса, писало је: „Овде почивају војници православне вере који су погинули у Првом светском рату 1914-15. године“. После рата, захваљујући добровољним прилозима 155 угледних и имућних Румљана, ово војничко гробље потпуно је сређено и освештано 1921, како би током Другог светског рата готово потпуно разрушено.

После окончања и овог великог ратног сукоба, војничко гробље се постепено уређује. Изглед какав је имало до пре неку годину добило је 1988. на иницијативу СУБНОР-а Рума. Задржана су ранија гробна места и стазе. Постављено је и централно спомен обележје од црног мермера у облику коцке. Момир Милошевић, председник СУБНОР-а и Удружења потомака учесника Првог светског рата, каже да им је давнашња жеља била да овом Српском војничком гробљу (за које многи Румљани и не знају да постоји) врате стари изглед. Године 2014. формирана је, на нивоу Републике, Комисија за обнову српских војничких гробаља у земљи и иностранству из Првог светског рата, дакле, у години обележавања века од почетка рата.

–Послали смо допис Комисији и средства су одобрена. Завод за заштиту споменика културе у Сремској Митровици сачинио је пројекат обнове гробља - све је коштало око три милиона динара – прича Милошевић.

Српско војничко гробље добило је свој првобитни облик из 1921. године, остало је само да се поставе крстови на сва гробна места. У оквиру овог заокруженог комплекса налази се и гроб руске медицинске сестре која је у Великом рату неговала српске војнике: њено име је Наталија Берњикова. Наталија је, по окончању рата, остала да живи у Руми у којој је и умрла 1921. године.

У плану је да се уреди и њен споменик који су јој, између два рата, подигли захвални Румљани.

Да би се овај споменички комплекс што више приближио Румљанима, СУБНОР је крајем 2015, уз финансијску помоћ Покрајинског Секретаријата за културу и информисање Војводине, штампао и промовисао монографију о настанку овог јединственог српског војничког гробља.

Сећање на крајинске борце „оживео" је 5. септембра 2014, на стогодишњицу Великог рата, и Музеј Срема из С. Митровице отварањем величанствене изложбе „Битка на Легету". Ауторка, кустос музеја, Оливера Делић изложила је оригинална документа, фотографије, оружје. Занимљиво је да је ово редак пример како ће једна поставка, као ова о Легету 2014, трајати три године. Видеће је хиљаде грађана из Србије и иностранства.

У склопу једновековног јубилеја, организована је „Дринска регата" посвећена церској и легетској бици. Свака етапа сплаварења Дрином и Савом носила је име једне од чувених битака. Шеста етапа, од Сремске Митровице, Легета, Чевpнтије до Шапца, 22. августа 2014. године, названа је „Битка на Легету". Регатом је командовао капетан Зоран Војиновић из Љубовије. Шапчани су, после 2000. године, више пута, организовали пливачки маратон Шабац-Легет и препливавање стазе Чевpнтија – Легет. Познати шабачки пливач-маратонац Љуба Јеличић ни ових година не посустаје, сваке године, током летњих дана, својим бродићем прелази Савом од Шапца до Легета, где, минутом ћутања и полагањем цвећа на споменик крај историјске реке, одаје почаст легетским јунацима.

На стогодишњи јубилеј Великог рата у тимочким градовима, превасходно у Неготину и Зајечару, отворене су пригодне изложбе на којима је посебна пажња посвећена Тимочкој дивизији. У склопу стогодишњег јубилеја, 2014, у Архиву Тимочке Крајине, представљена је књига „Србија у Великом рату", аутора Љубодрага Димића и Мире Радојевић. У Галерији Народног музеја у Зајечару отворена је изложба Аустријског културног центра „Бујно затишје пред буру" о ситуацији у Аустроугарској уочи рата. На градском тргу у Зајечару, пред спомеником палим Тимочанима, одржана је свечана академија „Тамо далеко". Зајечарски извиђачи су организовали марш „Путевима тимочких дивизија". На дан почетка церске битке, 16. августа, у Народном музеју у Зајечару отворена је изложба „Пут тимочких дивизија 1914-1916." Управо, у ноћи 15/16. август, Тимочани су мобилисани у 6. прекобројни пук у саставу Комбиноване дивизије. Ипак, цео јубилеј је прошао без посебног сећања на хероје са Тимока и Саве, на Легет и Чевpнтију, и младе Ноготинце и Крајинце које историчари и публицисти прогласише „првим весницима слободе Србинове". И „страдалницима прве српске речне плаве гробнице". Овде, у Тимочкој крајини, о њима, о војничкој, истинској до бола, јуначкој (истовремено и несрећној) „легетској браћи", Србима и Власима, нема довољно помена, ни организованих светковима. Друштво за неговање слободарских традиција из Бора једино је 2016, 6. септембра, на годишњицу битке на Легету, одржало академију са пригодним бесадама и културним порграмом. Ученици Гимназије говорили су стихове поеме Бране Филиповћа „Уби ме, Степо, тај с моста крик". На годишњицу легетског страдања, и те, 2016, 3. септембра, само је делегација Неготина положила венце и цвеће на споменик крај Саве. Ранијих година, после 1995. (када су се Неготин и С. Митровица побратимили) на Легет су организованије и у већем броју одлазили представници борачких организација Бора, Зајечара, Бољевца. Последње три, четири године и тај „одлазак" на Легет изостаје, сем побратима из Неготина.

Споменик жртвама балканских и I светског рата у Доњем Милановцу

Редов Михајло Ђорђевић, добровољац 13. пука „Хајдук Вељко" из Доњег Милановца, снимак из 1914.

Српски заробљеници у близини села Шашинци, септембар 1914.

Споменик на Леће̄ту, снимљен са Саве

Потомци старих српских ратника из Сремске Митровице на обали Саве, на Леће̄ту

И САМСОН ЧЕРНОВ У ПАКЛУ ЛЕГЕТА

И док ми Тимочани, част многима, понајпре Сремцима, не придајемо заслужан значај „стравичној ноћи Тимочке дивизије 1914. на Чеврнтији и Легету", на обалама Саве у Мачви и Срему, у јавности се последњих година (посебно за 100- годишњи јубилеј од почетка Великог рата) доста говори и бележи о странцима који су оловком и камером помагали Србији и Србима у најтежим годинама почетком 20. века. Требало је, што је велики Пашић благовремено схватио, добити и тај рат. И то признање страним хунаниситма, новинарима и ратним извештачима, писцима и уметницима јесте за сваку похвалу. И то нам служи на част. Подсетимо се смао највећег пријатеља српског народа др Арчибалда Рајса, те Луиса Хајнуа, Доналда Томпсона, Џона Рида, Анри Барбиса, Самсона Чернова. Овај последњи је, са 25 својих година, дошао у Србију неуморно бележећи несрећу српског народа и херојство српске војске у најтежим временима, од 1912. до 1919. године. Није га заобишла ни Сремска операција, нити Легет и Чеврнтија 1914. Јеврејин, руског порекла и француског држављанства, Самсон Чернов (1887-1929, Бијариц) дошао је у Србију 1912. као ратни дописник листа Илустрасион (Л' Иллустратион). Новинарском, филмском, фотографском и уметничком активношћу(сликарство) наредних ратних година чинио је велике услуге српском народу.

Године 1913, у српско-бугарском сукобу, први пут се сусреће као сниматељ кратких филмова "Једрене после заузећа" и "Битка на Брегалници". Августа 1913. приредио је изложбу у Официрском дому у Београду са 500 фотографија (мотивима српског и црногорског бојишта). Доцније је на основу истих мотива припремио и сликарску изложбу у Петрограду. Већ у новембру 1913. у Паризу држи предавања о бугарским зверствима у Другом балканском рату. А кад је започео Први светски рат, Чернов је опет у Србији, дописник је „Илустрасиона" и руског „Новое Времја". Као доказаном пријатељу Србије поверено му је да 1914. снима злочине почињене од аустроугарских јединица по Мачви и Посавини. Фотографски бележи и покрете војске у Срему. Обрео се и у бици на Легету и преласку тимочких првопозиваца преко реке Саве. Снимао је и злочине непријатеља после легетске катастрофе. У септембру започео је и филмска снимања радећи за Ђоку Богдановића, једног од пионира српског филма. Заправо: Врховна команда Српске војске прикључује га филмској екипи Богдановића како би овековечили дешавања на фроннту на Сави. Тако су настале и чувене фотографије порушеног Шапца, преласка Српске војске преко Саве, окупаторско уништвање Београда. Ту су и славне фотографије Драгутина Матића „Српског извиђача на Дрини" или „Око соколово" и „Краља Петра на бојишту" 1914. код Доросаве (срез Колубарски). Занимљиво је да је Митић први пут видео себе на најчувенијој

фотографији Првог светског рата и сазнао за аутора тек након 50 година. Снима и српски фронт од Кладова до Београда. Непрестано, у стопу, прати Српску војску. Тако стиже и до Албаније коју је прешао уз исте муке као и српски војник. Доцније на Крфу дели судбину са нашим избеглицама.

Горан Манић у „Политици“ 24. априла 1999. пише и о доласку Чернова у Лондон и како тамо у јуну 1916., у Краљевској галерији, отвара грандиозну изложбу ”Срби, децембра 1915”. Изложбу је отворио велики кнез Михаил Романов, а за ту прилику у Лондон је допутовао и председник српске владе Никола Пашић. Изложба је представила Српску војску у повлачењу кроз страхоте и беспућа Албаније.

Чернов изненада на Крфу прелази у православну веру. А кум, министар војни, генерал Божа Терзић дао му је и ново име, Александар, по регенту Александру Карађорђевићу. Тиме је Александар Самсон Чернов показао још један гест поштовања и привржености Србији. Велики број фотографија са преласка Српске војске преко Саве код Купинова, а после и код Сремске Митровице, његово је дело. Неке су и у овој књизи.

Самсон (Александар) Чернов

Српски краљ Петар на бојишту

Самсон Чернов: „Српски извиђач - Око соколово”

Изморени српски војник снимљен при повлачењу из отаџбине

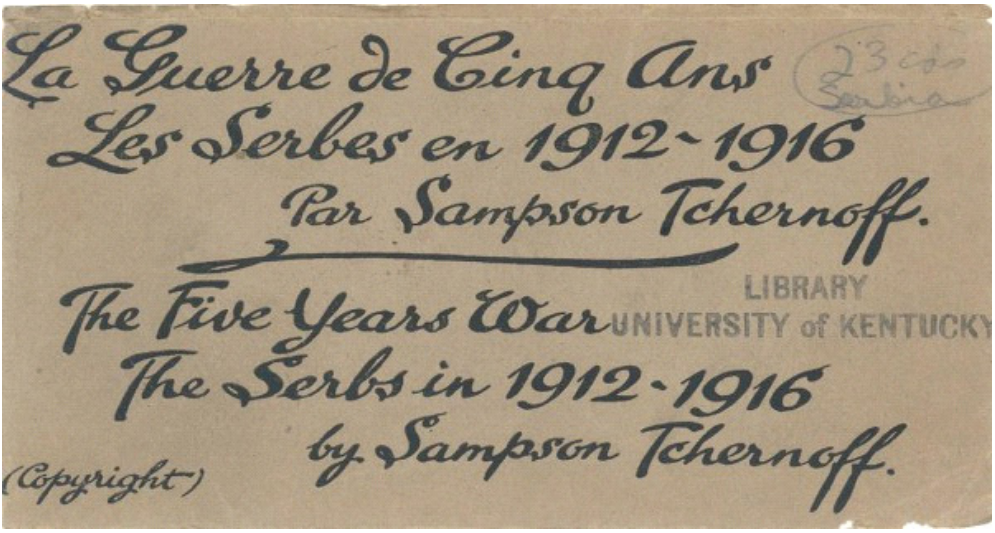

Фото албум Самсона Чернова драгоцен је документ за историју српског народа

БОЛНИ УЗДИСАЈИ ИСПУЊАВАЈУ ПРАЗНЕ КУЋЕ

На обележавању годишњица легетске драме, крај монументалног споменика, увек у присуству народа Срема, Српске православне цркве и патриотских организација, уздизано је, с пуно родољубља и националног заноса, величанствено дело бораца из Неготинске и Тимочке крајине. Вредан допринос овим светковинама, у поратним годинама, после 1920., имало је Удружење Тимочана и Крајинаца из Београда. У часопису „Архивско наслеђе" Историјског архива Тимочка крајина у Зајечару, године 1925., налазимо: „Удружење је испословало изасланство које је присуствовало помену и положило венац изгинулим Тимочанима и Крајинцима на споменик на Легету". Како би упоредили ондашње и садашње свечаности, предочићемо репортерске извештаје о томе како се некад, а како данас обележавају годишњице битке на Легету. У Ратном поменику из 1939. године опширно се извештава „са прославе 25-годишњице на Легету-Чеврнтији"...

-Непрегледна маса света слегла се данас на пољу Легет код Сремске Митровице да узме учешће у прослави 25. годишњице битке у којој је страдала Тимочка дивизија првог позива 1914. Поред представника друштава и установа из С. Митровице и околине, на овом величанственом скупу учествовало је и око 800 Тимочана и Крајинаца, рођака и пријатеља оних који су изгинули на Легету у борби са надмоћнијом аустроугарском војском. Саму прославу организовало је Удружење Тимочана и Крајинаца из Београда у заједници са соколима и осталим културним и националним организацијама из С. Митровице и околине...

Даље се наглашава – „да су још синоћ са Опленца донете ратне заставе 13. и 15. пешадијског пука Тимочке дивизије првог позива. Данас су се ове заставе на Легету поново и поносно залепршале у мору других..." (Ратна застава 13. пука данас се чува у Војном музеју у Београду).

-Прослава је почела након помена на сремскомитровачком гробљу, где је такође сахрањено много погинулих Тимочана. Њ. В. Краља заступао је командант места, пуковник Војислав Марковић, те министар војске и морнарице, командант Дринске дивизијске области, генерал Мита Живковић. Присуствовали су и: бан Дунавске бановине, г. Радивојевић, индустријалац и генерал у пензији, Ђорђе Радисављевић и представник Удружења Тимочана и Крајинаца, Стеван Бошковић. Моравце је заступао генерал Добросав Миленковић, Удружење резервних официра и ратника и председник главне управе, Никодије Богдановић. Присуствовао је и бивши гувернер Њ.В. Краља, Јеремија Живадиновић. Начелника Штаба Дринске дивизије заступао је потпуковник Вјекослав Клишанић. Учешће је узео и вајар г.Томић који је за легетски споменик сачинио рељеф на коме је рањени Тимочанин са Крајинком, Тимочанком и Сремицом. Министар социјалне политике и народног здравља, Срђан Будисављевић послао је телеграм и венац.

После црквеног обреда са шест свештеника, сремско-митровачки прота Јован Латинкић одржао је узбудљив говор. Потом су говорили и представници разних друштава и удружења. Говорили су и: Никодије Богдановић у име митровачких сокола, професор Бошко Новаковић, затим ученица основне школе из С. Митровице и један Херцеговац који је уз гусле и отпева песму о бици на Чевернтији и Легету.

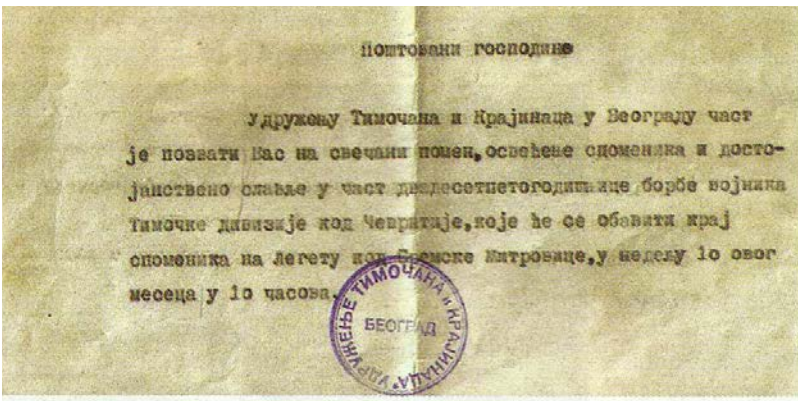
Председник Удружења Тимочана и Неготинаца и учесник битке на Легету, Ика Панић, с јаким узбуђењем и дрхтавим гласом, изговорио је:

-Зора је свитала овде на Чеврнтији када смо преко понтона кренули на другу обалу Саве. Борба је била тешка. Борили смо се и гинули... Као и сада да гледам сјајног војника, мајора Вељковића, чије кости леже у Руми, па мајора Старчевића, сахрањеног у селу Јарак и свих других који падоше у овој великој бици....У име студената из Зајечара говорио је студент права, Љуба Нешић:- За свих протеклих 25 година откако је прошло, мјаке и сестре нису скинуле црне мараме. Болни уздисаји још испуњавају полупарзне куће нашег краја. Још наше њиве остају недооране. Још нас на сваком кораку многе успомене подсећају на наше рођене чије су ксоти разасуте по славном легетском пољу. Ми, омладинци Тимока и Крајине знамо да ценимо жртве наших очева и браће. Хоћемо по цену својих живота да сачувамо оно што они стекоше. Нећмо да будемо туђи робови. Хоћемо да стварамо, да радимо у миру и слободи.

Свечаност је завршена државном химном коју су отпевали чланови Српског црквеног певачког друштва и Српског занатског певачког друштва из С. Митровице и уз пратњу војне музике Пешадијског пука из Ваљева. Почасна чета Шестог пешадијског пука из Бијељине одала је почаст изгинулим херојима плотунском паљбом. Потом се огромна маса света разлила по легетском пољу. Народ је остао до касно увече.

Да би се још једанпут схватио значај Легета 2014., као и уважавање тог догађаја у предратној држави, можда је најбоље анализирати закључак у одељку ЕПИЛОГ из најновије књиге др Радована Срдића:

-Легетска битка, са преласком на Чеврнтији, посматрано у светским размерама, представља јединствену појаву у историји ратовања и улази у ред ретких примера форсирања широких река као што је Сава, река које су прелазиле само велике освајачке војске са богатом опремом и јаком војном техником... Битка на Легету је историјска епопеја 13. пука „Хајдук Вељко“ из саставе Тимочке дивизије првог позива...

поштовани господине

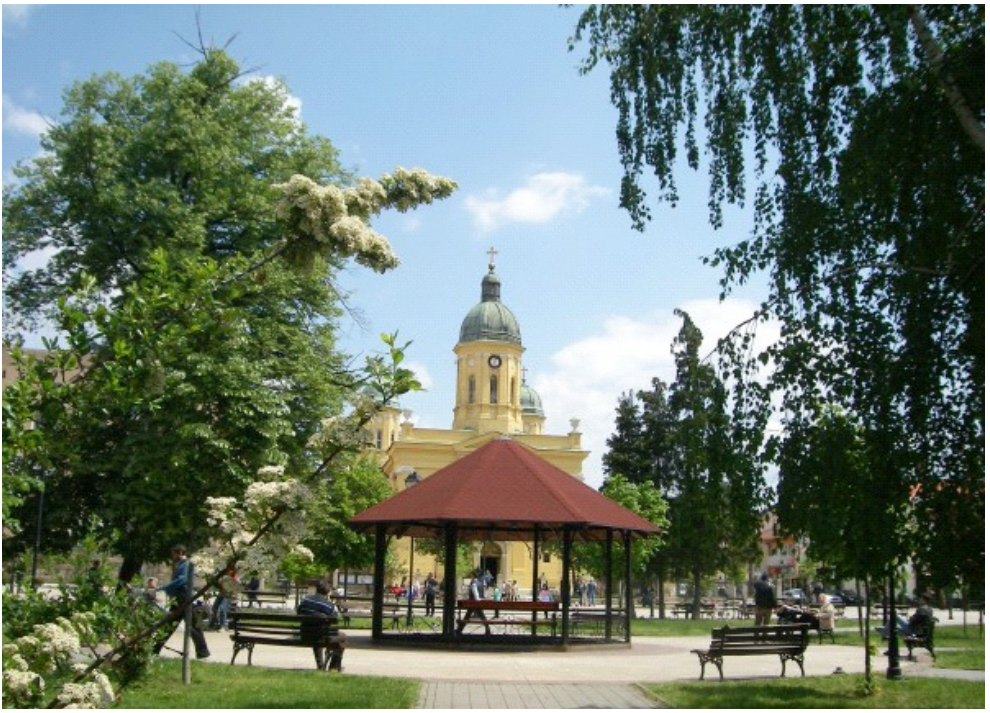
Удружењу Тимочана и Крајинаца у Београду част је позвати Вас на свечани помен, осмишене споменика и достојанствено славље у част двадесетпетогодишнице борбе војника Тимочке дивизије код Чевртаје, које ће се обавити крај споменика на Легету код Сремске Митровице, у недељу 1о овог месеца у 1о часова.

УДРУЖЕЊЕ ТИМОЧАНА И КРАЈИНАЦА БЕОГРАД

Удружење Тимочана и Крајинаца позива на прославу 25-годишњице битке (1939)

Неготин после подизања споменика ослободиоцима и француском генералу Гамбети

Неготин 2016. године

Љуба Нешић из студентских дана

Споменик ослободиоцима и ујединитељима срйства у балканским и Првом светском рату у Штубику. „Овде је сахрањено 250 ратника из Штубика“...

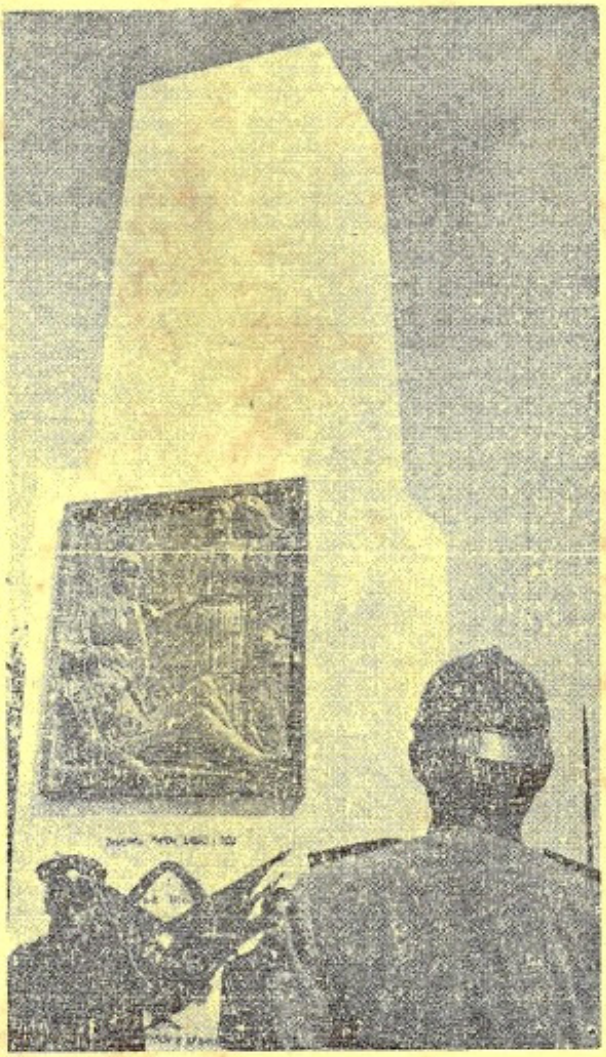

Пешадијски мајор Милан Вељковић храбро се борио и йоїинуо на Леїеїу. Сйоменик на војничком їробљу у Руми йодиїла је најближа родбина

БРОЈ 6 Поштарина плаћена у готову ГОДИНА II

РАТНИ ПОМЕНИК

ЛИСТ НАРОДНЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Споменик на Легету изгинулим ратницима
приликом преласка наше војске преко Саве 1914 године.

НАРОД КОЈИ ТРАЈЕ И ЖИВИ НЕ ГУБИ РАТОВЕ

О легетској драми најчешће се говорило и писало на округлим годишњицама, десет, 20, 50, 80 година. Милић Милићевић у својој књизи напомиње да је највише пажње посвећивао војни часопис Ратник. После 1945., на пример, на 50-годишњицу, само су Политика и НИН објавили сећање Драгише М. Стојадиновића. И у Титово време Митровчани су, највише захваљујући СПЦ, колико се могло, одлазили на Легет и одавали пошту изгинулој тимочкој и српској младости. Након деведесетих година буди се снажнији осећај српства и гриже савести за вишегодишње „примирје“ и млако испољавање родољубља према легетским жртвама. Оснивањем Општинског одбора Савеза Удружења ратника и потомака 1912-1920 у Бору 1996., потом у Зајчеру и Бољевцу, и годину дана ранијег братимења општина Сремска Митровица и Неготин, Легет се прочуо и у Тимочкој Крајини. Пуни аутобуси из Бора и Неготина одлазили су, сваке године, 6. септембра, на главну свечаност код споменика на Легету. Сутрадан, 7. септембра, одавана је почаст у грандиозном Спомен парку на Сави код Православног гробља стрељаним недужним српским сељацима 1942. године. Немци, највише усташе, тада су, на том месту где је данас пространи Спомен парк (дело архитекте Богдана Богдановића) стрељали око 8.000 сремских Срба. Та сурова судбина браће по вери и родољубљу подстакла је, после 2.000. године, братимљења борачких организација Лађарка, С. Митровице и Бора, што се и данас негује.

„Политика“ 2005. године, након легетске светковине, доноси опширнији извештај посебно апострофирајући говор председника Општине Сремска Митровица Зорана Мишчевића. Он је рекао – да је за прелазак Саве код Легета Врховна команда изабрала „прекаљену у церској бици Тимочку дивизију са борцима између 21 и 30 година“... Усиљени марш Тимочана није могла да прати инжењерија која је закаснила са постављењем моста. Преко недовршеног моста и у чамцима, на непријатељску страну, прешло је око 7.000 бораца. Лишени подршке, без муниције и са распаднутим понтонским мостом, на српску страну вратило их се око 700. Након уништења жртвоване српске војске, Аустријанци су многобројне Сремце, због подршке српској браћи, осудили на смрт...

Године 2008., на легетској светковини, као и увек почетком септембра, нашли су се и Миленко Добрић из Јарка, Миодраг Цвејић, шумски радник на Легету и Драгољуб Вукосављевић из Шашинаца. Они су у даху говорили сабрани из Тимочке крајине:

-Још као деца купајући се у Сави налазили смо на дну реке у муљу бајонете, делове оружја, дугмад са војничких блуза, кости. Дуж сваке обале, у овом крају, и данас се могу видети мање заједничке гробнице. Није нам лако суочити се с тим истинама, стим болом, јер и наши најближи преци су, након легетске битке, доспели у руке

непријатеља. Они су, као и Тимочани, мучени, одвођени у логоре, свирепо убијани, одмазда је била стравична...

Медија центар Бор, на свом истоименом порталу, 3. септембра 2012. објављује извештај са легетске светковине насловљен „Легет, највеће стратиште Тимочана" у коме се наглашава – да су „на пољу части" тог 1. септембра и делегације општина и борачких организација Бора и Неготина. Присутне делегације и Војске Србије, СПЦ, Покрајине Војводине, Београда, околних села и домаћина, поздравио је заменик градоначелника Сремске Митровице, Томислав Јанковић. Он је најпре најавио комплетну обнову легетског спомен комплекса, а потом се подсетио на научна сазнања:

-У склопу Сремске офанзиве, Врховна команда Српске војске наредила је, након неустрашиве победе на Церу, да Прва српска армије под командом генерала Петра Бојовића (Штаб је био у Владимирцима) 6. септембра пређе Саву код Обреновца. На помоћном прелазу код карауле Чеврнтија, на мачванској страни, прелаз је поверен Тимочкој дивизији првог позива под комадом пуковника Владимира Кондића. На леву обалу реке пребачен је цео 13. и делови 15. пука. Изложени страшном нападу Аустроугара, у општем метежу и без муниције, Тимочани губе битку доживљавајући немерљиве губитке. Тимочка дивизија првог позива изгубила је 46 официра, 159 подоофиицира и 3.611 каплара и војника од којих је највише заробљено... (Ове податке – делом различите од већ саопштених из других извора - нашли смо у чланку „Погибија на Легету" потпуковника, др Слободана Ђукића, професора војне историје на Војној академији у Београду, магазин „Легетска битка 1914 - 2014."

И на дан једног века од легетског крвавог боја, на попришту крај Саве, на „пољу тимочког јунаштва", 6. септембра 2014, одржана је величанствена свечаност.

Сремскомитровачки портал Озон, 6. септембра 2014, објављује извештај о том изузетном догађају наглашавајући – да је 5/6. септембар 1914. „вођена тактички тешка битка између српске и аустроугарске војске". За неке историчаре „стравична ноћ" на Легету је славна епизода и једна од најжешћих битака које је српска војска водила у Првом светском рату. Битка је почела и завршила се у једном дану. Планирана као демонстрација прелаза велике реке, претворила се у крвави обрачун који је из строја избацио преко 6.000 српских и непријатељских војника. Битка на Легету се водила само неколико дана после церске победе када је Српска војска, протерујући непријатеља, избила на обалу реке Саве.

У име Владе Републике Србије, симболичним полагањем венца у реку Саву, министар за рад и социјална питања Александар Вулин одао је почаст храбрим Тимочанима, подсећајући:

-Пешадијски пук „Хајдук Вељко" за нас је понос и пример јунаштва у борби за своју земљу, јер су они тада, као и ми сада, веровали у боље сутра и знали зашта се боре. Зато уз дужно поштовање имам част да се поклоним сенима настрадалих ратника и да поручим свима да народ који траје и живи не може да губи ратове. И у поразу и победи морамо бити заједно и истрајати у нашим идејама – рекао је Вулин.

И потпредседник покрајинске владе и покрајински секретар за културу и јавно информисање Војводине Славиша Грујић положио је венац. Он је нагласио да је дан сећања на велике ратнике и обавеза и част. Јер, реч је о примерима храбрости, издржљивости, смелости и јунаштва. Зато смо дужни да им одамо признање.

Венац и цвеће на легетски споменик положили су и представници Општине Сремска Митровица, братске Општине Неготин и представници борачких организација Београда. Приказан је и пригодан културно-уметнички програм.

Архијерејску литургију служио је, Његово Преосвештенство, епископ Сремски Василије.

Новинар Стево Лапчевић бележи:

– Наша обавеза је да се сећамо жртве наших предака, али и да схватимо разлоге због којих су они свесно жртвовали себе за идеје слободарства, рекао је Зоран Мишчевић, представник Града Сремске Митровице који је и ранијих година долазио, говорио с пијететом и одавао пошту жртвама Легета.

Парастосом за погинуле војнике, полагањем венаца и пригодним културно-уметничким програмом обележена је још једна, 102. годишњица од битке на Легету којом је први пут после Тицанове буне и формирања Српске Војводине српски народ учинио значајан напор за своје ослобођење и уједињење са матицом.

У организацију обележавања годишњице битке на Легету укључила се и СВЕБОР дружина „Свети Димитрије“ из Сремске Митровице, која је по други пут организовала „Легетски марш“ назван „Сваки корак је само знамен да се смртник бесмртности диви“. Овој лепој манифестацији придружили су се и учесници Церског и Колубарског марша.

Милан Чучковић из „Колубарског батаљона“ изјавио је новинарима:

-О бици на Легету у историјским читанкама и целом основном и средњошколском образовању нисам нашао ни слово. Не сећам се да је и на ТВ деценијама о тој бици било речи. Тек на стогодишњицу Великог рата више се проговорило. Тако смо и ми из нашег батаљона чули за Легет и, ето, дошли на Саву и први пут видели бели споменик уз велику реку.

Цела ова историјска драма, одиграна пре 102 године, у зачетку Великог рата и између две величанствене победе српске војске над моћном аутроугарском царевином, Церске и Колубарске бите, инспирисала је многе уметнике, посебно писце, како некада, тако и данас. Три сегмента из три романа посебно сведоче, подсећају, опомињу. Први је „Поглед преко реке“ Милана Миливојевића, други је одломак из трилогије Стевана Јаковљевића (Тимочанина из околине Књажевца и непосреног учесника у операцијама Великог рата) из чувене „Српске трилогије“ насловљен „Преко Саве“, и трећи „Ми смо народ сувоземан“ из „Књиге о Милутину“ Данка Поповића.

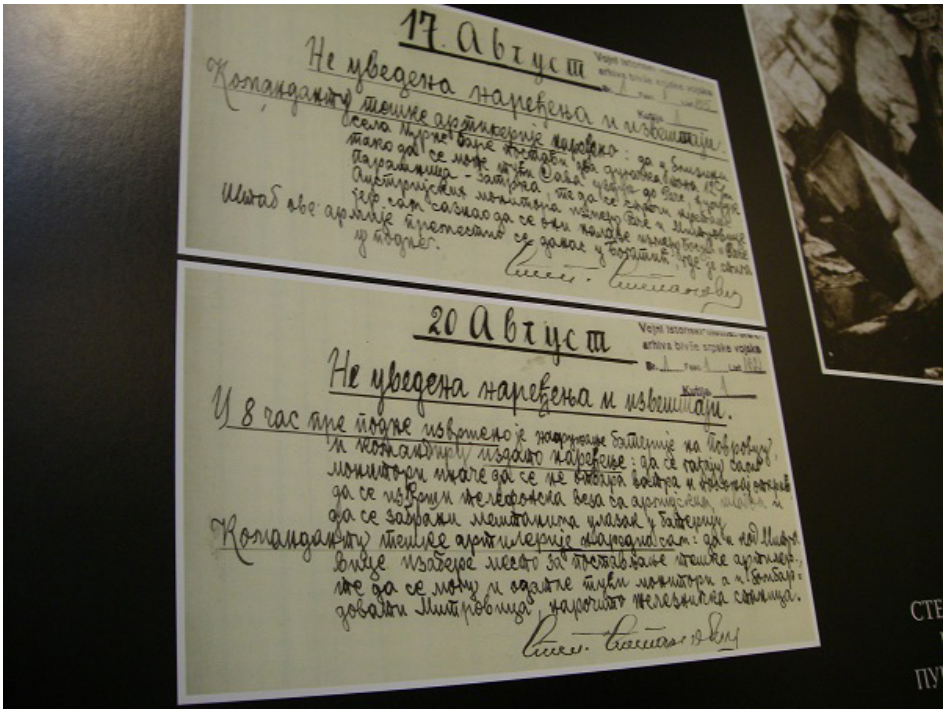
Учесници марша од Чеврнтије до Леґета 2016.

Обележавање 6. септембра на Легету 2016.

Центар Неготина, зграда општинске управе

Остаци 13. пука после легетске битке

Чланови Завичајної удружења „Леїеш” из Шашинаца 1991. крај сйоменика изїинулим Тимочанима и Крајинцима на сремскомиїровачкој обали Саве

Поїомак срйских раїника из Сурчина йолаже венац на сйоменик на Леїешу 6. сейшембра 1998.

ИЗ ОЧИЈУ СТАРОГ НАРЕДНИКА КАНУШЕ СУЗЕ

(Поглед преко реке, роман, одломак, Милан Миливојевић)... У првим данима септембра стиже наредба Младену Станковићу, сељаку из Ноћаја који је понајбоље од свих познавао обалу Саве са мачванске стране - да се јави у Богатић у Штаб Друге армије извесном капетану Петру Костићу. Збуњен због овог позива, јер нико други у селу ништа слично није добио, Младен обуче војну униформу и оседла коња, па одјури до Богатића, великог села које беше удаљено од око сат јахања, дубље ка унутрашњости Мачве. Он је током наредна два дана, на коњу и под комадом штабског капетана Костића, изразито мршавог дугоње на чијем су се лицу истицали густи црни бркови испод кукастог носа, обишао савску обалу од ушћа Дрине, па до Дреновца, села у близини Шапца, и нашао да је најбоље место за прелаз управо Чеврнтија, седам километара низводно од Митровице, где је годинама, по препоруци свог покојног деде Благоја, обичавао да пред Петровдан сече мачковце за липе.

По овој препоруци, 4. септембра, на Светог мученика Агатоника, из Врховне команде стигла је наредба „да се Тимочка дивизија упути на север, ка Митровици, и извршивши прелаз преко реке Саве на потезу Чеврнтије на мачванској страни обале – Легет на сремској страни, а само пребацивање људства преко реке почне 6. септембра, одмах иза поноћи, на дан Светог мученика Евтихија".

... (Српска трилогија, Стеван Јаковљевић, одломак. - Јаковљевић је у јеку битке на Легету био на десној, нашој обали Саве, артиљеријски поднаредник у 5. пољској батерији Тимочке дивизије првог позива, Књажевчанин, рођен 1890.

...Петар нишанџија обгрлио цев и укочено гледа у даљину. Темпиран леже потрбушке, обухватио је шакама лице и гледа у земљу. Помоћник нишанџије искривио главу и отворених уста блене у ноћ. И остали су претрнули.

Неко уздахну и ми се пренусмо. Војници се погледаше.

-Е, људи, шта ово би.

-Од почетка наопако...

-Да грдне несреће. Све их поробише...

-Их, их – лупи се Рајко пунилац. Кроз кукуруз, према месечини, угледасмо нашег командира. Прилазио је легано. Позвао нас воднике. Био је сломљен. Али се прибра и поче тихим гласом:

-Чули сте и видели сте...Непријатељ је заробио пук и по пешадије и ову нашу батерију. Сада он поседа обалу. Наредите да се одмах ископају заклони и будно осматрајте мост. Ако приметите ма какав покрет на њему не чекајте моју наредбу већ гађајте одмах. Ја ћу бити на осматрачници.

... Из позадине појави се стрељачки строј и пешаци прилазе лагано, као да се прикрадају. Само звецкају фишеклије и светлуцају бајонети. Зауставише се на самој обали. Неко им наређује да се журно укопавају.

У даљини, према Фрушкој гори, зачуше се пуцњи. Сви оставише посао и слушају... Обале је поседнута аустријским војницима...

Ко би могао бити тамо? Паљба је доста брза и већ прилично дуго траје... сада малаксава и нагло престаје... Још одјекнуше два пуцња... Као из неке дубине, зачу се дрхтави глас трубе...

Звуци су језиво парали ноћну тишину. Занемели војници стоје непомично и слушају...

Шта је ово – питају Јову, старог штабзначара.

-Сигурно су неки наши залутали... па су се сад сударили. Ово је „позив парламентара“ за предају... из очију старог наредника скотрљаше се светле и блиставе сузе.

(„Књига о Милутину“, Данко Поповић, 37. издање закључно са 2009., најтиражнија у посларатној Србији, 12, 13, 14 и 15. страница...)

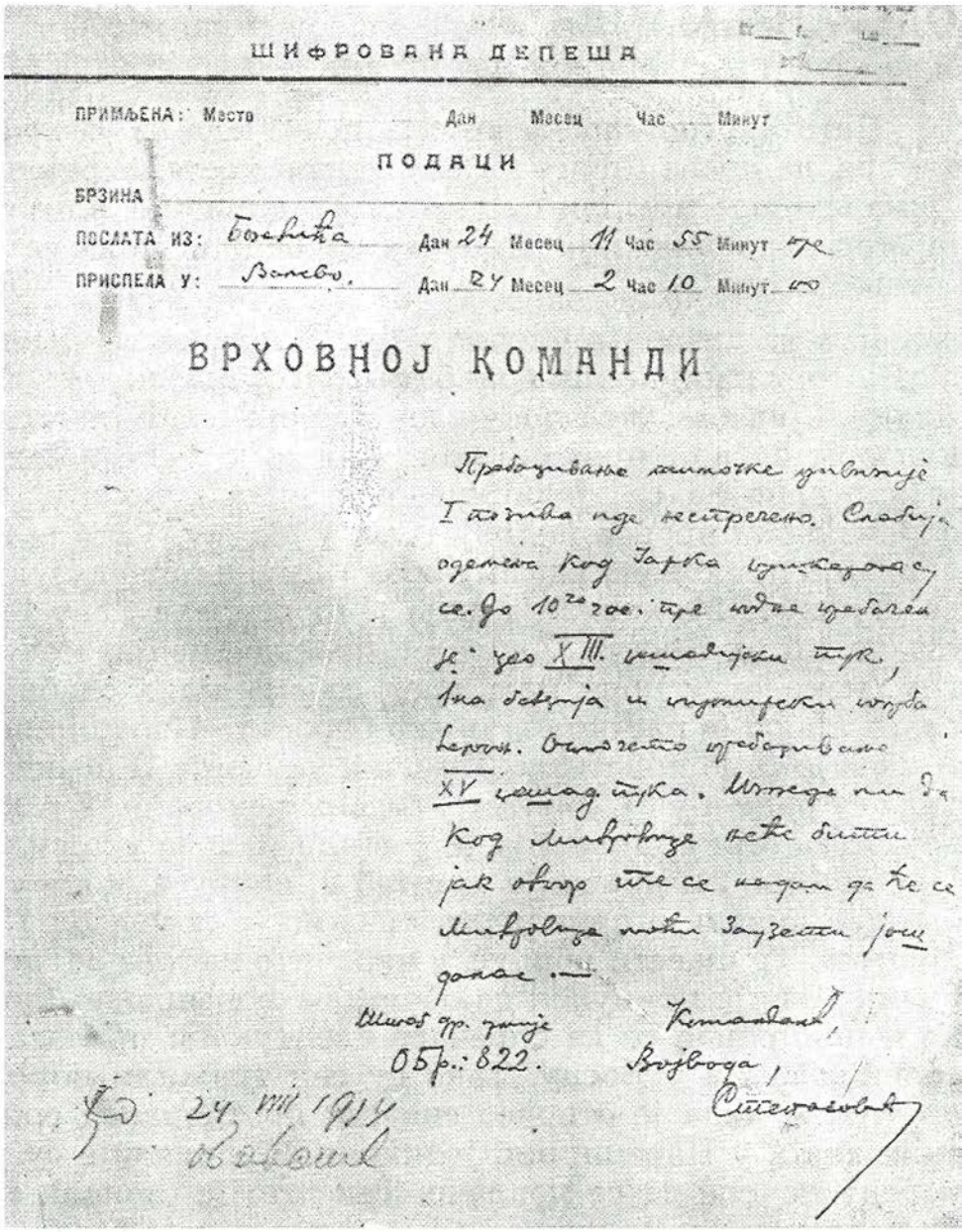

Преживели саборац йали свећу на заједничкој їробници йоїинулим ратним друїовима на Леїету

Петар Сїраиновић из борскої села Горњане, кадровац-болничар 1913, након Кумановске биїке, брзо је, већ у леїо 1914., йозван у Окружну команду у Неїоїин, їде їа је чекала мобилизација. Поново је мобилисан у сасїав Тимочке дивизије

ШИФРОВАНА ДЕПЕША

ПРИМЉЕНА: Место Дан Месец Час Минут

ПОДАЦИ

БРЗИНА

ПОСЛАТА ИЗ: Бановића Дан 24 Месец 11 Час 55 Минут ноћ

ПРИСПЕЛА У: Ваљеву. Дан 25 Месец 2 Час 10 Минут ---

ВРХОВНОЈ КОМАНДИ

Пребацивање непријатеља данашњег I позива ће несигурно. Сладић одлази код Јарева одакле ће се до 10^{ах} ноћу. пре подне пребацити у Бр. део XIII. пешадијски пук, 1на батерија и пионирска чета Бр. Обалско пребацивање XV пешад. пука. Мислим да Код Либковића неће бити јак отпор пошто се налази да ће се Либковића моћи заузети још данас. —

Шеф оп. одсека
ОБр.: 822.

Командант,
Војвода,
Степановић

Ђ. 24 VIII 1914
Ваљево

Дејеша војводе Стеје Стејановића Врховној команди о пребацивању српских трупа преко Саве у Срем

МИ СМО НАРОД СУВОЗЕМАН

Потерали су нас преко Саве, у Срем.*

А са чим, брајко, с којом војском да пређем Саву? Немаш понтоне, а имаш сељаке који не знају да пливају.

Људи се поткочили, не иде им се преко воде. И стока се узнемирила, предосећа воду. Волови искрећу вратове, гледају у нас, а ми не смемо стоци у очи погледати. Суде небески, како ли ће нама наша команда у очи погледати!

Клопарају точкови испод топова и кара, топти коњица. Суљка пешадија. Ама није то као кад се ми по Србији крећемо.

Прићем уз обалу, страх ми се у кости завлачи – зар смо ми војска која може да пређе преко толике реке.

Што ли нас овако натоварише? – вајка се Павле.

Придржавајте се за волове – саветујем ја – волови нам могу на води значити више него на орању. Једино нам они могу помоћи.

А мост се љуља.

Официри вичу да се жури и да се отаљава.

Држим се Павла и Василија, да се не раздвојимо у помрчини и гужви.

Де смо ово? – пита Павле.

Што ће ти то да знаш; све друго знаш, само ти то фали – идем ја за командом.

На добром нисмо, нити смо му се упутили; подавиће се и они који од нас боље пливају – вели Василије.

---

* Наредбом српске врховне команде од 27. VIII 1914, српска војска је 6. IX започела прелаз преко Саве у Срем. Циљ ове офанзиве је био да се са савезничких фронтова на западу и из Галиције повуку контингенти централних сила ангажовањем на српском фронту (примедба приповедача).

А Павле никако не престаје да запиткује. Стало му је да зна де је и куд је кренуо.

Тамо ћемо, преко, у Мађарску, да освајамо Аустрију, да ослобађамо нашу браћу; тамо живе наши људи, тамо су наши манастири и кости наши владара – све тако Василије, па се, тек, окрете мени: Добро, Милутине, ти си виђен човек – био си најбољи ђак; учитељ Зарија, Бог да му душу прости, тебе је ценио и уважавао мимо нас остали, ајде ти, брајко, сад нама реци куд нас воде.

Ја ћутим. Газим опрезно, старам се да не изгубим њега и Павла. Чекам да нас са те стране де су наши манастири браћа дочекају врелим оловом. И требало би. Ко нас је звао да и ослобађамо? Да је њима до ослобођења, ослободили би се они и сами.

Докопасмо се ми некако обале. Загазисмо у житку земљу. Једва извлачимо ноге из блата.

Жао ми стоке – куд је водимо, оволике наше волове и коње. Ако смо решили своје главе да погубимо, зар морамо и стоку да упропастимо. Зашто оволику имовину да шћердамо, у туђој земљи? Нисмо је на коцку заимали.

Мислим ја тако и гледам ону равницу, кад ли Павле Кезун подвикну: Лези, Милутине, нико те, вели, није на рабош узео!

Да л' рече ил не рече, засу нас ватра из топова. Пршти земља, свира шрапнел. Василије псује погану швапску мајку. Павле – луду српску мајку. И браћу. И ослобађање. И манастире. И ћивоте краљева и великаша. Зар због мртвачки сандука и краљевски копања да изгинемо!

Осуше и митраљези. Туку све више и црње. На равници си, као на длану. Ојадише. А како да бежиш

уморан од пешачења по меким њивама, у опанцима распаднутим.

Једном предвече, отуд од села за које рекоше да су Шајкинци, нападе нас и пешадија. А ми, суљај, одступај.

Коњица! – повикаше однекуд и осуше ватру, да нам не би зашла иза леђа.

Прекини паљбу! – повикаше опет. Није коњица него артиљеријска запрега и није непријатељска, него наша.

Геџо! Псују нам и српску мајку, туку и јуре. Геџо, куд ћеш сад кад не знаш да пливаш? Ето, они знају да ми не умемо да пливамо, а наши то нису знали. Боже, што нам бар не посла непријатеља који не зна наш језик!

Само да не паднем у ропство у туђој земљи. И ропство је боље у својој земљи – бежим узводно, па у један чамац. А чамац пун. Вода само што није ушла, да га потопи. А доле, низ реку, чује се запомагање. Даве се Срби.

Шта нам је ово требало, Милутине – гледам онај јад и пропаст нашу.

После нам официри објашњавају како смо у Срем кренули да помогнемо наше савезнике, да Швабе и Мађаре вежемо за себе. Много је то корисно за савезнике, говоре. Да ми нисмо ударили на Швабе и Мађаре, они би на Русе ударили, још више. Ми смо се, кажу, одужили својој словенској браћи. Ко ће ако Србин неће.

Е баш добро што смо опет страдали за неку словенску браћу – мислим се, ал ћутим. Стално нас с неким братиме, па на се пртимо што нисмо кадри понети. Зар смо ми нека сила, ми треба једном да погледамо сами себе и да се измеримо па да знамо колики

смо. И чуди ме да смо тако велику славу – ако је веровати да она о Србима кружи по свету – олако утопили у бесловесну водурину. Зар круна и влада нису знале какву војску имају? Што су се стиделе пред савезницима, зар нису могле рећи да је њин народ сувоземан и да не уме да плива?!

Мучи то, синовче. Питаш се ко си и шта си ти тој твојој држави, ко су јој и шта су јој нолики људи што изгибоше и у бесловесној водурини се подавише.

Увребам прилику да прићем Младену насамо и све му скинем са срца, а он ме резили: Не може се, вели, о томе судити из сељачког опанка. То су крупна питања историје и политике, твоји су, вели, видици скучени, Милутине. Ти, вели, говориш ко да ти је Срем туђа земља. Срем је, вели, наша земља, у Срему живе најбољи Срби. Колико је само наши из Шумадије у Срем и друге крајеве Војводине пребегло од Турака. Знаш ли ти, Милутине, колики су сремски Срби страдали само оног рата због тога што су Срби? Они су нас помагали и за време Устанка и помажу нас и сад.

Ја се помео. Немам ја ништа против Сремаца, знам ја за Сремце, али се питам коју су вајду они имали од нашег лудог страдања.

То су, Милутине, крупна питања за тебе, то могу да разумеју људи школовани – љутка се Младен.

Добро, мислим се, терај даље...

Милутин Остојић, сељак из Шумадије, главни јунак романа „Књига о Милутину", фотографија из истоимене монодраме.

УБИ МЕ, СТЕПО, ТАЈ С МОСТА КРИК

О Легету је, упркос наведеним списатељским делима, чини се, недовољно, посебно песничког надахнућа, мада се у последње време више рађају стихови инспирисани „првом српском плавом гробницом“ и јунаштвом крајинских и тимочких младих бораца. Један од тих стваралаца је и аутор ове публикације Брана Филиповић који је 2011. и 2012. године на обележавању годишњице легетске битке, крај монументалног споменика, говорио своју поему „Уби ме, Степо, тај с моста крик“...

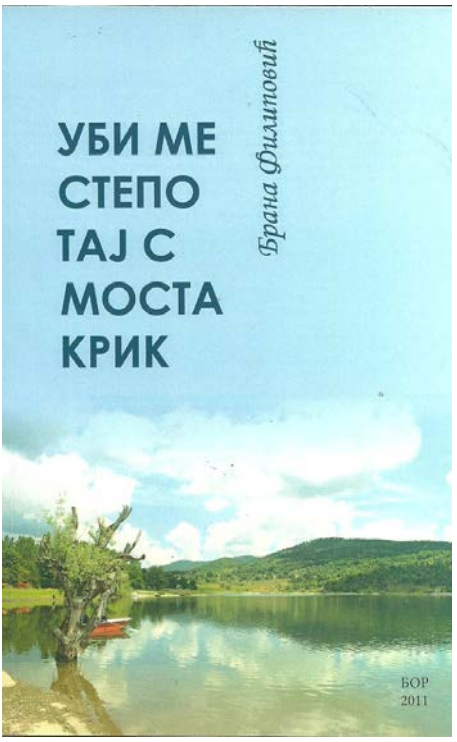
На врелу братства опрасмо
Очију вид, И више ми нисмо слепи,
Опрасмо ране, и крв, и грех, и стид.
И сад смо к'о богови лепи.
(А. Шантић)

Пуца мачванска црница,
стапа се с крвљу
тимочких сокола,
с наслеђем крајинских винограда,
с месечином Стеванских ливада,
са зеленом Краљевицом,
О крању,
што са сељаком у ров скочи,
и с пустом албанском леденицом
сачува својој најдражој
(Србијици својој)
неиспаване очи.
Тимок више није река,
Дивизија корача ка Сави,
Дивизија, роде и Боже,
Зар тај Игњат из Злота
Препливати Саву може?
Ако Игњат Игњатовић
потоне,
неће Злот, неће Србија,
неће Бог дати
да царују змије
и сотоне.
Рудар Пера Радовановић
беспомоћан, нем,
гледа мртва уста
кума Јована,
где си сестрице Адамовић
Јована,
да спасеш једног од девет брата
и извучеш груду милу
из још једног
црног, мачванског блата,
најцрњег рата.
Једини сине Милане
Чубра те с вином и погачом
чека,
доћи, бар на виђење,
ил бар ручицом махни
мајци и сеји уплаканој
из сремског далека.
Нека, нека,
доћи ћеш,
премостићеш Саву и то
поље Легет,
пољубити мајци скут и руку,
заборавићеш, у том часу, делијо моја,
сваку јаду и муку.
Лете гранате и руши
се мост Чеврнтије,
и тимочких чобана,
лелече Мачва, Поцерина, Јадар

и Гучево,
плаче као дете
Мачков камен,
оста, дивизијо смрти,
за васвјеков знамен.
Гута Сава 13. пук
а генерал Кондић
виче у небеса:
-Уби ме, Степо, брате
и старешино,
тај с моста крик,
и звук.
Смрти посестримо и
пратиљо мога рода,
зар у мутној води
да нас гризе студен
ко жива сода.
Зар ту кости с Тимока
да остану,
и нестану,
зар, благи Боже,
људске душе
рибара сан да постану.
Ал Господу и доброти
хвала,
дође данак лепи
кад је и последња невера,
ко јабука с гране,
опала.
Србине, човече,
сад све знаш:
знаш, него како,
и онај трен кад је Степа
у шаке јец'о,
и кад је Апис
са својим тимочким редовима,
наглас плак'о.
Не бацајте у заборав
синове Крајине, Мачве и Тамнаве,
Цера, Колубаре, Шумадије,
Дивизију с бистрога Тимока
и Ајдук Вељкове нишанџије,
То вам не би опростили
првопозивци целе Друге армије!
Горе главу,
прси напред,
сабљу Вељкову к нози,
Ви сте потомци-
ЗА ЧАСТ И СЛАВУ!

Брана Филиповић септембра 2011. говори на Леготу своју поему „Уби ме, Степо, тај с моста крик“

После Церске, а пре леѓетске битке, млади Тимочани су се храбро борили за Шабац којеѓ су Аустроуѓари оставили у рушевинама

Срйски заробљеници на железничкој сйаници у Руми чекају трансйорй у аусйроуѓарске лоѓоре, јесен 1914. (ексйонаши са изложбе „Биткa на Леѓешу", Зајечар, окйобар 2016.)

ОТАЏБИНО, ТУ САМ

Портал Туристичке организације Града Сремска Митровица објавио је, 2. септембра 2016., да ће годишњица легетске битке бити обележена 3. септембра на пољу Легет. Програм почиње полагањем венаца на спомен обележје. Парастос ће, традиционално, служити свештеници Архијерејског намесништва сремскомитровачког.

Богат културно-уметнички програм почиње извођењем одломка из представе "Отаџбино, ту сам" редитеља Момира Моше Брадића, текст сачуваног писма Михаила Недића од 19. септембра 1914. године упућеног брату Милошу Недићу у Велику Дренову. Текст ће говорити Немања Марковић из Велике Дренове. Следе: "Тимочани", аутора Јована Удицког које ће говорити Никола Станковић. Потом је историјски говор у извођењу Александра Крстајића, те "Уста пуна земље", аутора Танасија Младеновића у извођењу Јелене Томић и наступ Етно групе "Српски дом" са нумерама "Говори Господе", "Везак је везла Дева Марија" и "Маријо ђеро мори". У име представника локалне самоуправе обратиће се Зоран Мишчевић. Венац у реку Саву положиће Драгољуб Јуришић, председник Друштва за неговање традиција ослободилачких ратова Србије до 1918. године. Куриозитет је што ће венац у реку ове године бити положен из чамца из 1914. године, а који су пронашли и оспособили чланови Удружења "Жуте фоке" из С. Митровице. "Легетски марш" организују чланови СВЕБОР дружине "Свети Димитрије" под слоганом – „Сваки корак је само знамен да се смртник бесмртности диви". У Маршу учествују удружења "Церски марш" и "Колубарски марш".

Озон Медиа објавила је 6. јула 2016. да друштво СВЕБОР „Свети Димитрије" из С. Митровице заїовара идеју да се на Леїеїу ūодиūне сūомен-комūлекс како би се обележило месūо ūрвої ūродора наше војске у склоūу Сремске офанзиве. Ту би свако од словенских народа имао свој објекаū, їде би се ūредсūављали обичаји и ūрадиција. СПЦ ūодиūла би ūравославни храм. Ūријаūељи СВЕБОР-а из Русије већ су ūрихваūили ову идеју.

Свеūковина на Леїеїу 2016.

Гробнице мутне и плаве

Гробнице две
Сазидаше
Швабе, Угари и Бугари,
Једна мутна,
Друга плава,
Једна водотајна Сава,
Друга морска бесмртна.
С моста у вирове,
С брода у висине,
С обале речне,
У спомене вечне.
О, како језиво,
Доле, у бездану пакла,
Зрачи око људско чежњиво,
Нестварно у праху костију,
Ко у праху стакла.
Воде мутне и плаве,
Крвљу покопане,
Воде које не славе,
Воде чије су душе изроване.
Плове венци Плавом гробницом,
Савом тишина гробна влада,
Помолимо се над најсветијом водицом –
Никад и нико тако да страда!

ЛЕГЕТ, 3. септембар 2011.

Легет поље,
топољњак,
хумке,
Сава,
и две булке.
Споменик
уз реку,
без грба,
остарио,
венац из далека
од источних Срба.
Гробови
у виру,
крстаче нигде,
Владика нем,
Крсте се
деца,
Јеца Срем.
Још лета три,
и век пун,
Чеврнтија густа,
Легет смркнут,
Не говоре
мртва уста.
Тополе шуме, хумке равне,
Знамен живи, сећање на славне.

Делегације Неготина, Бора, Бољевца и Зајечара сваке године 6. септембра последње две и по деценије одлазе на Легет да се поклоне сенима својих јуначких предака, сутрадан, на општенародној комеморацији и парастосу, полажу венце у Спомен парку крај православног гробља у Сремској Митровици стрељаним српским сељацима из Срема 1942. године. Усташе и мање Немци стрељали су тада 7.950 људи само што су Срби. Овај монументални спомен парк крај Саве величине 12 хектара дело је нашег познатог архитекте Богдана Богдановића који је аутор и Спомен парка у центру Књажевца.

УВЕК ЋЕ ОВДЕ СУНЦА БИТИ

(Стрељаним сремским сељацима 1942. од усташких усијаних цеви)

Седам и по хиљада
паорских душа
нестаде у паклу зачараних мисли,
јаук равнице ко да послуша,
кад отров сеју антихристи.
Владико равнице васцјеле,
Скамењен чак од Јадовна чемерна,
Како ће твоје ране да зацеле,
кад и данас бесне олујна времена.
Сваки сунцокрет у цват је стрељан,
и сваки клас крвљу заливен,
Овде је Човек за куршум мењан,
и сваки листак шуме у црно завијен.
Устајте браћо из хладних хумки,
Вакат је двапут се родити,
Подигните памјатнике од житних булки,
Никад се Срби неће сломити...
Не покосише оловом зрела жита,
Ни нејач српску не покорише,
Ницала су обалом Саве дечја корита,
Браћа с Тимока за потомке се молише.
Нек на овом парчету свете груде,
никад више не поникну коприве црне,
Јер увек ће овде Срема да буде,
и Владике који ће јадовнике да прокуне...

ТИМОЧАНИ И НЕГОТИНЦИ НАСТАВЉАЈУ РАТНИ ПУТ

Тимочани и Неготинци и после катастрофе на Чеврнитији и Легету настављају да бране отаџбину од оскољених Шваба и њихових помагача. Непријатељ је притиснут на обале Дрине. Тимочка дивизија другог позива уз помоћ Равњанског одрерда (Равањ, место у Мачви) и делова Моравске дивизије одбацује Аустроугаре на Рачански кључ. У поноћ 8/9. септембар, командант Тимочке дивизије другог позива, генерал Вукоман Арачић извештава војводу Степу да се непријатељ журно пребацује на десну обалу Саве. Тимочани воде борбе широм Мачве: непријатељ навађује на два фронта – следи драма и крвопролиће на Мачковом камену код Крупња, па време затишја „рововска војна"... па повлачење Друге армије на положаје Цера. Потом је уследило повлачење на десну обалу Колубаре и Љига.

На новој линији одбране – Другу, Степину армију сачињавала је Тимочка дивизија првог позива заједно са Шумадијском и Моравском. У саставу Треће армије је и Тимочка дивизија другог позива. Крајински и Браничевски одред налазили су се на старим положајима. Убзо су почеле борбе на Колубари, у Љигу, на Сувобору и Маљену. Долази до противофанзиве. Тимочка дивизија првог позива извршава свој дневни задатак 3. децембра. Већ 5. децембра храбри Тимочани, у борби прса у прса, заузимају Дрен. Међутим, због неповољног развоја ситуације на северном фронуту, војвода Путник истог дана увече наређује да Тимочени уђу у састав Обреновачког одреда.

Српска војска, суочена са новим претњама, поново се групише – Тимочани су још једнапут на бранику отаџбине. Крајинским одредом командује Драгутин Димитријевић Апис држећи фронт од Голупца до Стига одржавајући везу са новоформираном Тимочком војском.

У зору, 6. октобра 1915. започета је немачко - аустро - угарска офанзива против Србије. Развијају се борбе на граничном фронту, а после сламања бугарског напада пред Тимочанима, Друга армија потпуно стабилизује фронт. Нови притисак непријатеља дуж целог фронта дужине 160 километара уследио је 24. октобра, морало је да се бране Пирот и Ниш. Тимочки првопозивци држе положаје од Нишаве до Суве планине у висини Плоче са истуреним стражама код села Шпаја. Тимочани успевају да зауставе бугарску Прву армију како кроз нишку зону не би продрла у позадину главних снага Српске војске. Двадесетог новембра Путник издаје директиву командантима Друге и Треће армије, трупама одбране Београда и Тимочке војске да се постепено повлаче на Косово. Концентрација за пробој према Скопљу је од 12. до 18. новембра. Непрекидан и снажан напад непријатеља на свим правцима утицао је

на брзину прикупљања јединица.Тимочка војска, Крајински одред и Коњичка дивизија нису на време стигле, па су Бугари најхитније привукли нове снаге. Низали су се крвави дани за опстанак Србије. Пред неупоредиво јачим непријатељем није се могло далеко. Повлачење са Косова на јадранску обалу траје од 15. новембра 1915. до 15. јануара 2016...

Све време опасног пута од тимочких бораца нису се одвајали војвода Степа Степановић и пуковник Драгутин Димитријевић Апис.

Повлачењем преко албанских гудура губи се 10.000 војника. До средине јануара 1916. сва Српска војска је на острву Крф. Тамо је војска реорганизована, обучена да рукује с новим оружјем и спремљена за наставак рата. Од 12. априла 1916. војска се пребацује у Солун. Опорављени, са савезницима, прелазе у офанзиву и добијају чувену битку на Кајмакчалану. Тимочани, заједно са својом Другом армијом, тријумфално, херојски, враћају се у отаџбину. И у тим данима пробоја Солунског фронта са Првом армијом и савезницима сложно јуришају ка слави и коначној победи. У зору, 14. априла 1918, започиње Солунски фронт ураганском ватром на бугарска утврђења. У другом ешалону Друге армије (у правцу главног удара) јуриша неустрашива Тимочка дивизија на челу са сјајним, прекаљеним пуковником, командантом Ђуром Докићем. Тимочани заузимају Тополац и снажно надиру ка Вардару. Уследиле су легендарне победе Друге армије на Брегалници, па слом непријатељског фронта у Македонији и коначно – капитулација Бугарске. Приближавао се толико жељени повратак кући...

Тринаестог октобра 1918. српска Друга армија и Коњичка бригада француског генерала Гамбете ослобађају Пирот, два дана касније Сврљиг и Калну. Почиње спуштање победника долином Тимока. Шеснаестог октобра ослобођен је Књажевац. Већ 15. октобра, док се регуларна војска налазила око Књажевца и Сврљига, дигнут је устанак у околини Зајечара. Сељаци су порушили пут Зајечар – Неготин. Сељаци Шарбановца и Злота, неки дан после, порушили су ускотрачну пругу Зајечар – Параћин. Гамбета је 19. октобра победоносно, на коњу, ушао у Зајечар. Неготин и Бор ослобођени су 21. октобра... (*Из књиге „Стравична ноћ Тимочке дивизије", Брана Филиповић, Бор, 2000.*)

Српски и француски војници са народом у Доњем Милановцу 1918.

ГЕНЕРАЛ ГАМБЕТА ПОЧАСНИ ГРАЂАНИН НЕГОТИНА

Ослободилац Тимока и Крајине, француски генерал Жуино Гамбета, обрео се, четири године након Великог рата, у Београду. Редакција „Политике“ замолила је великог војсковођу да каже своје мишљење о Србима „онаквим какви му се сада чине“... Ево дела тог казивања с прве стране ондашње „Политике“...

-Сећам се како су у ослобођеном Скопљу српске жене, када смо пролазили, излазиле пред нас с очима пуним суза радости и пружале ка нама своју малу децу да би можда заувек сачувале у својим очима успомену на дан свога ослобођења. Па како је у Књажевцу све оно што је још могло да се креће изашло на улаз у варош и клечећи на коленима певало нашу Марсељезу све док су пролазили они који су им доносили толико жељену слободу. Па како ме је, на сред друма за Пирот, сачекала једна стара, врло стара жена. Била је сирота, ништа више није имала, све су јој били однели. Понудила ми је једну јабуку. Ја сам узео са истим узбуђењем с којим свештеник прима причешће. Па у НЕГОТИНУ када смо стигли 21. дана пошто смо прешли преко Црне, пошто смо заробили 60.000 непријатеља, запленили 250 топова и знатан материјал и ослободили цео источни део Србије – с коликим смо узбуђењем, гологлави, прошли испод славолука, на коме је сијала благословена слика великог српског Краља Петра; прошли смо кроз цео овај народ који је у радости, у одушевљењу што је спашен баш овог тренутка кад се непријатељ спремао да стреља његове таоце и да спали њихове куће; клечали су око нас на коленима и молили се Богу и крстили побожно.

Могу ли заборавити кад смо се пузали по његовим планинама, под маглом, по блату и зими, с каквом је усрдношћу сељак делио са нама свој хлеб? С каквом смо љубављу свуда примани у кућу, с колико предусетљивошћу је несрећни Србин делио с нама мршави залогај који му је ратна пустош оставила...

На дан уласка генерала Гамбете у ослобођени Неготин одушевљењу није било краја. Омладина је на сваком кораку певала „Ој Словени“ и „Боже правде“. Других песма као да није било.

У Баштинику бр. 8 из 2005. написано је: „О тријумфалном дочеку Гамбете у Неготин не може се речима исказати“. Пролазећи улицом (која данс носи његово име) Гамбета је обасипан цвећем и бурним клицањем. Поносити француски генерал толико је био дирнут да су му сузе саме текле... Баштиник још додаје: - На свечаној општинској одборској седници, 23. октобра 1918, генерал Гамбета је проглашен за почасног грађанина града Неготина. Он је тада изговорио: „Волећу Неготин и Крајину као своје родно место, а Крајинце као свој народ...“

Неготинци никад нису заборавили свог ослободиоца: 12. октобра 1930, у централном градском парку, у част генерала Гамбете и изгинулих Крајинаца од 1912 – 1918., откривен је велелепни споменик. Споменик је био најлепши и најграндиознији у то време у Србији. У том стаменом монументу који и данас с поруком слободарства наткрива Неготин и Крајину – налазе се и јуначке врлине првопозиваца 13. пука „Хајдук Вељко“ уткане у одбрану најсветијег, отаџбинске Србије.

Генерал Гамбета (на коњу) ослободио је Зајечар 19, Неготин 21. октобра 1918. године уз невиђени дочек и славље народа

Француски војници у Зајечару, први дан након ослобођења града на Тимоку

ОД ЦЕРА И ЛЕГЕТА, „ХРАМА СЛАВЕ“...

На почетку великих ратова XX века, становништво источно од Велике Мораве, по војно-територијалној организацији, припадало је Тимочкој дивизијској области са седиштем у Зајечару. Формиране су Тимочка дивизија првог и Тимочка дивизија другог позива у чијем саставу су били: 13. пешадијски пук „Хајдук Вељко“ (Неготин)14. пешадијски пук (Књажевац), 15. пешадијски пук „Стеван Синђелић“ (Параћин) и 20. пешадијски пук (Зајечар). У Зајечару се налазио и Штаб дивизије, као и јединице 6. прекобројног пука у саставу Комбиноване дивизије. Општа мобилизација обављена је 25. јула 1914. Мобилисан је и трећи позив и распоређен у пукове, али он није ушао у састав ни једне дивизије. Прва битка Првог светског рата започета је између 15. и 16. августа у селу Текериш на планини Цер. Ту су највише иузгинули управо Тимочани из Шестог прекобројног пука. После су уследиле борбе око Шапца, а затим и легетска катастрофа, најтрагичнија за војску Краљевине Србије у самом зачетку Великог рата. (Каталог изложбе у Зајечару „Битка на Легету“, септембар - октобар 2016.) И познати шабачки историчар Миливоје Васиљевић писао је у „Гласу Подрињa“ 28. августа 2000. године о томе како је „Комбинована дивизија победник Церске битке“, што је 22. августа 2014. у наредби број 3 записао (дан пре тога промовисан у војводу), Степа Степановић: „Највећи терет битке понела је Комбинована дивизија (сатављена од Мораваца, Шумадинаца и Тимочана – аутор). Највећу славу добили су њени горостаси, јунаци који 16. августа у зору, првог дана битке, онако силно ударише на Церу... За славну победу која је донела моје унапређење – највише дугујем јунаштву и самопрегору официра и војника те дивизије...“

Када је реч о овој дивизији и њеном ратном путу, од Цера и Легета, преко повлачења и албанске голготе до Солуна, Кајмакчалана и коначног ослобођења земље, немогуће је не споменути – да ова славна војска нема споменик у Србији, па ни у својој Тимочкој крајини. Постоји споменик тимочким првопозивцима на пољу Легет, крај Саве код Сремске Митровице. Споменик у Неготину је подигнут „ослободиоцима и генералу Гамбети“, у Зајечару је „намењен“ страдалницима у балканским и Великом рату (званично: овај споменик откривен је јула 1929. године пред 10.000 људи на тадашњој Великој пијаци. Споменик је дело вајара Франа Менгела Динчића и представља ратнике у борби. На свим странама, у ловоровом венцу, исписана су места борби у балканским и Првом светском рату. На врху су три српска ратника. После Другог светског рата Бугари су се побунили што су ратници окренути према њима, па су склоњени и тек 1948. поново су враћени на своје место). Дивизија је основана у Зајечару, па је и разумљиво што је избор локације за споменик у том граду. Истина: Зајечар, као и Бор и Неготин, и још нека места у Тимочкој крајини имају

улице с именом генерала Гамбете и Тимочке дивизије. Некадашња касарна ЈНА у Неготину носила је име „13. пук Хајдук Вељко". У Галерији Народног музеја у Зајечару, 23. децембра 2014., промовисана је књига Божидара Богдановића „Неготин и Крајина 1914 - 1918." у којој се описују догађаји у том делу Србије током Великог рата, као и страдање 13. пешадијског пука „Хајдук Вељко". Објављена су имена страдалих Неготинаца и Крајинаца у овом рату - укупно њих 4.200. Књига обилује и фотографијама свих споменика у селима и граду Неготину из тог времена. Материјал је прикупљен у лето 2014., а имена страдалих „скинута" су са споменика. Књигу је објавила Народна библиотека „Доситеј Обрадовић" из Неготина.

Мало је познато да постоји спомен гробље овој дивизији у туђини, подно Кајмакчалана. Слободан Кљакић у „Политици" 2003. године бележи: „Лепа вест стиже из Солуна. Општинске власти Хрисе (Слатине), у близини Кајмакчалана, дале су сагласност за обнављање временом уништеног спомен-гробља погинулим војницима Тимочке дивизије подигнутог 1927... У трећем броју Ратног поменика за 1937. налази се и текст „Слатинско војничко гробље" са прецизним описом „Храма славе" тимочким јунацима палим под Кајмакчаланом. Аутор М.Ж. пише: „Нема дубље просвећеног човека који ће прићи овом спомен-гробљу, а да не буде дирнут његовом уметничком лепотом. Сама замисао да се у близини разбојишта подигне гробље ратницима у виду замка хришћанских витезова – идеална је". У тексту се још детаљно описује грандиозност и лепота целог објекта, с напоменом да су ту сахрањени и пешадијски поручник Јован Глишовић и пешадијски потпоручник Михајило В. Симић, а у средини са ратним друговима почива и један Француз. На његовом спомениуку некада је писало: Храбром савезнику – Тимочани.

А године 2016, 18. априла, проф. др Брана Димитријевић, председник Секције за историју медицине Српског лекарског друштва, на промоцији књиге проф.др Милана Радовановића „Савезници и Срби у Великом рату – Неми сведоци 1914-1915" у Етнографском музеју у Београду, изрекао је и ове мисли...

...Вратимо се неких десетак година уназад. Новембар месец, Северна Грчка. Телевизијска екипа упућена тамо да доврши снимање документарног филма „Легенда о Драгоманцима", у месту Хриса које се некад звало Слатина, затиче змијарник, гомилу камења обраслу шибљем – некадашње гробље Тимочке дивизије. Призор је поражавајући. Телевизијска екипа се враћа за Београд, али оставља тадашњем конзулу у Солуну прегршт фотографија у боји. А конзул већ наредних дана хита у Свету Гору, и показује их братству Хиландара. Братство плаче.

Будите спокојни, господине конзуле, ми ћемо то обновити.

Али, зашто они? Због чега – братство Хиландара? Зар не постоје државне институције које се тиме баве? И... зар сам конзул није дочекавши нас, одмах почео да се хвали, како се ради ли ради на обнови гробаља „из оног доба"? Зна их у прсте. А онда – плач хиландарског братства.

Знају Хиландарци, и те како добро знају, да „оно доба" у Србији никога не занима.

Па сам, вративши се у Београд, одмах кренуо да то испитам. Нећу набрајати где сам све ишао, и од кога сам све љубазно али и сумњичаво био приман, без резултата. Набројаћу само своје иступе у јавности. Најпре једна радијска емисија, па богато илустровани чланак на целој страни у „Политикином" листу „Експрес" (који данас више не постоји), па још неколико чланака у листу „Политика". И...? Ништа.

Мук. Апсолутна тишина.

Па чланак у годишњаку „Даница" који издаје Вукова задужбина.

Мук… Тишина.

Најзад, последњи покушај, чланак с фотографијама у локалном зајечарском књижевном листу. Јер је Зајечар био мобилизацијско место Тимочке дивизије.

Мук…

Тај мук ће одједном бити прекинут почетком прошле јесени. Као у басни о цврчку и мраву. Одједном – какофонија, галама. Стижу захтеви, молбе за помоћ, питања… стижу на адресу Секције за историју медицине Српског лекарског друштва, на адресу удружења грађана… Јер, Српско лекарско друштво које постоји већ више од 140 година НИЈЕ институција од посебног државног интереса, оно је удружење грађана. Срамно.

У **Сербском времеплову** (електронско издање) од 16. априла 2012. пише да је у Слатини (Хриси) тек у новембру 2003. године пронађено гробље Тимочке дивизије. Други програм Радио Београда, у једносатној емисији, први обавештава јавност како је нађено место легендарне српске армијске болнице у Драгоманцима (данас Апсалосу) и у близини и запуштено гробље Тимочке дивизије. Гробље су „ срушили време и немар", закључено је. Обелодањен је и дневник доборовољца Младена Жујовића који се нашао у тој болници прпеуној рањеника, надомак фронта, где је, у Драгоманцима и Тресини, био и Штаб Друге армије на челу са војводом Степом Степановићем. Из те 1917. из Драгоманаца Жујовић је сачинио вредан фото-албум. На једној од 30 форографија, у легенди, стоји: "Мој посилни Видоје Влауца". Највероватније, реч је о војнику Влаху из источне Србије.

Не треба никад препустити забораву и огромне заслуге Тимочана у ратовима са турском царевином, у балканским ратовима. Тимочка дивизија првог позива, заједно са Дунавском дивизијом, имала је изузетну улогу у заузимњу Једрена. Губици Тимочке војске у овој бици били су 1.665 људи, највише из Неготинске крајине, нарочито из Мокрања и Смедовца. Тимочка дивизија другог позива дала је значајан допринос у Кумановској и Битољској бици. Тај рат се завршио 30. маја 1913. мировним споразумом којим је Србија проширила границе на југ. Бранећи отаџбину у тим ратовима погинуло је 4.083 борца из Тимочке и Неготинске крајине.

И 2016. као и ранијих година у последње време, обележени су низом свечаности и манифестација 19, 20. и 21. октобар, дани ослобођења Књажевца, Зајечара, Бора, Неготина, Кладова. У Неготину је на скупу представника општине и борачких организација, војске и грађана говорио председник борачких организација и Савеза резервних војних старешина Драгољуб Филиповић. Он је посебно нагласио – да је у Првом светском рату, у борбама и заробљеништву, страдало укупно 3. 895 Крајинаца. Овде се највероватније мисли на бивши Неготински и Крајински срез који су у време мобилизације заједно имали 39 насељених места (Крајински срез - 17, Неготински срез - 22). Брзопаланачки срез имао је 12 насеља. У 13. пук регрутовани су војници из сва три среза, која су по попису из 1910., укупно имала 78.327 становника. Може се закључити да је из свих ових места страдало и знатно више од 3.895 бораца. Јер, по професору Слободану Ћукићу (*поїледаши уводну реч у књизи*), само је на Легету 6. септембра 1914, из састава Тимочке дивизије првог позива, изгинуло, подавило се у Сави и заробљено укупно 3.810 редова, каплара, подофицира и официра.

НЕСТАО ЈЕ У ПРВОЈ СРПСКОЈ „ПЛАВОЈ ГРОБНИЦИ" ЦЕО 13. ПУК „ХАЈДУК ВЕЉКО", ПРЕСЕЛИЛИ СУ СЕ У ВЕЧНОСТ ЈУНАЦИ С ЛЕГЕТА, ХЕРОЈИ НЕГОТИНА И КРАЈИНЕ...

СЛАВА ИМ.

Видоје Влауца у војном логору Тимочке дивизије у Драгоманцима у Грчкој, 1917.

Војници Тимочке дивизије на одморавку у Бизерти

Неготинци на Леґету септембра 2010.

Неготин, 2015.

Споменик у Кладову палим ратницима у Великом рату - 1040 погинулих

Српски ветерани и припадници француске Војне академије у Сан Сиру испред споменика ослободиоцима у Зајечару 2012.

ГЕНЕРАЛ ГАМБЕТА НА АЛАТУ БЕЛОМ

Генерал на алату белом
Заволео велико срце Србиново,
упамтио јабуку старице
На путу за Пирот,
У племића заиграло срце сељаково,
Бранио Крајину и Тимок не жалећи живот.

И кад је цела кнежева варош
Клачећи певала Марсељезу,
И кад је у јуришу солунском
Француз уз Србина гинуо,
Тамо, на Вардарско-топличком потезу,
Гамбета се до шајкаче и опанка винуо..

Сељак српски и последњи залогај
Делио с душманима,
И зато се клањам
Тим пресветлим људима,
Јер, ценим народе и војнике по делима,
И колико им је златно срце у грудима.

Жорж Д Сан, у близини Фајфертовог окна,
Непомичан, образе залива сузом врелом,
И њему се оставрио део солунског сна,
Гамбета и данас Србијом
Језди на алату белом.

(Б. Ф.)

Споменик палим ратницима 1912-1918. у Јасикову, Мајданпек

Рума – прво српско војничко гробље у отаџбини, 55 споменика за 55 тимочких јунака

Породична спомен-чесма у Јасеници подигнута је у спомен на мајора Димитрија Пантића, команданта Добровољачког батаљона у бици на Кајмакчалану

ЛИТЕРАТУРА

Битка на Легету 2014., др Радован Срдић, 2015.
На погрешној обали, Милан Милићевић, 2015.
Легетска битка 1914-2014, Сремске новине
Срби златног срца, Брана Филиповић, 2003.
Стравична ноћ Тимочке дивизије, Брана Филиповић, 2000.
Србија у Великом рату, у 99 слика, Брана Филиповић, 2013.
Баштиник, Неготин, 2000.
Ратни поменик, бр. 6, 1939.
Развитак, Зајечар
Историјски архив Тимочке крајине
Историјски архив Срема и архиви у Београду и Шапцу
Политика
НИН
Глас Подриња, Шабац
Портали, С. Митровица

.

ОД ИСТОГ АУТОРА

Село и задруга Рготина, публикација, 1986.

У борби с ватром, публикација, Бор, 1987.

Забрдица, збирка прича, Бор, 1988.

Радоје, Бог с тобом, публикација, Бор, 1998.

Све је то због љубави неке, песме, Бор, 1998.

Човек за сећање, публикација, Бор, 1989.

Грана од Бора, афоризми, Бор, 1994.

Школа у Рготини, публикација, Бор, 1995.

Јутра у завичају, песме, Владимирци, 1995.

Теби, с љубављу, песме, Бор, 1996.

Девет деценија „Србокварца“, публикација, Зајечар, 1996.

Стравична ноћ Тимочке дивизије, пубилација, Бор, 2000.

„Убио ме, Степо, тај с моста крик“, поезија, Бор, 2011.

Срби златног срца, публикација, поезија, Бор, 2004.

Србија у Великом рату, у 99 слика, публикација, Бор, 2010.

(четврто допуњено издање, 2016.)

Бакар обојен лажима и преварама, публикација, Бор, 2014.

Црни врх 1945-2015, пубилкација, Бор, 2015.

Јунаци Легета, хероја Неготина и Крајине, публикација, Бор - Неготин, 2016.

САДРЖАЈ

Реч аутора **5**
Из рецензије **7**
Стравична ноћ „Хајдук Вељковог“ 13. пука **9**
Спасавајте заставу, викао је командант Ристић… **13**
Овде почива 800 непријатељских војника **17**
Дело тимочких јунака је вечно **21**
Тимок је притока Саве **25**
Стравична ноћ Тимочке дивизије **31**
На погрешној, нашој обали **35**
13. пук више не постоји **39**
Старчевићу, крило од Крајине... ..... **43**
Ратник с камером и пушком **47**
Љуте ране поручника Јовановића **51**
Спорост војводе Степе и ђенерала Кондића **55**
Први весници слободе србинове **59**
Заробљени официри махом Неготинци **65**
„Да се смртник бесмртности диви“ **69**
И Самсон Чернов у паклу Легета **73**
Болни уздисаји испуњавају празне куће **77**
Народ који траје и живи не губи ратове **83**
Из очију старог наредника кануше сузе **89**
Ми смо народ сувоземан **93**
Уби ме, Степо, тај с моста крик **97**
Тимочани и Неготинци настављају ратни пут **103**
Генерал Гамбета почасни грађанин Неготина **105**
Од Цера и Легета, „Храма славе“... ..... **107**
Литература **115**
Од истог аутора **116**

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

94(100)”1914/1918”
94(497.11 Чеврнтија)”1914”
355.48(497.11)”19”

ФИЛИПОВИЋ, Брана, 1950-
Јунаци Легета хероји Неготина и Крајине : највећа катастрофа Српске војске у балканским и Првом светском рату / Брана Филиповић. - Бор : Соларис медиа, 2017 (Врњачка Бања : СаТЦИП). - 118 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 300. - Библиографија: стр. 115.

ISBN 978-86-920799-0-0

a) Први светски рат 1914-1918 b) Битка код Чеврнтије 1914 c) Србија - Војна историја - 20в
COBISS.SR-ID 229384972

Неготин
2016